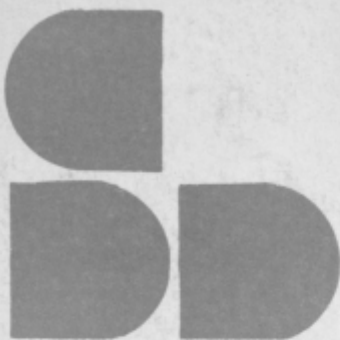

UDC 304+36

***socialno
delo***

**ŽENSKO VPRAŠANJE
IN SOCIALNO DELO**

LETVNIK XXVIII - 1989

št. 3

časopis za teorijo in prakso

Socialno delo - časopis za teorijo in praxis
Leta 28 1981 januar
UDK 304 + 36

Izdajatelj:
Zvezna komisija za raziskovanje in razvoj
Republiški komitej za raziskovanje in razvoj
Zveza društev socialnih delavcev Slovenije
Vilja Kola za socialne delavce v Ljubljani

Izdajateljski svet:
Miroslav Klemenčič (predsednik), Miroslav Klemenčič
Olga, Pavla Klemenčič, Vlasta Klemenčič
Uredništvo:
Dr. Franci Brinc, Marija Čigale, Franc Klemenčič, Slav Klemenčič
Ivan Klemenčič
Ivan Klemenčič
Slav Klemenčič

Glavni in odgovorni urednik:
Slav Klemenčič

TO IZDAVANJE JE UREDILO
Društvo socialnih delavcev Slovenije
Zveza društev socialnih delavcev Slovenije
Ljubljana, Klemenčičeva 5, tel. 318-370, 318-371
Članstvo: 1000 tolarjev letno, revizija ob koncu leta
vsakega četrtletja v nakladi 500 izvodov

Priloge:
1. Socialni delavci v Sloveniji, 1981
2. Socialni delavci v Sloveniji, 1982
3. Socialni delavci v Sloveniji, 1983
4. Socialni delavci v Sloveniji, 1984
5. Socialni delavci v Sloveniji, 1985
6. Socialni delavci v Sloveniji, 1986
7. Socialni delavci v Sloveniji, 1987
8. Socialni delavci v Sloveniji, 1988
9. Socialni delavci v Sloveniji, 1989
10. Socialni delavci v Sloveniji, 1990

50780-503-40199 VILJA KOLA ZA SOCIALNE DELAVCE
3. 51000 Ljubljana (za Socialno delo)

Črna ponarejena izdaja v prodaji 30.000,-
Tiskovnica: Tiskovnica
Tiskovnica: Tiskovnica

Socialno delo - časopis za teorijo in prakso

Izdajajo:

Skupnost socialnega varstva Slovenije
Republiški komite za zdravstveno in socialno varstvo
Zveza društev socialnih delavcev Slovenije
Višja šola za socialne delavce v Ljubljani

Izdajateljski svet:

Marinka Hasenbichel (predsednica), Meta Mencej, Danica
Ošlaj, Pavla Rapoša-Tajnssek, Vlasta Rozman

Uredništvo:

Dr. Franci Brinc, Marija Cigale, Franc Hočevar, Blaž Mesec,
Jože Valenčič

Glavni in odgovorni urednik:

Blaž Mesec

To številko je uredila

Darja Zaviršek

Lektorica:

Alenka Gložančev

Naslov uredništva in uprave:

Ljubljana, Šaranovičeva 5, tel. 316-370, 311-250

Časopis izhaja štirikrat letno, praviloma ob koncu
vsakega četrtletja v nakladi 600 izvodov

Naročnina:	za leto 1988	za leto 1989
za ustanove	150.000.-	300.000.-
za posameznike	75.000.-	150.000.-
za študente	30.000.-	60.000.-

Ti zneski veljajo, če so vplačani do 31. 11. 1989. Račun:

50100-603-40199 Višja šola za socialne delavce, Šaranovičeva
5, 61000 Ljubljana (za Socialno delo)

Cena posamezne številke v prodaji 30.000.- 75.000.-

Tehnična izvedba:

BIROGRAFIKA BORI

Leto 28 Ljubljana 1989 Št. 3

UDK 304 + 36 UDC 304 + 36

V S E B I N A

ZENSKO VPRAŠANJE IN SOCIALNO DELO

UVODNIK

- Gabi Čačinovič-Vogrinčič
Zensko vprašanje in socialno delo 263

ČLANKI

- Maca Jogan
K problematizaciji tradicije: produkcija ženske
(naravne) identitete 266
- Andreja Kavár-Vidmar
Združevanje poklicne in družinske vloge 281
- Pavla Rapoša-Tajnsšek
Ženske in socialno delo - naše in zahodnonemške
izkušnje 288
- Mirjana Ule
"Predmoderna" vloga "zasebnosti" in "ženskega dela"
v industrijski moderni 301
- Darja Zaviršek
Ženske v politiki duševnega zdravja sodobne
psihatrije 307
- Mojca Dobnikar
O nasilju 317
- POROČILA
- Projektni teden in okrogla miza o ženskem vprašanju
(Gabi Čačinovič-Vogrinčič) 324

- Leto dni izkušenj telefona SOS za ženske in otroke -
Ertve nasilja
(Katarina Vidović) 327

- Ravnotežje spolov na Baliyu
(Irena Weber) 331

NOVE KNJIGE

- Jokastini otroci
(Christiane Olivier, Jokastes Kinder, Die Psyche der
Frau im Schatten der Mutter, DTV, München 1989)
Darja Završček 336

- Spolna zloraba deklic
(Rosemarie Steinhage, Serxueller Missbrauch an
Mädchen, Hamburg 1989)
Darja Završček 339

IZ TUJEGA TISKA

- Oba sta isto (Andreja Kavar-Vidmar) 344

DOKUMENTACIJA

- Signalne informacije o tuji strokovni periodiki 350

ŽENSKO VPRAŠANJE IN SOCIALNO DELO

Višja šola za socialne delavce Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani je 6. marca letos pripravila v Cankarjevem domu okroglo mizo s temo Žensko vprašanje in socialno delo. Tema odkriva s presenetljivo jasnostjo prazna, slepa področja znotraj stroke: probleme, ki jih nismo razumeli, rešitve, ki jih nismo našli, metode, ki jih nismo razvili in, kar je najbolj boleče - ženske, otroke, družine, ki jim nismo pomagali.

Vse leto se ukvarjamo z analizo dejstva, da v stroki nismo razbrali in pri delu nismo upoštevali posebnosti problemov ženske; posebni, drugačni, ženski problemi se niso zastavljali tudi kot strokovni. V socialnih problemih ljudi, za katere v stroki po definiciji iščemo nove rešitve, pomoč, nismo definirali posebnih ženskih problemov, ki so rešljivi zgolj z mobilizacijo ženske same, ki jih mora definirati, organizirati pomoč in samopomoč.

Tako smo znotraj stroke ostali nemočni in neučinkoviti pri reševanju problemov nasilja nad ženskami oziroma nasilja v družini, spolne zlorabe otrok, posilstev, prostitucije. Nismo izdelali konceptov za podporo ženski, ki se bori za neodvisnost in preživetje zase in za otroke.

V Sloveniji ni zatočišč za ženske, kamor bi se mogle umakniti pred telesnim ali duševnim nasiljem, ni materinskega doma ali stanovanjskih skupnosti, kamor bi se ženskam lahko umaknila, da bi se varno učila živeti z otrokom. Tudi ni skupin za pomoč in samopomoč, ki bi, kot podporna socialna mreža, pomagale ženskam, da najdejo nove poti zase po tistem, ko so se uprle nasilju ali zlorabi.

Nismo prezrli le problemov - zavrgli smo žensko videnje njene življenjske situacije in s tem za iskanje rešitev usoden vpogled. Brez ženskega videnja nam je tudi v tako

feminiziranem poklicu, kot socialno delo, ostala le "moška" definicija problema. Enostranska in nujno nepopolna se je zdela pravilna, strokovna.

Brez analize meja in možnosti socialnega dela, da rešuje vprašanja ženskega dela človeštva, ostaja definicija stroke in njenih metod nepopolna. Še večjo izgubo predstavlja neuporabljenost energija in moč za pomoč in samopomoč žensk v stroki in izven nje tam, kjer - in tudi to smo morali šele odkriti - ženska potrebuje in ima pravico do pomoči ženske.

Vem, da zveni poenostavljeno, ker v tem okviru ni prostora za argumentacijo, vendar menim, da se pri nas v socialnem delu šele začne poudarjanje tistih problemov, izkušenj, borb in rešitev, ki jih je izrazil feminizem.

Teza o razrednem boju za človeka, ki je potreben in smiseln boj, je za mojo generacijo prekrila dejstva o ženski stvarnosti v družbi, kjer je dominacija moškega spola institucionalizirana. Feminizem ni le jasno izrazil problemov ženske in njenega videnja sveta, temveč tudi osebno, konkretno akcijo. Pozval je k soočenju in odgovornosti za vsakdanje probleme življenja.

Za socialno delo je izredno pomemben tisti element feminizma, ki je prispeval k opredelitvi možnega, uresničljivega. Iskanje novih rešitev za socialne probleme ljudi pomeni vedno tudi soočenje, izpostavljanje, prevzemanje odgovornosti za dejanja v vsakdanjih problemih.

Iz zornega kota stroke zato ni mogoče spregledati, da je večina nasilja nad žensko in družino nasilje moškega. Ženske so se povsod po svetu mogle upreti le tam, kjer so se organizirale. SOS telefoni, zatočišča, pritisk in institucije so konkretne poti. Rešitve so pomembne tudi za strokovno akcijo, še posebej pri nas, kjer so se ženske šele začele organizirati za medsebojno pomoč.

Na lanskem kongresu svetovnega združenja šol za socialno delo (IASSW) na Dunaju se je pokazalo, da so feministične sekcije oziroma skupine, ki se ukvarjajo s problematiko žensk v stroki, najbolj dejavne in kreativne. Mnoge šole za

Članek

socialno delo imajo posebne seminarje oziroma predmete znotraj študijskih programov, ki obravnavajo t.i. žensko vprašanje. Na dunajskem kongresu je bil najbolj ustvarjalen t.i. predkoločvij na temo Feminizem, žensko vprašanje in ženski študij; izziv za izobraževanje socialnih delavcev v svetu. Tudi na kongresu je delala posebna skupina. Pri tem ne gre le za postavljanje in reševanje ženskih problemov, temveč v enaki meri tudi za prizadevanja, da bi se spoznanja in izkušnje vnesla v doktrino stroke.

dr. Gabi Čačinovič-Vogrinčič

Summary

... social work have special seminars or subjects within their study programmes, which deal with the women's question. At the Vienna congress the most creative was the pre-congress on the theme of feminism, the women's question and women's studies; a challenge for the education of social workers in the world. Also at the congress a special group was working. It is not only about setting and solving women's problems, but also to the same extent about efforts to bring the findings and experiences into the doctrine of the profession.

... social work have special seminars or subjects within their study programmes, which deal with the women's question. At the Vienna congress the most creative was the pre-congress on the theme of feminism, the women's question and women's studies; a challenge for the education of social workers in the world. Also at the congress a special group was working. It is not only about setting and solving women's problems, but also to the same extent about efforts to bring the findings and experiences into the doctrine of the profession.

**K PROBLEMATIZACIJI TRADICIJE:
PRODUKCIJA ŽENSKÉ (NARAVNE) IDENTITETE**

MACA JOGAN

Povzetek

V prispevku avtorica osvetljuje nekatere pomembnejše zgodovinske določilnice kulturnih vzorcev ženskosti, ki jim je kljub modifikacijam v vseh obstoječih družbah skupno krčenje ženske predvsem na reproduktivno funkcijo, s čimer je povezano opravičevanje izločanja žensk iz drugih področij delovanja. Na primeru evropske zgodovine pojasnjuje nastanjanje celostne družbene krčitvene prakse, ki je temeljila na asimetriji po spolu in družbeni moči.

Summary

In this article the author elucidates some important historical determinants of the cultural patterns of femininity which have in common in all existing societies the reduction of woman on her reproductive function first of all. With this fact the legitimization of women's elimination out of other spheres of human activity is connected. On the example of european history she explains the rise of the total reductional practice which was founded on the assymetry of sexes and of social power.

Niso tako redki primeri, ko se posamezniki sklicujejo na preteklost kot zlato dobo, v kateri so lepo ženske skrbele za družino in je bilo sploh vse v najlepšem redu. V imenu

"naravnega ravnotežja" je nekaterim ob koncu devetdesetih let na Slovenskem ljubo, da bi ostala "ženska ženska". Na letošnjem letnem strokovnem srečanju slovenskih sociologov (junija v Slovenj Gradcu) je bilo med drugim tudi ugotovljeno: "Ponovna oživitev civilne družbe bo najprej potekala v znamenju neizogibne retradicionalizacije".

Ena od neločljivih sestavin tradicije je tudi moškosrediščnost kot princip organizacije vsega družbenega življenja. Upravičeno je že leta 1911 nemški sociolog G. Simmel zapisal enačbo: objektivno-moško. Androcentrična tradicija pa ni obstajala po sebi kot nekaj naravnega, temveč je bila plod mnogih - med sabo povezanih - sistematičnih prizadevanj, ki so - rutinizirana - postala nevidna, zato je vselej obstajal videz naravnosti vsakdanjega življenja na vseh ravneh. Razkrivanje načina zgodovinskega oblikovanja tradicije, ki ga omogočajo najnovejša znanstvena odkritja, je nujni pogoj za kritično presojo in izhodišče za vrednotenje, kaj je vredno retradicionalizacije, kaj pa je nezdržljivo z dosedanjimi procesi emancipacije človeka (obeh spolov).

Namen tega prispevka je osvetliti tiste procese v zgodovini evropskih družb, ki so privedli do udomačenja žensk, do njihove popolne podreditve moškemu spolu ter zožitve njihovega družbenega bivanja na "naravno" vlogo - roditeljice otrok in skrbnice "toplega" družinskega ozračja.

Na podlagi mnogih odkritij o obstoju in delovanju različnih kultur na zelo neenakih stopnjah razvoja je mogoče nedvomno sklepati, da povsod prevladuje moškosrediščna kultura, v kateri je z raznovrstnimi prijemi in mehanizmi za zagotavljanje neprekinjenega delovanja družbe določeno mesto žensk kot manj vredno, obrobno. "Drugorazredni položaj žensk v družbi je ena od resničnih splošnosti, dejstvo, ki velja za vse kulture" (poudarja S. Ortner, 1983), ki se pa v vsaki specifični kulturi kaže na svojski način.

Skupno mnogim načinom pa je dopolnjevanje bioloških razlik s podrobnimi in natančnimi ter zelo strogimi in varovanimi (z vidnimi in hudimi sankcijami) družbenimi, kultur-

nimi zapovedmi o mejah dopustnega obnašanja, ki je spolno deljeno in hierarhizirano.

V okvir takšnih izmejevanj sodi samo določanje meja naravnega oziroma predvsem pripisovanje večje naravnosti (večje bližine naravi) ženskemu spolu zaradi sposobnosti rojevanja in ohranjanja človeške vrste. Vendar se že pri tem zastavi vprašanje vrednotenja te dejavnosti in njenih nosilk: če je obstoj živih bitij sploh podlaga za vse druge (kulturne) dejavnosti, kako je mogoče, da bi imela ta naloga nižjo vrednost; zakaj in čemu bi povezovali naravnost z drugorazrednostjo. Z biološkim determinizmom je nemogoče odgovoriti na to vprašanje tako, kot je zgodovinska praksa vselej odgovarjala - namreč - s podcenjevanjem žensk. Odgovor na to vprašanje je torej treba iskati v smeri kulture, produkcije smiselnosti za vsakega posameznika, ki s svojo dejavnostjo prilagaja naravo sebi in to prilagajanje tudi nadzira.

Fiziološke sposobnosti ženske in njena večja povezanost z življenjem vrste, ki dejansko dajejo ženski manj svobode v razpolaganju s sabo, so v večini kultur vključene v družbeno vlogo in psihično strukturo žensk kot nekaj totalnega, vseobsegajočega in omejujočega. Funkcija ženske v dajanju življenja (spočetje, nosečnost, rojevanje, dojenje), ki je nujna v biološkem smislu, je podaljšana v tisto sfero, kjer poteka družbeno, kulturno oblikovanje človeka - v socializacijsko sfero in v tej delujejo ženske tako, da ohranjujejo njim vsiljene vloge in z vzgojo kontinuirano oblikujejo posebnosti ženske in moške psihe.

Vprašanje, ki ga zastavljajo feministično usmerjene antropologinje, je, zakaj to delajo, oziroma kako je mogoče, da prihaja do tega protislovja. S. Ortner (1983, 182) poudarja, da v "resnici ženska ni nič bližje (ali dalj) od narave kot moški - oba imata zavest, oba sta umrljiva". Odgovora torej spet ne bi mogli iskati v neki posebni naravi žensk, temveč v družbeni strukturi, ki producira takšne razmere, v katerih je to edina možnost izbire.

Pri pojasnjevanju celotne pogojenosti spolne asimetrije (ki je v biološkem smislu končno pogoj za obstoj človeštva sploh in prav zaradi tega zelo prepričljiva podlaga za konstruiranje družbene podrejenosti enega spola) se kot spoznavno plodno kaže upoštevanje odnosov proizvodnje (materialnih in duhovnih dobrin).

Glede na to, da sama tehnična delitev dela ni univerzalno povezana z enim tipom spolne delitve dela in da z njo ni mogoče pojasniti podrejenosti žensk, se kot ustreznejše sredstvo za pojasnjevanje kulturne posredovanosti asimetrije kaže družbena (razredna) delitev dela ali družbeni odnosi v proizvodnji dobrin, ki nastopajo kot pogoj in posledica določenih odnosov reprodukcije ljudi (razmnoževanja in ohranjanja vrste). Zlasti je pomembno, da vnesemo ta aspekt gledanja za pojasnjevanje razmer, v katerih živimo, in da se potem vprašamo, kot se je pri proučevanju afriške sodobne plemenske družbe Mbum vprašala O'Laughlin (1983, 329), kako se reproducirajo strukture moške nadvlade.

Nesmiselno bi bilo iskati odgovore na vprašanja o ženski podrejenosti ad infinitum v pretekli zgodovini, ker nas to kvečjemu pripelje do mita o matriarhatu, ki je sam imel (in ima) ključno pozitivno funkcijo v ohranjanju in utrjevanju ženske podrejenosti. Kot poudarja Bamberger (1983, 265), mit ravno kot del kulturnega koda s poudarjanjem razlik med moškim omogočajo večjo oblast v družbenem in političnem življenju in zagotavlja nespremenljivost konkretne urejenosti. Kljub temu, da miti navadno izhajajo iz predstave o neki prejšnji dobi, ko naj bi ženske vladale, je to izhodišče (kot kažejo raziskave v tem stoletju) zgolj umišljena podlaga za utrjevanje predstav o nemožnosti spremembe moškosrediščne urejenosti družbe (ker bi bila drugače družba "katastrofalna"); kljub nekaterim razlikam je skupno mitom, da opravičujejo ženskosovražno prakso.

Takšna usmeritev ni značilna le za nekatere družbe v Afriki (tu se izjemno kruto kaže v telesnem iznakažanju), temveč je neločljiva sestavina evropske preteklosti (in še učinkovita: po nekaterih podatkih naj bi bilo (do konca 19.

tudi sedanjosti); kaže se že v antični grški misli (Pejanović, 1984: 15-23) in neprekinjeno do sodobnosti v Židovsko-krščanski tradiciji, katere bistvena lastnost je obvladovanje in podcenjevanje žensk kot "pomanjkljivih bitij" (Jogan 1986). Ta tradicija, ki kot okamenela prežema "seksistično vsakdanje mišljenje", je predmet kritične presoje tudi v sodobni feministični teologiji (Sorge 1987).

Da bi mogli natančneje dojeti nekatere pojave in težnje v (evropski in naši) sedanjosti je treba opozoriti na poseben evropski način zgodovinske produkcije kulturnega vzorca o "naravnosti" ženskosti oziroma o "naravni" vlogi žensk, ki jo bomo zajeli povezano na treh analitičnih ravneh: fiziološka zmogljivost ženskega organizma, družbeno določeno mesto in funkcija žensk ter ženska zavest oziroma poseben ženski značaj.

Na prvi ravni je ključno vprašanje svobode izbire vzorcev, ki so določali žensko vlogo v rojevanju. Vprašamo se lahko, ali so bile ženske v vsej evropski zgodovini le "rodilni stroji", ali so bile vselej le "naravna bitja", predestinirana zgolj za rojevanje in s tem posredno pomembne pri povečevanju bogastva in moči? Odgovor omogočajo novejša zgodovinska odkritja, ki dajejo vpogled v procese, ki so bili dolgo časa zaviti v tenčico nespoznatnosti.

Kot ugotavljata nemška znanstvenika G. Heinsohn in O. Steiger (1985), je dokazano, da je v antiki in v srednjem veku obstajalo uravnavanje rojstev oziroma nadzor nad rojstvi, ki je omogočal sorazmerno uravnoteženo rast prebivalstva. Zakaj se je ta praksa v Evropi prekinila in kako je prišlo do eksplozije prebivalstva v 18. in 19. stoletju? Na ti dve vprašanji niso mogli odgovoriti demografi, medtem ko zgodovinarji ob proučevanju čarovništva, ki je doseglo vrhunec konec sedemdesetih let 20. stoletja, niso mogli odgovoriti na vprašanje, zakaj so po starem veku preganjali čarovnice oziroma uničevali umne ženske. Ta dva procesa nista po naključju vzporedna, temveč sta med sabo neločljivo povezana, in kot ugotavljata Heinsohn in Steiger, je prega-

njanje čarovnic prej stranski produkt boja za kontrolo rojstev. K takšnemu odgovoru sta lahko prišla ob odkritju, da se je iztrebljanje "čarovnic" osredinilo na babice, ki so jih vedno znova označevali kot čarovnice. Prav babice pa v srednjem veku niso veljale le kot pomočnice pri rojstvih, temveč so razpolagale z zdravilskimi in v tem okviru tudi z znanji o uravnavanju rojstev in o omejevanju naravnega prirastka.

V kakšnih družbenih razmerah je prišlo do iztrebljanja znanj, ki so prej omogočala ženskam (večinski plasti), da so se odgovorno obnašale do bodočih rodov: zakaj so ženske rojevale več otrok, kot jih je bil mogoče vzdrževati, zakaj je postalo uravnavanje rojstev družbeno nezaželeno oziroma nedopustno in kdo je definiral to nedopustnost? Kot ugotavljata prej omenjena avtorja (1985: 15), se je zasledovanje čarovnic začelo v drugi polovici 14. stoletja (1360) in je posledica vrhunca evropske prebivalstvene katastrofe. Od začetka 14. stoletja so namreč prevladovale slabe žetve, od 1348-1352 je huda kuga pobrala v Evropi okoli 25 milijonov ljudi (od skupno 80 milijonov). Za posvetno in cerkveno gosposko je primanjkovalo delovne sile in to pomanjkanje je bilo treba odpraviti s strogo kontrolo ženskih reproduktivnih zmogljivosti.

V zgodovinskem spoju nasprotnih interesov so zmagali interesi močnih (lastnikov zemljišč), njihova volja je postala vsebina družbeno priznane racionalnosti, medtem ko so bili interesi žensk (in podrejenih ter odvisnih plasti v celoti: omejevanje rojstev) označeni kot iracionalni in s tem nevarni za obstoječo urejenost. Kot ugotavlja H. Sebald (1987: 33), je razvoj teološko-juridičnih spisov o zasledovanju čarovništva dosegel učinkovit vrh v izdaji dela dveh inkvizitorjev Heinricha Institoris (Kramerja) in Jakoba Sprengerja: *Malleus maleficarum* (1486), ki je postalo vodilo za posvetna in cerkvena sodišča pri uničevanju čarovnic.

Dolgoletna ubijanja umnih žensk so bila temeljita in učinkovita: po nekaterih podatkih naj bi bilo (do konca 18.

st.) v Evropi uničenih okoli šest milijonov žensk, po drugih celo precej več (čez dvajset milijonov). Sam postopek uničevanja je bil izjemno hiter in praktično vselej "uspešen", zlasti po razlagah francoskega učenjaka prava in političnega pisca J. Bodina, ki je (1580) s trditvijo o vsenavzočnosti čarovnic v istem času onemogočil kakršenkoli alibi (cit. po Sebald 1987).

Pri pojasnjevanju teh procesov je izjemno pomembno vprašanje, kako se je ideloško opravičevalo sovraštvo do žensk, kajti preganjanje in uničevanje je moralo imeti videz smiselnosti. Pri razkrivanju notranje logike ustvarjanja smiselnosti ne moremo mimo praktičnih potreb vladajočih. Čimvečje število rojstev in čimvečja količina razpoložljive delovne sile (in končno tudi vojaške, ker se je začinjala epoha kolonialnih osvajanj) je bila potreba vladajočih, ki se ji je morala ukloniti (zaenkrat še potencialno svobodna) volja žensk, da bi rojevale. Naravna moč žensk (da dajejo novo življenje, da rojevajo) je povezana s spolnostjo. Da bi spolnost (ki je poleg rojevanja imala še druge pomene) usmerili v "pravi tok", v "družbeni red", so ob opori na krščansko razlago ženske spolnosti kot vira vsega zla razglasili žensko spolnost kot neurejeno, nebrzdano, uničujočo in tako je bila ustvarjena miselna podlaga za poudarjanje potrebe po zagotavljanju urejenosti, obrzdanju ter za praktične posege, ki naj bi vodili do tega cilja. Ženska naj bi bila po naravi spolno "razjarmljena", bolj povezana s "hudičem", zato jo je treba z vsemi sredstvi "ujarmiti", ujeti njeno (zlo) naravo, jo udomaćiti (domesticirati) in jo narediti za nedivjo, ne-nevarno. Dejanska nevarnost za vladajoči razred, da bi ženske razpolagale s svojimi reproduktivnimi zmogljivostmi (v skladu z materialnimi možnostmi), se je sprevrgla v nevarnost žensk kot takih, s čimer se je prikril pravi vzrok kontrole in se javno upravičila domestifikacija.

Že v *Malleus maleficarum* je bilo čarovništvo pojasnjeno kot posledica "mesenega poželenja, ki je v ženskah nena-

sitno", torej kot posledica nebrzdane ženske spolnosti, zaradi katere naj bi se ženske povezovale s "hudičem". Kot poudarja E. Fox Keller (1986: 67), je ženskam sovražno razpoloženje doseglo vrh v 17. stoletju v Angliji, ko se je v kulturi (npr. v dramah) povezovala družbena neurejenost in nepovezanost z žensko spolnostjo; še v 18. stoletju, v času, ko se je začela oblikovati moderna znanost, so čaravnice utelešale zastrašujočo nevarnost ženske spolnosti.

Mimogrede naj omenim, da verjetno v tej sovražni drži do ženske spolnosti koreninijo tudi mnoge slabšalne oznake za "najbolj skriti del ženskega telesa". M. Kmecl (1987,10,11) v Slovenskih postnih premišljevanjih (esej "O slovenski liričnosti") navaja, da ima denimo J. Trdina 84 izrazov za žensko, enega manj liričnega od drugega. Navedimo jih nekaj: cafuta, perajzarica, kurba, vlačuga, kavka, donda, pasja mati, malharica, šavra, konjska smrt, gnida, drganka, ščit, pijavka, capajdra, itd. Končno pa niti ni treba k virom, ki so se navdihovali v janzenističnem moraliziranju, prislubenmo lahko vsakdanjemu pogovoru v avtobusu ali kje drugje. Zanimivo je tudi, da so slabšalne oznake za moške, kadar se jih hoče prav močno ponižati, prizadeti, ženskega spola (npr. kurba, ipd.). Kot v pisni besedi velika začetnica, tako je pogost medklic "p.m." ali kaj podobnega. Vrnimo se k pojasnjevanju občnih tokov razvoja v Evropi.

Ženska moč, razpolaganje z lastno reproduktivno sposobnostjo, je bila nevarnost, ker je neposredno ogrožala interese vladajočih (moških) plasti. Kot ugotavlja E. Fox Keller (1986: 68), naj bi proti tej dejavnosti nastopala prav nova znanost in um. Pojmovanje, da je potencialno vsaka ženska čaravnica, je prispevalo k temu, da je treba ženskam onemogočiti vstop v "čisto" znanost, s tem pa tudi vsem tistim razsežnostim, ki so povezane z ženskim bivanjem - ljubezni, spolnosti, rojevanju. Vse tisto, kar je že po židovsko-krščanski tradiciji veljalo kot manjvredno in "nečisto", se je s pomočjo nevarnosti čarovništva lahko upravičeno izgnalo v sfero nevrednega za znanstveno zani-

manje. Enostranska mehanicistična pojmovanja sveta, iz katerih so bila odstranjena elementarna vprašanja temeljnih pogojev za življenje in v katerih je bil zatajevan pomen ženske reproduktivne dejavnosti, so dajala moč za obvladovanje narave in za nasprotovanje ženskam (kot čarovnicam in nečistim). Tako se je znanost v bistvu konstituirala kot sredstvo moškega obvladovanja narave in ljudi - posebej žensk; "enostransko obvladovanje narave ima dopolnilo v obvladovanju žensk" (Beer 1987: 4).

S spreminjanjem potreb v proizvodnji se je v zgodnjem kapitalizmu dokončno utrdila cepitev na moško in žensko kot cepitev na področju dela in doma. Okoli 150 let je trajalo, da se je ob usklajenem delovanju prava, religije, kulture izoblikoval in utrdil nov vzorec, ideal ženskosti: "angel doma", razspoljeno (deseksualizirano), nedolžno, pasivno in odvisno bitje, katerega glavna dolžnost je bila, da ohranja vrednote obstoječe družbe (19. stol.). Med ključnimi vrednotami je bila patriarhalna zakonska zveza in na njej temelječa družina ter v njej točno določeno mesto žensk, ki so morale imeti (in z vzgojo prenašati naprej) posebne vrline: molčanje, samozaničevanje, samozatajevanje, potrpljenje, samosovražnje. Družbeno (= moško vladajoče) želene lastnosti so se z vzgojo (nad katero je bdela zlasti cerkev) ponotranjale in povesakdanjale, postajale so navidez samoposebi obstoječe. "Z domestifikacijo ženske moči sta sentimentalni pogled in zaščitniška zaskrbljenost gotovo lahko izrinila odkrito sovražnost do žensk iz prejšnjih časov", sklepa Fox Keller (1986: 69).

Z odvzemom moči ženskam, da bi uravnavale svoje reproduktivne zmogljivosti, z določitvijo ženske kot odvisnega bitja (od moškega vzdrževalca in končno od moških nosilcev globalne oblasti (več o tem: Jogan, 1989), se je zožila ekonomska funkcija žensk na funkcijo gospodinje, čeprav so se v oznakah dejavnosti še ohranjali ostanki ženske pretekle večje samostojnosti in dejavnosti zunaj doma. Konec 18. stoletja je bila ekonomska odvisnost žensk (in s

tem upravičena podrejenost moškim) kot glavna značilnost družbene vloge že sprejeta kot "naravno stanje".

Zelo pomembne so bile v procesu domestifikacije žensk spremembe v predstavah o načinih obnašanja žensk, o dopustnih vlogah v javnem in privatnem življenju, o oblačenju, o pravici moči, ki jo sme sprejeti, o načinih in obsegu spolnosti, ki predstavlja nevarnost za vladajoči red. Glede spolnosti se je utrdil vzorec ženske kot spolno razčustvovane angela, ki ga je dopolnjevala podoba ženske kot grešnice. Stigmatizirana kot vir zla je ta druga podoba pomagala utrjevati moč prvega tipa (strogo urejane spolnosti), ki je imel nosilno vlogo v ohranjanju in utrjevanju nove identitete žensk.

V množični zavesti ga je utrjevala katoliška podoba Matere Božje, ki je združevala (oziroma združuje) tiste lastnosti, ki so bile inherentne ženski kot nosilki "3 K" dejavnosti (Kinder, Küche, Kirche = otroci, kuhinja, cerkev): kot "dekla Gospodova" je dolžna spoštovati: "božjo besedo, gorečo molitev, sveti post, ljubo ponižnost, sramežljivost, modro previdnost", kot je tudi A. M. Slomšek zapovedal (mladim) ženskam na Slovenskem (Jogan 1986a: 25).

Podoba Matere Božje je družbeno delovala kot ideal, ki naj bi se mu vsaka ženska čimbolj približala. Treba pa je opozoriti, da je že v sam ideal vgrajena nemožnost, da bi bil kdajkoli normalnim ženskim bitjem dosegljiv. Kot faktor nedosegljivosti nastopa že brezmadežno spočetje. Zaradi nedosegljivosti je identificiranje z idealom vedno znova povzročalo občutek nepopolnosti, krivde in strahu, kajti optimalno delovanje naj bi bilo identično idealu. Nenehen strah, ki se je kopičil ob nujnih dejanjih, da bi se dosegli nekateri cilji, ki so bili po definiciji in za tuzemsko eksistenco (spočetje s spolnim aktom), je pomagal "mehčati" avtonomnost posameznika. Zavarovanje pred negotovostjo, strahom, je opravičevalo "skrb" močnih - bolje - dominacijo močnih nad šibkimi.

K utrjevanju spolne asimetrije in večje veljave moškega

je v nadaljnjem razvoju prispeval tudi razvoj znanosti neposredno in posredno. Neposredno je zlasti v družboslovju (politični znanosti, sociologiji) bila pojasnjavana nujnost hierarhije spolov kot *conditio sine qua non* družbene urejenosti - kot primer lahko navedemo utemeljitelja sociološkega pozitivizma A. Comtea iz prve polovice prejšnjega stoletja, ali pa T. Parsonsa iz sredine tega stoletja (Jogan 1987a: 296). S to nujnostjo se je neločljivo povezovala predstava o ženski kot domestificiranem bitju oziroma le družinskemu bitju, ki je, kolikor sploh je, ker prevladujejo predstave o enospolni družbi (Jogan, 1986 b), vredno posebne pozornosti v znanosti in filozofskih presojanjih le kot takšno "naravno" bitje sicer je "moteče" in nered zbujaajoče.

Predpostavka o nujnosti družine (kar je očitno vselej nujni pogoj za obstoj družbe) je vodila teoretike k poudarjanju bioloških razlik med spoloma kot tistih, ki določajo vse institucionalne razlike v spolnih vlogah, ki jih je zahtevala (v patriarhalni obliki) družina. Zgodovinsko skonstruirana "naravnost" je v teh pojmovanjih nastopala oguljena te zgodovinske in konkretne razredne razsežnosti - le kot "čisto" biološko dejstvo. Kot poudarja S. Moller Okin (1979: 9), so to (zoženo) žensko vlogo razlagali kot določeno s samo naravo žensk. Ženske naj bi bile po naravi bolj altruistične, ponižne, potrpežljive, umerjene, čustvene, nerazsodne itd.; drugače povedano - ženske niso sodile v pravo vrsto "človeške narave". Ženska narava ni bila definirana le kot različna, temveč kot nasprotna moški in to se kaže v pojmovanjih filozofov, ki so se spraševali, "kakšni so moški", "kakšni so njihovi potenciali", pri drugem spolu pa, "za kaj so ženske", ali čemu služijo - to pomeni, da so jih v razlagah utemeljevali kot sredstva ("rodilni stroj") za doseg ciljev, ki so zunaj njih. Takšno razumevanje je v sodobni znanosti (in praksi) še vedno zelo aktualno.

Posredno je k enostranskemu obvladovanju narave (vključno z žensko reproduktivno zmogljivostjo) prispevalo razumevanje racionalnosti kot ključno načelo organizacije moderne družbe

(kapitalistične urejenosti) in znanosti. V načelu racionalnosti sta združeni tako asimetrija družbene moči kot asimetrija delitve vlog po spolu: navezni okvir za merjenje racionalnosti so potrebe in interesi vladajočega razreda lastnikov produkcijskih sredstev po povečevanju njihovega bogastva in temu podrejeni (ter v zasebnost prenešeni) interesi moških. Racionalno pomeni, da se ob najmanjših vlaganjih dosegajo največji učinki, da se dejavnosti vnaprej preračunajo, brez kakršnihkoli "iracionalnih" primesi. Sama ta obča opredelitev racionalnosti, ki jo je zlasti poudarjal M. Weber (Jogan, 1978: 67), se je povezovala z vedno bolj mehanicistično razlago narave, ki pa je (kot smo že prej pokazali) izključevala princip materinstva (kot to označuje E. Fox Keller, 1986: 71), ker da to sodi na področje čustvenega, oziroma obnavljanja življenja.

Skrajna podreditev žensk in njihova mnogostranska odvisnost od "vladajoče volje" (= kulturnih vzrocev njihovega obnašanja) sta, potem ko sta postali povsem samoumevni, omogočali kontinuiran proces oblikovanja takšnih družbeno zaželenih značilnosti ljudi v vsaki novi generaciji. Tako so ženske s svojo dejavnostjo (biološkim in socialnim obnavljanjem prebivalstva) zagotavljale neprekinjenost lastnega podrejenega položaja in podrejenega položaja svojega vzdrževalca v odnosih zunaj družinske skupnosti. Ne smemo namreč pozabiti, da niso (bile) družbe strukturirane le ob spolni osi, temveč hkrati ob razredni. Vendar je moški svojo podrejenost v javnosti lahko nadomestil (kompenziral) z oblastjo doma, ki mu jo je dodeljevala vladajoča ideologija ne le kot želeno, temveč kot obvezno. Gotovo ni po naključju z imperativom "Spoštujmo cerkveno oblast!" npr. pri J.E. Kreku v začetku tega stoletja povezana še državna, stanovska, narodna in očetna oblast" (Jogan, 1987c: 97).

Že doseženi procesi emancipacije žensk vendar bolj rahlajo povezanost očetne oblasti z drugimi vrstami oblasti in načela spreminjajoče se družbene prakse že tudi usmerjajo nekatere znanstvene presoje, v katerih dobivajo svoje mesto

tiste razsežnosti vsakdanjega življenja, ki so bile kot ženske potisnjene na rob; to zajema npr. načelo humane racionalnosti.

Družbena organizacija življenja, ki ima v temelju to načelo, ustvarja resnične možnosti za odpravljanje velike asimetrije družbene moči ter polarnosti družbenih vlog in značajev po spolu. V tej smeri gredo tudi najnovejša iskanja v okviru nekaterih feminističnih prevrednotenj znanosti in prestrukturiranja temeljnih koncepcij (npr. vključitev re-produktivne vloge žensk v družbeno totaliteto, razlikovanje med pojmom narave, ki se nanaša na uporabo, itd. (Beer, 1987).

Lahko se strinjamo z oceno, da "ne morejo biti uspešni napori, ki se usmerjajo izključno v spreminjanje kulturnih predpostavk - denimo z moškimi in ženskimi skupinami za ozaveščanje ali s pomočjo revizije gradiv za izobraževanje in likovnih snovi množičnih občil - če se ne spreminja institucionalna podlaga družbe tako, da podpira in krepi spremenjeno kulturno videnje" (S. Ortner, 1983: 183).

Celoviti napori so skratka potrebni, da bi se ženska identiteta ustalila. Sedaj namreč prevladuje neustaljena ženska identiteta, ki je posledica protislovnih zahtev (lahko bi rekli tudi "dvojne" vloge). Medtem ko je v preteklosti pomagala ohranjevati razmere, ki so omogočale nadaljevanje takšnega patriarhalnega reda, v veliki meri spovednica, imajo v sodobnosti pomembno vlogo zlasti nekatere medicinske veje, npr. psihiatrija in medicinska sredstva-pomirjevala. Ta pretekla in sodobna sredstva so potiskala oziroma potiskajo konfliktno situacijo na rob družbeno pomembnega in na raven ženske individualne zmogljivosti - bolj prilagodljivosti. Tako se skozi vsakdanju prakso izraža imperativ o potrpežljivosti. Ta je toliko bolj pomemben, kolikor manj se ustvarjajo strukturne določnice tudi po meri ženske. V takšnih okoliščinah koreninijo tudi različne oblike samozatajevanja, samozaničevanja in avtoagresivnosti.

LITERATURA

- Bamberger J., Mit o matrijarhatu - zašto u primitivnom društvu vladaju muškarci? V: Papić Ž., Sklevicky L. (izd.), Antropologija žene, Beograd, Prosveta 1983: 252-277
- Beer U. (izd.), Klasse Geschlecht, AJZ Verlag, Bielefeld, 1987: 1-24
- Fox Keller E., Liebe, Macht und Erkenntnis, Carl Hansen Verlag, München, Wien 1986: 51-72
- Heinsohn G., Steiger O., Die Vernichtung der weisen Frauen. Marz Verlag GmbH, Herbstein 1985: 511-19
- Jogan M., Sociologija reda, Obzorja, Maribor, 1987: 57-70
- Jogan M., Ženska, cerkev in družina, Delavska enotnost, Ljubljana: 1986 a: 9-49.
- Jogan M., Zaposlenost žensk in spreminjanje družine, Raziskovalno poročilo, RI FSPN, Ljubljana 1986 b: 1-25.
- Jogan M., Povezanost razredne in spolne dominacije, NR, 8.9.1989, 489-490.
- Jogan M., Osvobajanje žensk in družina, V: Kirn A., Stanič G. et al., Sociološke teme, Marksistični center Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, Fakulteta za elektrotehniko, Ljubljana 1987 a: 295-311.
- Jogan M., Žensko plačano delo, racionalnost in kriza državne blaginje, Teorija in praksa 1987 b; 24, 12: 1526-1535.
- Jogan M., Katoliška sociologija v Sloveniji kot producentka družbene harmonije v Avstriji (do 1918), Anthropos 1987 c; 3-4: 93-105.
- Kmecl M., Slovenska postna premišljevanja, CZ, Ljubljana 1987
- Moller Okin S., Women in Western Political Thought, Virago Limited, London 1979: 3-27.
- Nairobijske dolgoročne strategije za izboljšanje položaja žensk do leta 2000, Delavska enotnost, Ljubljana 1987: 45-132.
- O'Laughlin B., Posredovanje protivrečnosti - zašto žene iz

plemena Mbum ne jedu piletinu? V: Papić Z., Sklevicky L. (izd.), Antropologija žene, Prosveta, Beograd: 1983: 304-329.

Pejanović S., Društvena jednakost i emancipacija žene, Dečje novine, Prosvetni pregled, Gornji Milanovac, Beograd 1987.

Sebald H., Hexen damals - und heute? Umschau Verlag, Frankfurt am Main 1987.

Sorge E., Religion und Frau, W. Kohlhammer Verlag. Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz 1987.

Maca Jogan, doktorica socioloških znanosti, redna profesorica, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Kardeljeva ploščad 5, Ljubljana.

ZDRUŽEVANJE POKLICNE IN DRUŽINSKE VLOGE

ANDREJA KAVAR-VIDMAR

Povzetek

Prispevek prikazuje družbeno pogojenost združevanja oziroma ločevanja poklicne in družinske vloge, zlasti z vidika materinstva in dela žensk. Ugotavlja, da se zaposlovanje žensk na različne načine spodbuja ali zavira glede na način proizvodnje, potrebe po delovni sili in populacijsko politiko. Tezo ilustrira s tekstoma E. Badinter ter C. Raffestina in M. Bresso. Zavzema se za ustavarjanje dejanskih možnosti, da bi moški in ženske lahko obe vlogi svobodno združevali ali med njima izbirali.

Summary

The social determination of combination and separation of professional and family role is discussed, especially regarding the motherhood and women's work. It is stated, that the employment of women has been stimulated and hindered depending on ways of production, manpower needs and population policy. The thesis is illustrated with quotations from texts by E. Badinter, C. Raffestine, and M. Bresso. The real possibilities should be created for men and women to combine both roles freely or to chose between them.

1. Uvod

V vsakodnevni praksi, jeziku, različnih strokah, politiki in zakonodaji se je razlikovanje med življenjem in delom, družino in poklicem, vlogo delavcev in staršev, materialno reprodukcijo in reprodukcijo življenja, gospodarstvom in družbenimi dejavnostmi, življenjskim in delovnim okoljem

itd. tako udomačilo, da ga smatramo za samoumevnega. Podobno "samoumevno" je za nekatere, da se delo, materialna reprodukcija, veže predvsem na moškega, ter družina, reprodukcija življenja, predvsem na žensko, čeprav večino dela na svetu opravijo ženske, ter imajo moški pomembno vlogo v družini.

Ločevanje med življenjem in delom ter povezovanje matere in otroka ob hkratnem izrivanju moških-očetov iz družine in žensk-mater z dela, je družbeno pogojeno. Prikazali ga bomo na podlagi dveh zanimivih del in sicer "Ljubezen za povrh, Zgodovina materinske ljubezni v Franciji od 17. do 20. stoletja" avtorice Elisabeth Badinter ter "Delo, prostor, moč" avtorjev Clauda Raffestin-a in Mercedes Bresso.

2. Zgodovina materinstva

Teza Elisabeth Badinter je, da materinska ljubezen ni prirojena, instinktivna, ampak se razvija v stikih z otrokom in je pod močnim vplivom splošnih družbenih vrednot. Tezo utemeljuje z izredno slabim položajem otrok v 17. in prvi polovici 18. stoletja v Franciji, ko je bilo običajno, da so matere vseh slojev, ki so živele v mestih, takoj po rojstvu oddajale otroke doživljam na deželo, in to kljub visoki umrljivosti teh otrok. Dokler se otrok okrog četrtega leta starosti ni vrnil v družino, se starši zanj niso zanimali. Do sredine 18. stoletja ljubezen do otrok ni veljala za družinsko ali družbeno vrednoto.

Za neugodni položaj otrok je bilo več vzrokov. Za teologe je bilo otrokovo vedenje znak človekovega nagnjenja k zlu, pedagogi so priporočali strogost, za Descartesa je bilo otroštvo obdobje zmot. To je bil čas moževе oziroma očetove avtoritete v družini, družbeni oziroma politični cilj pa je bila vzgoja poslušnih podložnikov. Ker je bilo ženino delo povezano z moževim, na primer v obrti, je otrok predstavljal za mater motnjo pri delu in ceneje je bilo dobiti doživljo kot pomožnega delavca. V družbi z moško prevlado je bilo normalno, da je žena možev interes upoštevala pred otrokovim.

Za ženske iz višjih slojev je uveljavljanje na dvoru in v visoki družbi veljalo za bolj pomembno kot ukvarjanje z otroki, ki so jih po vrnitvi od dovilj prepuščali gubernantam in domačim učiteljem, nato pa tedanjim internatom. Materinstvo ni veljalo za nekaj vrednega in pomembnega. Prepuščanje skrbi za otroke drugim ljudem je bilo običajno, tako je delala ogromna večina žensk oziroma družin, brez očitkov okolja in brez slabe vesti.

Do spremembe je prišlo v zadnji tretjini 18. stoletja, pod vplivom spoznanj o pomenu prebivalstva za gospodarsko in vojaško moč države. V očeh fiziokratov postane otrok iz kratkoročnega izdatka dolgoročna naložba. Smrt tolikih dojenčkov je izguba. Tudi pri potrebah države se poudarek od težnje po poslušnih podložnikih prenese na težnjo po številnih podložnikih.

Po drugi strani so bile nove ideje o enakosti, ljubezni in sreči v prid družini, otrokom in ženskam. Matere je bilo treba prepričati, da bodo doville in ohranile otroke. To prepričevanje je segalo od Rousseaujevega klica "Nazaj k naravi", preko obljub o sreči, ki da je nagrada za žrtvovanje za otroka, do moralnih pritiskov in groženj. Nastaja nov lik matere, ki se vsa posveča otroku in njegovim potrebam. Ta lik matere je bil najprej sprejet v buržuaznih krogih, med ženskami, ki niso imele intelektualnih in mondenih ambicij niti jim ni bilo treba pomagati pri moževem delu. Nova vloga jim je povečevala pomen v družini. Družbena pozornost se je od očeta začela obračati k materi. Vendar - kot pravi avtorica - več kot stoletno prepričevanje žensk kaže, da mnoge od njih vloge žrtvujoče se matere niso sprejele, ali pa so jo sprejele samo na videz. Dovilje so bile posebno v bogatih hišah še dolgo v navadi, le da so poslej hodile na dom.

Mati je sčasoma dobivala nove naloge v zvezi z otrokom, ni šlo več samo skrb za vzrejo in zdravje otroka, ampak tudi za vzgojo, za katero naj bi bila mati najbolj primerna. Poleg naloge biti pomočnica zdravnika, duhovnika in profe-

sorja je bilo materi v 20. stoletju naloženo še zadnje breme: odgovornost za srečo ali nesrečo njenega otroka. Ženska je dokončno ujeta v vlogo matere, kateri se ne more izogniti, razen za ceno moralne obsodbe. To je bilo dolga leta vzrok za težave pri zaposlovanju žensk, za pomilovanje tistih, ki otrok niso mogle imeti in zaničevanje onih, ki jih niso želele. Ženska naj bo mati, sicer je obtožena egoizma, hudobije in neuravnovešenosti, skratka, ni "normalna".

Hkrati s poudarjanjem pomena matere za otroka se pomen očeta zmanjšuje. Oče je vedno bolj odrinjen od otroka. Država ga nadomešča z novimi osebami v otrokovem okolju: učiteljem, mladinskim sodnikom, socialnim delavcem, vzgojiteljem in nazadnje s psihiatrom. Moškemu je odvzeta očetovska vloga, ostane mu le ekonomska funkcija vzdrževanja družine. Šele zaposlovanje žensk spet omogoča, da moški postanejo očetje.

3. Ločitev življenja in dela

Industrija - za razliko od kmetijstva in obrti - povzroča ločitev med krajem bivanja in krajem dela. Ob industrijskem načinu proizvodnje so družinski člani ločeni, tudi če delajo v isti tovarni.

Ločitev bivanja : delo, je neposredna posledica koncentracije delavcev in prostorske specializacije, ki sili ljudi v teku dneva k številnim premikom, da lahko opravijo svoje različne funkcije in zadovoljijo svoje potrebe. Ločena sta ne samo stanovanje in delovno mesto, ampak so posebni prostori tudi za rekreacijo (trim steza, športna dvorana, stadion), preskrbo (trgovina), izobraževanje (šola), kulturo (gledališče), varstvo otrok (vrtec) itd. Poprečen prebivalec porabi vedno več časa na poti na delo in z dela ter na poti za zadovoljevanje drugih potreb. Posledice so večja možnost nesreč, utrujenost in manj prostega časa. Te posledice nastopajo kljub temu, da so danes prometna sredstva hitrejša kot nekoč. Tudi v času prevoza imajo ljudje čedalje

manj stika z okoljem, kjer se vozijo, in drug z drugim. Družbeni prostor je izgubil kontinuiteto, postal je arhipelag otokov, namenjenih različnim dejavnostim.

Informacijska družba, ki omogoča delo doma, naj bi kraj bivanja in kraj dela spet povezala.

Delo in družina sta v industrijski družbi ločena tudi časovno. Kmetijstvo in tradicionalna obrt še omogočata združevanje dela in ukvarjanja z otroki ter njihovo uvajanje v delo ob delu samem. Ob industrijskem načinu proizvodnje to ni več mogoče.

V prvem obdobju industrializacije so v tovarnah delale tudi ženske in otroci, ki so bili grobo izkoriščani. Za njihovo varstvo - točneje, zaradi ohranitve normalne reprodukcije delovne sile - so bili sprejeti prvi delovnopравни predpisi. Prav ta zakonodaja pa je povzročila ne samo, da so bili z dela odstranjeni otroci, ampak se je zmanjšalo tudi zaposlovanje žensk izven doma. To se je spet povečalo šele po drugi svetovni vojni, kar je povezano z obdobjem gospodarske prosperitete in večjimi potrebami po delovni sili.

Takoimenovane "manjše psihofizične zmožnosti žensk za delo" so ugotovili prav takrat, ko je fizična moč postala za delo manj pomembna. Nič ni motilo to, da so ženske opravljale veliko težkega dela v kmetijstvu. Pri nas še dandanes nimajo vse kmečke ženske nadomestila ob porodu, ker vse zadružne organizacije še niso pristopile k ustreznemu sporazumu!

Raffestin in Bresso pojasnjujeta nelogičnost, da je bilo varstvo žensk pri delu uvedeno prav takrat, ko se je potreba po njem zmanjšala, z ločitvijo bivanja in dela. Ločitev stanovanja in delovnega mesta zahteva, da je za vsakim delavcem ženska brez plače, ki skrbi za reprodukcijo delovne sile tako, da omogoča zadovoljevanje vsakdanjih potreb, kot so prehrana in gospodinjstvo, ter vzgoja otrok. Šele padec natalitete v zahodnih deželah pred drugo svetovno vojno in po njej, je povzročil, da so začeli upoštevati ženske kot potencialno delovno silo.

6. Sklep

Večja ali manjša možnost združevanja poklicne in družinske vloge je odvisna od vsakokratnih "družbenih potreb", načina proizvodnje in prevladujoče ideologije. Posebno za ženske velja, da se njihovo poklicno delo (delo izven doma) spodbuja ali zavira glede na potrebe po delovni sili in populacijsko politiko. Podobno je s priznavanjem in upoštevanjem družinske vloge moškega.

Eno od sredstev, ki omogoča "Združevanje življenja in dela", so predpisi delovnega in socialnega prava. Kot je znano, danes delovna zakonodaja posameznih držav in mednarodno delovno pravo vsebujejo številne določbe, ki po eni strani predstavljajo varstvo žensk v delovnem razmerju kot varstvo potencialnega in dejanskega materinstva, po drugi strani pa prepovedujejo diskriminacijo žensk pri zaposlovanju in v poklicu. Katerim od teh določb - posebnemu varstvu, ki lahko predstavlja oviro pri zaposlovanju, ali prepovedi diskriminacije - je v konkretnem času in prostoru dan večji poudarek, zavisi od ekonomskih in družbenih okoliščin.

Delovno pravo in socialna varnost upoštevata tudi vlogo očeta - delavca v družini. Mednarodni pravni akti, npr. konvencija MOD o delavcih, ki imajo družinske obveznosti, teh obveznosti ne vežejo več samo na mater oziroma delavko. Podobno velja tudi za naše delovno pravo in socialno varnost.

Pravna ureditev združevanja delovne in družinske vloge je potrebni (nujni), ne pa zadostni pogoj za to, da ljudje dejansko spet dobijo možnost združevati življenje in delo. Ob tem jim je lahko v pomoč socialno delo, ki prispeva k povezovanju dela in družine pa tudi k temu - za kar se zavzema E. Badinter - da ljudje, moški in ženske, lahko izbirajo med enim in drugim. Oboje je moralno vredno in "družbeno koristno".

LITERATURA

Elisabeth Badinter, L'amour en plus, Histoire de l'amour maternel (XVIIe - XXe sie'cle), Flammarion, Paris 1980.

Claude Raffestin, Mercedes Bresso: Travail espace pouvoir, Editions l'Age d'Homme, Lausanne 1979.

Andreja Kavar-Vidmar, doktorica pravnih znanosti, redna profesorica, Višja šola za socialne delavce, Šaranovičeva 5, Ljubljana

ŽENSKÉ IN SOCIALNO DELO NAŠE IN ZAHODNONEMŠKE IZKUŠNJE

PAVLA RAPOŠA-TAJNSEK

Povzetek

Izmenjava obiskov med sodelavkami Višje šole za socialne delavce v Ljubljani in Visoko šole za socialno delo v Dortmundu nam je prinesla nova spoznanja glede reševanja ženskih problemov v naši in zahodnonemški družbi. Medtem ko smo pri nas emancipacijo obravnavali predvsem kot razredno vprašanje, so v ZRN pod vplivom feminističnega gibanja razvili različne oblike samopomoči in strokovne službe, ki pomagajo ženskam pri reševanju njihovih problemov. Članek prikazuje delo posameznih organizacij in ustanov, ki smo jih spoznale med obiskom v ZRN, ter izkušnje, ki smo si jih pridobili na Višji šoli za socialne delavce pri obravnavanju ženskih vprašanj.

Summary

The interchange of visits between teachers of Ljubljana School for social work and Hochschule für Sozialarbeit in Dortmund, FR of Germany, contributed new knowledge about different ways of solving women's problems in West German society comparing to our own. While in Yugoslavia the women's emancipation was treated as a class problem above all, in FRG, under the influence of feminist movement various forms of selfhelp and professional services, which help women to solve their problems, have been developed. The work of various organizations and institutions in FRG, and experiences with treating women's problems in the School for social work in Ljubljana are presented.

V novembru 1988 je skupina študentk in sodelavk VŠSD obiskala Visoko šolo za socialno delo v Dortmundu, na kateri so nam pripravili poseben, "ženski" program. V petih dneh smo se seznanile z njihovim pristopom k obravnavanju ženskih vprašanj, tako v okviru pedagoškega dela na šoli kot v delu posameznih socialnih ustanov in organizacij. Konec maja 1989

so v Ljubljano dopotovale kolegice iz dortmundske šole, da bi spoznale položaj žensk v naši družbi ter reševanje ženskih problemov v okviru socialnega dela. Oba obiska sta bila sestavni del rednega sodelovanja med Višjo šolo za socialne delavce v Ljubljani in Visoko šolo za socialno delo v Dortmundu. V svojem prispevku želim pokazati nemške poglede in izkušnje, dopolnjene z osebnimi vtisi in razmišljanji o problemih ženske v naši in zahodnonemški družbi.

Ko so nas povabili na študijski obisk, so naši gostitelji omenili, da pričakujejo samo ženske udeleženke. Moja prva reakcija na to zahtevo je bilo presenečenje in ogorčenje, češ, zdaj nas bodo ločevali še po spolu! Tudi prvo pojasnilo, po katerem naj bi program obiska vključeval ogled nekaterih ustanov, ki so namenjene samo ženskam, me ni pomirilo. Nasprotno, zdelo se mi je povsem nesmiselno, da si ženske v ZR Nemčiji privoščijo takšno diskriminacijo moških. Eden od mojih temeljnih pomislekov v odnosu do feminističnega gibanja je namreč prav v izključevanju drugega spola. Kako naj si ženske izborimo boljši in pravičnejši svet brez moških ali celo proti njim? Celó v primeru, da bi ženske želele zagospodariti nad moškim delom človeštva, to ne bi bilo mogoče, saj bi obstoječo podrejenost in drugorazrednost žensk nadomestila podrejenost moških. Ker mi je takšno razmišljanje tuje, se mi je naše stališče, po katerem je emancipacija žensk sestavni del osvobajanja človeka - delavca v socializmu in zato kakršnokoli posebno obravnavanje ženskih problemov ni potrebno, zdelo do nedavnega povsem upravičeno.

Leta 1953, ko je bila ukinjena Antifašistična fronta žensk Jugoslavije kot množična ženska politična organizacija, je bila v naši družbi prekinjena več desetletij prisotna tradicija posebnega interesnega in političnega združevanja žensk, o kateri smo po vojni komaj kaj slišali. Prevaladalo je mnenje, da so ženske v naši družbi dosegle ekonomsko in politično enakopravnost, zato lahko svoje interese skupaj z moškimi uresničujejo v vseh oblikah samou-

pravnega organiziranja. Podatki o zastopanosti žensk na različnih področjih odločanja pa dokazujejo, da nam doslej ni uspelo premagati klasične odrinjenosti žensk od večine pomembnejših položajev v družbi. To dejstvo potrjuje tudi poseben prostor za obravnavanje problemov žensk v SZDL.

Čeprav so problemi ženske (ne)enakopravnosti dobili priznanje in možnost za izražanje v okviru SZDL, pa smo imele ženske večkrat občutek, da nas skuša družba žejne prepeljati čez vodo. Drugače povedano - enake pravice niso vselej pomenile tudi enakih dejanskih možnosti, obenem pa je postajalo vedno bolj očitno, da vseh problemov žensk ni mogoče ustrezno obravnavati zgolj v okviru temeljnega razrednega pristopa, ne da bi se odzivali na specifične probleme žensk, ki smo jih prepuščali iznajdljivosti družine in posameznic.

V zadnjih letih je večja odprtost in demokratizacija družbe prinesla tudi nove poglede na probleme žensk in na njihovo samoorganiziranje. Nove, bolj odprte in dostopnejše možnosti za izražanje različnih interesov v družbi so vzpodbudile nova razmišljanja in iskanja med ženskami samimi, zlasti v smislu razvijanja medsebojne pomoči in samopomoči. V tem okviru se tudi socialno delo srečuje z novimi, zahtevnimi nalogami, pri katerih so nam lahko tuje izkušnje v veliko pomoč, zato smo z veseljem sprejele možnost, da se neposredno seznanimo z uspehi in težavami emancipacije žensk v ZR Nemčiji ter s socialnim delom na tem področju.

Ženske pomagajo ženskam - značilno geslo ženskega gibanja v
ZR Nemčiji

V ZR Nemčiji se je v šestdesetih in sedemdesetih letih razvilo množično žensko gibanje, ki je izhajalo iz izkušnje, po kateri si morajo ženske pomagati predvsem same, zato so se v tem obdobju pojavile različne oblike ženske samopomoči in medsebojne pomoči.

Žensko gibanje, ki je postopoma vključevalo vedno nove kategorije žensk, se je čedalje bolj integriralo v družbo in ob tem tudi bolj institucionaliziralo, zmanjševala pa se je

njegova prvotna ekskluzivnost. Problemi žensk so si pridobili pravico do resne obravnave na vseh ravneh, od delovanja političnega in upravnega sistema do industrije in oblikovanja javnega mnenja. Na mnogih področjih so enakopravnost žensk in potrebo po upoštevanju njihovih problemov določili tudi z zakoni.

Ne glede na to, da zakone očitno veliko bolj resno izvajajo kot pri nas, pa se v ZRN ne zadovoljujejo le s pravnimi predpisi o tem, kje in kako je treba spoštovati interese ženske polovice prebivalstva, temveč omogočajo in razvijajo različne pobude in oblike samoorganiziranja žensk, ki jih družba obravnava kot obogatitev in dobrodošlo konkurenco pri odpiranju strokovnih institucij. Navedeno konkurenco smo najbolj opazile na področju financiranja, kjer različne prostovoljne organizacije in skupine enakovredno tekmujejo s socialnimi službami za sredstva iz državne blagajne ter za denar deželne in mestne uprave. To nedvomno zmanjšuje togost in neinventivnost socialnih služb in omogoča uporabnikom bolj diferenciran pristop k zadovoljevanju njihovih specifičnih potreb.

Dobile smo občutek, da se ženske v ZRN ne zadovoljujejo zgolj s formalno enakopravnostjo, ampak da iščejo poti, kako si medsebojno pomagati in se podpirati v napornem vsakdanjem boju za emancipacijo vsake posameznice, in to ne le v tako pomembnih stvareh, kot sta ekonomska in družbena enakopravnost, temveč tudi v vseh tistih drobnih problemih vsakdanjega dela in življenja, ki gredo mimo nas večkrat kar neopazno in ki smo jih pogosto prepuščali družini oz. posameznici, naj si pomaga glede njih, kakor ve in zna. Ženske, ki so javno opozarjale na te probleme, pa smo največkrat odpravili kot prenapete feministke.

Navedene ugotovitve lahko najlepše ilustriramo s kratkim prikazom posameznih organizacij oz. ustanov, ki smo jih spoznale med obiskom v Dortmundu.

Svetovalke za vprašanja ženske enakopravnosti

Zanimiv in poučen je bil pogovor s svetovalko za ženska vprašanja v občini Witten. Od leta 1983 delujejo v ZRN pri državnih organih uradi za enakopravnost žensk, ki sicer nimajo možnosti odločanja, temveč lahko le svetujejo in opozarjajo, na odločitve pa skušajo ženske vplivati s politično akcijo. Vloga svetovalk za vprašanja enakopravnosti žensk je tako nekoliko protislovna, saj od njih ženske pogosto veliko pričakujejo, same pa ne morejo ničesar direktno rešiti. Njihova naloga je, da pri vseh odločitvah opozarjajo na interese žensk na različnih področjih. Položaj svetovalke v omenjeni občini je še toliko težji, ker feministično gibanje v njenem okolju nasprotuje njeni funkciji, zato se omenjena svetovalka manj ukvarja z različnimi ženskimi skupinami in daje več poudarka strukturalnim spremembam ter položaju žensk pri delu (v ZRN je zaposlenih 72% moških in 38% žensk). Največja ovira pri zaposlovanju žensk je neustreznost delovni čas. Otroški vrtci praviloma delajo le nekaj ur na dan, zato se matere ne morejo redno zaposliti. Na naše vprašanje, ali že imajo kaj izkušenj o tem, kako vpliva zlasti na majhne otroke celodnevna odsotnost z doma, smo dobile odgovor, da takih primerov pri njih še ni veliko in da se tega problema sicer zavedajo, da pa zaenkrat ne vidijo kakšnih večjih možnosti za skrajševanje delovnega časa. Dosegli pa so napredek pri porodniških dopustih, čeprav je tudi to lahko dvorezen meč. Ženske, ki delajo v državni upravi lahko, recimo, po koncu porodniškega dopusta ostanejo pri otroku do devetega leta, nato pa jim je zagotovljeno delovno mesto, čeprav ne isto. Vendar pa se ženske tega ne poslužujejo rade, ker v teh letih povsem izgubijo stik s stroko. Podobne, nekaj krajše ugodnosti imajo tudi delavke v nekaterih velikih podjetjih. Seveda pa tudi v Wittnu ne zanemarjajo ozaveščanja žensk v zvezi z njihovim položajem v družini in tako pripravljajo za to leto projekt samopomoči, v okviru katerega bi obravnavali pravice žensk ob ločitvi - to je tema, ki ženske vedno pritegne.

Zatočišče za ženske (Ženska hiša - Frauenhaus)

Vse članice skupine je zelo zanimalo delo zatočišča za ženske, ki trpijo zaradi fizičnega ali psihičnega nasilja v družini oz. partnerski zvezi. O delu te ustanove nam je pripovedovala socialna delavka mestne socialne službe, ki odgovarja za to področje. Same ustanove si nismo mogle ogledati, ker ženske, ki so se zatele vanjo, ne želijo obiskov, strokovni delavci, ki vodijo delo v tej hiši, pa tovrstne želje uporabnikov spoštujejo tudi v primerih, ko bi si jo želeli ogledati strokovnjaki. Česa takega v naših razmerah še nisem zasledila! Zatočišče za ženske v Dortmundu je zrastle iz prizadevanj skupine za samopomoč. Ustanovljeno je bilo leta 1979. V njem je v prvih petih letih našlo zatočišče 783 žensk z 873 otroki, leta 1987 pa je v njem bivalo 152 žensk. V ZR Nemčiji imajo ženske na razpolago okrog 100 podobnih zatočišč, ki jih ustanavljajo avtonomna ženska združenja, poleg njih pa še lokalne oblasti in socialne službe. Dortmundsko zatočišče je v okolici mesta v dobro zavarovani hiši, ki javnosti ni znana. Anonimnost je v tem primeru nujna, saj lahko le tako zagotovijo varnost ženskam in njihovim otrokom. Če se vendarle zgodi, da skuša vanjo vdreti prizadeti partner oziroma oče, pokličejo policijo, ki posreduje v dveh minutah. Ženska, ki želi priti v zatočišče, pokliče dežurni telefon, od tam pa jo napotijo na določeno mesto, kjer jo pričakajo stanovalke zatočišča in jo pospremiijo v dom.

Stanovalke doma, v katerem je lahko hkrati okrog 30 žensk z otroki, živijo v treh bivalnih skupinah, v katerih si s pomočjo šestih zaposlenih strokovnjakinj (socialnih delavk, socialnih pedagoginj) same organizirajo življenje, kuhajo, pospravljajo, hodijo v službo, varujejo otroke. V zatočišču lahko ostanejo šest mesecev, v izjemnih primerih pa največ eno leto. Sicer pa nimajo težav s tem, da se posameznice po tem roku ne bi mogle osamosvojiti oz. se vrniti domov. V skrajnem primeru gredo tudi v drugo podobno ustano-

vo, če so recimo izdale naslov, kar je neodpušljiva kršitev pravil. Hrano in druge stroške bivanja v domu plačujejo same, če nimajo denarja, jim pomaga socialno skrbstvo. Mestna uprava financira le delo strokovnih delavk, pri tem pa vsako leto obnovijo pogodbo o financiranju. Pomoč v domu je usmerjena v dvoje ciljev: zagotavljanje varnosti in v mobilizacijo lastnih sil, tako da si ženska čimprej pomaga sama. Pri tem opažajo, da je veliko lažje doseči ekonomsko osamosvojitve kot osebnostno neodvisnost.

Svetovalni center za ženske

Po odhodu iz zatočišča se ženske lahko vključijo v delo svetovalnega centra, namenjenega izključno ženskam. Pravzaprav je ta center nastal kot nadaljevanje pomoči, ki jo ženska dobi v zatočišču, seveda pa je namenjen vsem ženskam. Parov ne sprejemajo, zato se tudi ne morejo ukvarjati z zakonskim svetovanjem. Delo je zelo raznovrstno, predvsem se ukvarjajo z osebnim svetovanjem, skupinsko terapijo in samopomočjo. Ženskam, ki prihajajo po pomoč v svetovalnico, nudijo razumevanje in empatijo ter jih skušajo opogumiti za lastno odločitev in ukrepanje. To pa je, po besedah svetovalke, najtežja naloga, saj je, vsaj v ZRN, ki še ni izgubila vseh pridobitev dežele blaginje, lažje premagati materialno podrejenost ženske kot pa njeno čustveno odvisnost in nemoč v odnosu do partnerja oz. družinske situacije. Denar za zelo lepo urejene prostore in za strokovne delavce dajeta mestna uprava in deželna vlada, pri čemer moramo omeniti, da sta tako mesto Dortmund kot dežela Severno Porenje - Vestfalija zelo naklonjena socialnim programom in delu z ženskami. Nismo pa dobile jasnega odgovora na vprašanje, koliko žensk dobi pomoč v tej svetovalnici. Kaže, da se vanjo zatekajo predvsem ženske srednjih slojev, stare 20 do 40 let, včasih tudi starejše. Nimajo posebnih oblik dela za mlada dekleta, poudarek je na odraslih, kar velja tudi za delo s spolno zlorabljenimi ženskami. V tem, da ne uspejo pritegniti večjega števila žensk, zlasti še žensk iz depri-

vilegiranih slojev, smo videle tudi največjo pomanjkljivost svetovalnega centra, ki se sicer trudi, da bi svojo dejavnost razširil tudi na okolje, na primer pri informiranju o spolnih zlorabah. Za razliko od svetovalnega centra pa v zatočišče za ženske prihajajo ženske vseh družbenih slojev, od priseljenk iz drugega kulturnega okolja do izobraženk, kar potrjuje spoznanje, da je nasilje nad ženskami tisto področje, kjer so družbenoekonomske razlike najmanj pomembne, saj so nasilju izpostavljene vse ženske, tudi iz najvišjih plasti družbe.

Materinski center - oblika povezovanja mladih mater

Tudi materinski center, ki deluje v predelu mesta, v katerem živi veliko priseljencev, po besedah naših sogovornic ne uspe vključiti mater iz nižjih družbenih slojev, tako da tudi tu prevladujejo ženske iz srednjega sloja. Materinski center skuša povezati mlade matere, ki so pogosto zaprte v domači krog, počutijo se osamljene in odrinjene, obenem pa so preobremenjene s celodnevno skrbjo za otroke. V nekaterih oblikah dela sodelujejo tudi očetje, vendar je poudarek na medsebojni pomoči žensk. Matere se združujejo v igralnih skupinah, ob različnih prireditvah ter praznikih, ob ročnem delu, pogovorih o vzgojnih in drugih problemih, različnih težajih in skupinskem delu. Namen centra je odpraviti izolacijo in frustracijo, ki so ji izpostavljene ženske ob skrbi za otroke, omogoča pa tudi informiranje o možnostih nadaljnjega šolanja, zaposlovanja in podobno. Ena od sogovornic v tem centru, naša rojakinja, nam je pripovedovala o možnostih izpopolnjevanja na univerzi, ki ga vlada ponuja ženskam. Za ta program, ki sicer ne daje univerzitetne diplome, temveč le funkcionalna znanja, vlada med ženskami veliko zanimanje, število mest pa je zelo omejeno. Materinski center temelji na prostovoljnem delu in na delnem samofinanciranju, zato imajo denarne težave. Trenutno organizirata delo v materinskem centru dve prostovoljki, ki v okviru posebnega programa za brezposelne dobivata dvoletno nadomestilo osebnega dohod-

ka. Tudi v večini drugih ustanov, ki smo jih obiskale, so posamezne delavke zaposlene po tem programu, ki omogoča nezaposlenim, da si pridobijo delovne izkušnje, ohranijo stik s stroko in koristno (seveda tudi za družbo) izrabijo čas nezaposlenosti. Žal pa po izteku tega obdobja vsem ne uspe najti zaposlitve.

Skupina za pomoč spolno zlorabljenim ženskam - Wildwasser

Med obiskom smo se ves čas srečevale s problemom spolnega zlorabljanja deklic, o katerem nam je pripovedovala tudi sodelavka avtonomne ženske skupine s simboličnim imenom Wildwasser. V okviru tega projekta delujeta dve skupini samopomoči, ki združujeta zlorabljene deklice in odrasle ženske. V skupinah dobijo oporo in pomoč pri reševanju svojega problema, naučijo se živeti s tem, kar se jim je zgodilo, in se upreti nadaljnemu nasilju. Posebej si prizadevajo, da bi zrušile tabuje, ki so povezani s spolnim zlorabljanjem žensk. Do spolnih zlorab največkrat prihaja prav v družini, ki še vedno velja za nedotakljivo. Tudi pri tem problemu ni razlik med pripadnicami različnih družbenih slojev, saj so žrtve iz vseh socialnoekonomskih kategorij. Poleg samopomoči v skupini nudijo tudi osebno pomoč po telefonu, svoje delo pa usmerjajo tudi v skupnost, kjer skušajo z informiranjem in ozaveščanjem o tem problemu pritegniti zlasti vzgojiteljice v vrtcih in učitelje v šolah, starše ter širšo javnost. Po podatkih, ki jih navajajo v ZRN, je v tej deželi vsako leto okrog 300.000 spolnih zlorab letno. Ugotavljajo, da je do 18 leta starosti zlorabljen vsaka četrta deklica in vsak dvajseti deček. Problem spolnega zlorabljanja pa ni aktualen le v ZR Nemčiji, temveč tudi v mnogih drugih razvitih deželah, kjer so začeli o njem odkrito govoriti.

Svetovalni center za delo s prostitutkami - KOBER

Za naše razmere povsem neobičajno delo smo spoznale v svetovalnem centru za prostitutke s kratico KOBER. Vodi in

financira ga katoliška humanitarna organizacija, vendar pa poteka delo po strokovnih principih, brez odvečnega moraliziranja. Svetovalni center je v četrti javnih hiš in zabavišč, delo pa se v veliki meri odvija na terenu. Socialni delavki, ki sta zaposleni v svetovalnici, namreč hodita po okolici, spoznavata ženske in si pridobivata njihovo zaupanje, pomagata in posredujeta v različnih težavah ter nudita informacije z različnih področij. Posebno področje preventivnega dela je namenjeno tudi AIDS-u, na katerega opozarjata in delita kondome, vendar se prostitutke in njihove stranke zavestno izpostavljajo nevarnosti okužbe. V prostore svetovalnice prihaja dnevno po 8-15 žensk, ki iščejo pomoč, mnoge tudi z otroki, enkrat tedensko pa se sestaja tudi skupina, ki si pomaga pri iskanju drugačne živiljenjske perspektive. V treh letih, odkar se ukvarjajo s tem delom, so v svetovalnici pomagali tridesetim ženskam, da so se odtrgale od prostitucije in si zagotovile drugačno eksistenco. Sicer pa tudi pri tem delu opažajo, da so prostitutke izpostavljene nasilju vseh vrst, mnoge pa so bile v mladosti žrtev spolnega zlorabljanja.

Feministična organizacija planerk in arhitektk - FOPA

Tako kot je za naše razmere neobičajno delo svetovalnega centra za prostitutke, je bila za nas novost tudi organizacija planerk in arhitektk (FOPA), ki se ne zavzema le za emancipacijo žensk, temveč tudi za humanizacijo življenja in odnosov v mestu nasploh. V okviru združenja deluje več različnih projektov, kot so že prej omenjeni materinski center, delavnica koles kot pomoč brezposelnim, ženska umetniška delavnica, projekt za ozelenitev igrišč, projekt za izboljšanje stanovanjskih in delovnih pogojev, za urejanje stanovanj za stare, posebne varne garaže za ženske, nočni taxi za ženske in podobno. Združenje se zavzema za načrtovanje mesta in stanovanj po meri ljudi, družine in otrok, po načelu, da je tisto, kar je dobro za ženske, dobro tudi za moške. Njihovo izhodišče je spoznanje o zapostavljenosti

Žensk in otrok pri načrtovanju in organizaciji življenja v mestu.

Ženska knjigarna Zimpzicke

Obiskale smo še knjigarno, namenjeno samo ženskam, ki deluje že 7 let, ob zelo majhni pomoči mesta (ki jo dobivajo vse knjigarne v mestu), sicer pa se vzdržuje sama. Njen namen ni le bogata ponudba knjig, ki jih pišejo ženske oz. knjig o ženskah, temveč tudi srečevanje žensk in organizacija kulturno umetniških in družabnih prireditev za ženske. Ženskam, zaposlenim v tej knjigarni, pa tudi našim sogovornicam z drugih področij se je zdelo pomembno, da imajo ženske možnost srečevanja v svojem krogu, kar med drugim omogočajo tudi ženske knjigarne. Opozorile so nas na dejstvo, da je še vedno veliko prostorov, ki so namenjeni združevanju moških, zato se pripadnicam ženskega gibanja v ZRN ne zdi prav nič narobe, če imajo kakšen prostor za družabna in kulturna srečanja samo zase.

Delo ženskega seminarja na dortmundski visoki šoli za socialno delo

Na koncu naj omenim še delo ženskega seminarja na visoki šoli za socialno delo v Dortmundu, ki nam je organizirala obisk. Že nekaj let obravnavajo ženska vprašanja v okviru posebnega seminarja, ki obsega teoretični in praktični del. Manjša skupina študentk skupaj z dvema učiteljicama kontinuirano obravnava ženske teme in sodeluje v delu institucij oz. organizacij, ki smo jih spoznale v času obiska. V seminarju namenoma težijo k majhni skupini, saj lahko v njej bolj ustvarjalno obravnavajo izbrane teme. Ženski seminar je nastal na pobudo učiteljic in študentk, kasneje pa jih je k temu zavezal še zakon, ki zahteva, da na visokih šolah posebej obravnavajo probleme žensk. Problemi žensk niso omejeni le na ta seminar, vključujejo se v vse ostale oblike pedagoškega dela na šoli, vendar se po besedah naših gostiteljic dogaja, da teme o ženski enakopravnosti včasih odri-

vajo, češ, to je stvar ženskega seminarja. Moški v tem seminarju ne morejo sodelovati. Takšno stališče je posledica izkušnje, da v mešanih skupinah ženske ne uspejo izraziti svojih pogledov, ker se v skladu z obstoječimi vzorci umaknejo v ozadje in prepustijo iniciativo moškim, ki jim tako vsilijo svoj pogled na probleme žensk. Zato je bolje, da se ženske najprej o svojih interesih pogovorijo med sabo in šele nato navežejo dialog z moškimi, kar je ena od temeljnih izkušenj ženskega gibanja, ne le v ZR Nemčiji, temveč tudi drugod po svetu.

Kako smo opisano izkušnjo preverili pri nas

Po vrnitvi iz Dortmunda smo v okviru rednega izobraževalnega dela na VSSD izvedli vaje, posvečene problemu ženske v socialnem delu in v družbi nasploh. Predlog, da bi nekaj skupin sestavljale same ženske, je povzročil med študenti in študentkami veliko razburjenje in ogorčene proteste, čeprav se zaradi majhnega števila moških študentov takšne enospolne skupine sicer pogosto pojavljajo, ne da bi to povzročalo kakršnekoli probleme in ugovore. Na koncu vaj smo ugotovili, da je ločeno obravnavanje problemov žensk in moških (formirali smo tudi ločeno moško skupino) imelo svoj pomen, saj so si udeleženci teh skupin pridobili novo izkustvo, ki jim ga mešane skupine ne bi omogočile. Pokazalo se je, da je bilo načrtno obravnavanje ženske problematike več kot potrebno, saj smo v naši družbi še močno obremenjeni z nerazumevanjem in predsodki do ženske enakopravnosti na vseh področjih, od partnerskih odnosov in družine do ekonomske in politične sfere.

Številne primere, ki potrjujejo omenjeno ugotovitev, so navajali tudi sodelavci seminarja, ki ga je VSSD organizirala ob letošnjem 8. marcu in na katerem smo obravnavali probleme ženske v socialnem delu. Za udeležence je bila zastavljena tema dobrodošle spodbuda pri razmišljanju o znanih, pa tudi mnogih skritih oblikah zapostavljanja interesov žensk (ki jih pogosto spremlja zapostavljanje intere-

sov otrok), ki jih ne najdemo le v delovnih organizacijah (na primer prikrite razlike v vrednotenju dela, ki favorizirajo moške delavce), temveč tudi v institucijah, ki rešujejo probleme ljudi (dva najbolj kričeča primera sta nemoč družbe, da bi pomagala žrtvam nasilja v družini ali spolno zlorabljenim ženskam).

Na to, da imamo v naši družbi kljub velikemu napredku, ki smo ga dosegli predvsem na področju ekonomske in poklicne emancipacije žensk, še precej "belih lis", so nas opozorila tudi opažanja nemških kolegic, ki so konec letošnjega maja obiskale VŠSD, da bi se seznanile s položajem žensk v naši družbi. Njihova osnovna ugotovitev je bila, da je pri nas marsikdaj težje opaziti in razumeti dejanske probleme in nasprotja kot v njihovi družbi, kjer so razmerja sil med tistimi, ki imajo več družbene moči in privilegijev, in tistimi, ki tega nimajo, bolj vidna. Zato je tudi pristop k doseganju dejanske enakopravnosti žensk pri nas bolj zapleten. Podobno pa velja tudi za razmerje med socialnimi delavci in uporabniki njihovih storitev, kjer je večkrat težje odgovoriti na vprašanje, na čigavi strani je socialni delavec, čigave interese ščiti, kot pa je to v ZRN.

Ob koncu obiska so naše gostje dejale, da jih je navdušila samozavest naših žensk, ki se uveljavljajo s poklicnim delom. Zavidajo nam tudi uspehe na področju otroškega varstva ter svobodnega odločanja o rojstvu otrok. Marsikaj pa si bomo morale po njihovem mnenju še izboriti, pri čemer pa se ne bi smele boriti tako trdo, preveč "po moško", kot so nekajkrat opazile v razgovorih z nami. Namesto, da se ženske enostransko prilagajamo moškemu principu, se moramo boriti za to, da bomo imele - skupaj z moškimi - možnost drugačnega izbora, možnost, da bomo svet oblikovale "po žensko", na način, ki nam doslej ni bil omogočen.

Pavla Rapoša-Tajnšek, diplomirana sociologinja, višja predavateljica, Višja šola za socialne delavce, Šaranovičeva 5, Ljubljana

"PREDMODERNA" VLOGA "ZASEBNOSTI" IN "ŽENSKEGA DELA"

V INDUSTRIJSKI MODERNI

MIRJANA ULE

Povzetek

Dodeljevanje trajnih spolnih socialnih značajev ni samo tradicionalni preostanek v industrijski moderni, ampak je osnova jedrne družine, ki je izrazito funkcionalen pojav v industrijskih družbah. Moderna delitev na zasebno in javno sfero ima dva obraza, ki sta izrazito spolno profilirana in medsebojno komplementarna. Ženske so bolj kot moški omejene s partikularnostjo in z večjimi žrtvami dosegajo dejansko individualnost.

Summary

The assignment of lasting sexual social characters is not only a traditional residuum in industrial modernity but the basis of nuclear family, which is a decidedly functional phenomenon in industrial societies. The modern division in private and public spheres has two faces, which are distinctly sexually profiled and complementary. Women are limited through particularity more than men, and are able to achieve true individuality only with greater sacrifices.

Ključna vloga zasebnosti kot odlikovane sfere človeškega življenja v modernih družbah in s tem ključni pomen družine kot temeljne celice zasebnosti nikakor ni le rezultat modernizacije družb. Zasebnost namreč v sebi ohranja mnoge izrazito predmoderne sestavine. Tu mislim predvsem na "stanovski" značaj spolne delitve v moderni družbi. To pomeni, da je posameznik s svojo spolno vlogo determiniran vse življenje in da spolna vloga naddeterminira vse ostale delitve

(izobrazbene, kvalifikacijske, slojne itd.).

Zenskam je v industrijskih družbah "dodeljena" vloga čuvarja doma, družine in zasebnosti. One naj bi s svojimi emocionalnimi in interakcijskimi potenciali, ki jim jih baje daje že "narava" zaradi materinstva, ustvarjale v družini "terapevtsko" klimo, tj. takšne odnose in socialno klimo, ki podpira kompenzacijo identitetnih izgub zaposlenih družinskih članov (predvsem seveda moža). Nenavadno je, da je ta "paradigma" odnosov vlog v sferi zasebnosti ostala tako trdovratno nespremenjena od 18. stoletja do danes, in da mnogi lucidni duhovi (npr. Comte in Mill) niso opazili prozorne ideološke prevare v argumentih, ki so "podpirali" takšno delitev socialnih vlog po spolu.

Dodeljevanje trajnih spolnih socialnih značajev posameznikom pa vendarle ni samo nek tradicionalni preostanek v industrijski moderni, ki bi se ga dalo zlahka otresti, če bi se ga zavedli. Nasprotno, to dodeljevanje je osnova tako imenovane jedrne družine, ki je izrazito moderen pojav. Delo zunaj družine (poklicno delo, mezno delo) predpostavlja, da nekdo v družini stalno skrbi za red, za gospodinjstvo, za otroke itd. Instrumentalizirani odnosi zunaj družine potrebujejo emocionalne kompenzacije v družini. Zasebna potrošnja, ki je obenem medij osebne afirmacije in samopodreditve, potrebuje socialno enoto, kjer se ta potrošnja vendarle "socializira", načrtno vodi in investira.

Vse to pa omogoča prav mala, jedrna družina, seveda ob predpostavki neplačanega in sploh družbeno neovrednotenega dela v družinski skupnosti. To vodi vse moderne družbe v temeljno različne socialne pozicije, vloge in identitete moških in žensk. Res je, da so tu vse moderne družbe "podedovale" nekdanje patriarhalne predsodke in nazore fevdalnih in drugih predmodernih družb. A to ni dovolj za pojasnitev trdnih spolnih delitev v modernih družbah. Če se podedovane predstave o družbenih vlogah moških in žensk ne bi tako dobro ujele s funkcionalno delitvijo na javno in zasebno sfero, z družino kot osnovno celico zasebnosti, potem se

tradicionalni vzorci ne bi tako trdno vsidrali v modernih družbah.

Zaradi "stanovskega" dodeljevanja spolnih vlog in identitet ostaja tudi trženje človekove delovne sposobnosti polovično, kar se konkretno kaže npr. pri večji zaprtosti trga dela za ženske kot za moške, v feminizaciji poklicev. Prav tako ni mogoča moderna racionalizacija v vseh družbenih sferah in tudi ne dejanska spolna enakopravnost.

Moderne družbe so svojo industrijsko modernizacijo očitno pripeljale le do "polovice". V sebi so ohranile krepek delež predmodernih sestavin. Spolna delitev seveda ni edini primer tega predmodernega pojmovanja. Tudi definiranje posameznika s "poklicem", ki ga opravlja vse življenje, s socialnim slojem (ne toliko razredom), z družinskim izvorom so podobne vseživljenjske identifikacije, ki v bistvu posnemajo nekdanje stanovske fevdalne identifikacije, čeprav to počnejo na "višji ravni" (Beck, 1987, str. 176-181).

Dinamika individualizacije, ki je v procesu industrijske modernizacije družb iztrgala ljudi iz siceršnjih slojnih in razrednih kultur in socialnih definicij, je torej zastajala pred vrati družine. Kot ugotavlja U. Beck v knjigi "Rizična družba, Na poti v drugačno moderno", se nasprotja med spoloma ne vklaplajo niti v shemo modernih razrednih nasprotij, niti v shemo tradicionalnih preostankov. Ta nasprotja so tako kot nasprotja med delom in kapitalom, proizvod in osnova industrijskega sistema. Svoje gorivo in konfliktno logiko pridobivajo iz nasprotij med industrijsko moderno in njej lastno protimoderno. Zato jih danes presejajo kvečjemu tiste družbe, ki so se odprle novi, postindustrijski moderni (Beck, 1987, str. 177).

To pomeni, da v industrijsko moderniziranih družbah, npr. v meščanskih družbah, ne obstaja le en sistem neenakosti, ki ima svojo osnovo v produkciji. Obstaja še drug sistem neenakosti, ki poteka počez čez razredno delitev in zaobjema razliko med relativno homogenostjo družine in mnogoterostjo položajev v produkcijskem sistemu. Neplačano družinsko delo

Žensk si prisvajajo moški takorekoč kot naravni dar, s poroko. Prevzemanje tega dela napravi ženske za v principu ekonomsko nesamostojne. Tudi, če se zaposlijo, se s tem veliko ne spremeni. Njihov zaslužek je le dodatek k družinskemu proračunu in njihovo poklicno delo je "manj vredno" kot delo zaposlenih moških. Čeprav so se z vstopom žensk v ekonomsko ovrednoteno delo zamajale tradicije in principi delitve živiljenjskih usod in socialnih vlog moškim in ženskam, to ni bilo dovolj za njihovo odpravo.

Na to jasno kaže pojav feminizacije poklicev, ki jih opravljajo ženske. Zaposlitev žensk je za industrijske družbe predvsem pomenila pritegnitev novega rezervoarja cenene, vendar kvalitetne delovne sile. Za ženske same pa prej prisilo, kot pa osvobajanje od družine in od vseživiljenjske vezanosti na gospodinjsko delo. Šele kasneje se je pojavila tudi vrsta novih poklicev, ki so jih opravljale predvsem ženske, in jih imajo za "svojo" domeno (v šolstvu, socialnem skrbstvu, zdravstvu, v administraciji ipd). Ta dosežek pa se je hitro relativiziral. Omenjena dela so namreč hitro postala manj cenjena in slabše plačana v primerjavi s sorodnimi kvalificiranimi "moškimi" deli, torej z deli, ki zahtevajo približno enak nivo izobrazbe in kvalifikacije. Splošno pravilo je, da so tudi tam, kjer so množično zaposlene ženske, vodje in šefi v večini moški. Kolikor bolj cenjena in ugledna je kakšna funkcija, toliko manj verjetno je, da jo zaseda ženska. Povratni učinek feminizacije nekaterih poklicev je tudi ta, da so poklici, ki so bili pred feminizacijo "moška" domena, potem, ko so jih prevzele ženske, izgubili na pomenu in ugledu, na višini dohodkov itd (npr. šolstvo in zdravstvo).

Pregled feminiziranih poklicev tudi pove, da se ženske zaposlujejo predvsem v tistih poklicih, ki nekako nadaljujejo delo v družini, npr. oskrbovanje otrok, emocionalna podpora, vzgoja; ali v delih, ki posnemajo rutino gospodinjskega dela (natančnost, monotono ponavljanje operacij, skrbnost, a nekreativnost), kot je npr. administrativno delo in

delo za tekočim trakom (ali danes: izdelovanje čipov!). To pomeni, da se tudi v poklicu, v svojem delu ne morejo "osvoboditi" družine in zaznamovanosti z gospodinjskim delom. Obenem pa je takšno delo velikokrat le posredno vezano na ekonomsko razviden proizvod. Vzgojno delo, pedagoški poklici ali delo v zdravstvu le posredno in na daljši rok pokažejo svoj ekonomski učinek. To pomeni, da so zato takorekoč avtomatično ekonomsko nižje vrednotena kot delo moških, ki je po večini bližje neposredno razvidnim in ekonomsko ovrednotenim rezultatom in produktom.

"Ženska" dela spadajo po tej vulgarni a delujoči logiki v sfero družbene "porabe", ne produkcije. To je posebej značilno za socialistične družbe, ki so logiko industrijske moderne na svojski način prignale do absurda in z njo vred tudi imanentna protislovja te moderne. Na splošno velja v vseh družbah, da je nek poklic oziroma dejavnost toliko manj feminizirana, kolikor bolj centralnega pomena je za dano družbo. Ker vse moderne družbe ohranjajo kot princip družbeno delitev dela na upravljalno in izvrševalno delo, pri čemer prvo spada med centralna dela, je razumljivo, da je odstotek žensk na upravljalnih delih znatno manjši od odstotka žensk pri izvrševalnih delih. Če pride do tehnološke revolucije, potem so največkrat najprej prizadeta tista dela, ki jih opravljajo ženske, saj tehnološka revolucija odpravlja mnoga izvrševalna dela ljudi in jih prepušča robotom ali računalniškemu vodenju proizvodnje.

Feminizacija poklicev je le en vidik globoke funkcionalnosti obstoječe spolne delitve vlog, dela in družbenih kompetenc v industrijskih družbah, zlasti dodeljevanja družinskega, gospodinjskega dela in skrbi za sfero zasebnosti ženskam, javnega delovanja pa moškim. To kaže tudi na globoke razlike v pomenu in doživljanju zasebnosti pri ženskah in pri moških. Medtem, ko je moškim zasebnost, družina pomenila prostor vračanja v relativno nepotvorjeno sfero človekovega bivanja in prostor individualnega samorealiziranja, pa ženskam pomeni permanentno obveznost in naj-

večkrat muko nenehnega preganjanja "entropije vsakdana" (npr. v gospodinjskem delu). Delo zunaj družine jim je resda prineslo delno osvoboditev od nesvobode družinskega dela, a ker moški niso prevzeli ustreznega svojega deleža pri reprodukciji družinskega vsakdana, jim je poklic dodatna "obremenitev" in še veliko bolj kot moškim, zgolj sredstvo, ne samo smoter. Poleg tega vladajoča ideologija tiho ali očitno krivi zaposlene, zlasti ambiciozne ženske, da zemarjajo svoje "dolžnosti" kot žene in matere, skratka, nalaga jim "slabo vest".

Moderna delitev zasebno-javno ima torej dva obraza, ki sta izrazito spolno profilirana in medsebojno komplementarna. Dejali smo, da umeščenost v zasebnost in družinskost in identifikacija z zasebnostjo v tendenci proizvajata partikularne individue. To pomeni, da so ženske bolj kot moški omejene s partikularnostjo, in da težje, vsekakor z večjimi žrtvami dosegaajo dejansko individualnost. To pomeni, da težje nastopajo in se izražajo v sferi javnosti, kajti tam se pričakuje od posameznikov, da nastopajo kot dejanski individui, oziroma da vsaj dobro igrajo vlogo dejanskih individuov. Zdi se, da velik absentizem žensk iz političnih dogajanj, iz oblikovanja javnega mnenja, iz znanosti in končno tudi večja neodločenost žensk kot moških glede vprašanj o širših družbenih zadevah kažejo, da ženske težje presegaajo partikularnost in tudi "ne igrajo dobro" vloge dejanskih individuov, oziroma jim do te igre ni toliko, kot moškim.

LITERATURA

Beck, U., Risikogesellschaft, Auf dem Weg in eine andere Moderne, Frankfurt 1987

Ule, M., Ali je feminizem še žensko gibanje? Problemi, 1988, 3, str. 51-55

Mirjana Ule, doktorica psiholoških znanosti, docentka na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Kardeljeva ploščad 5, Ljubljana

ZENSKÉ V POLITIKI DUŠEVNEGA ZDRAVJA SODOBNE PSIHIATRIJE

DARJA ZAVIRSEK

Povzetek

Psihiatrizacija žensk je odvisna od značilnosti obdobja ter od družbenega položaja žensk. Produkcija ženskih simptomov je povezana s prizadevanjem žensk za avtonomijo in svobodo, to je za redefiniranje ustaljenih spolnih vlog. Ženske duševne motnje izražajo zahtevo po izstopu iz nevdržnega primeža spolne vloge in z njo povezane manjvrednosti, pasivnosti, sramu in nasilja. Politika psihiatrije reproducira razmerje neenakosti spolov z vrsto mehanizmov. Produkcija "ženskih bolezni" je v direktni povezavi z deprivilegiranim položajem žensk v sodobni družbi.

Summary

The psychiatrization of women is dependent on culture and politics of a given period and on social position of women. The production of symptoms is tied to women's struggle for their own autonomy and freedom, that is for the redefining of their established sexual roles. Mental disturbances of women are therefore to be regarded as their demand for withdrawal from unbearable squeeze of sexual role, and from the position of inferiority, passivity, shame, and violence, tied to the role. The politics of psychiatry reproduces the relationship of inequality of sexes through various mechanisms. The production of specific "women's illnesses" is in direct connection with the underprivileged position of women in contemporary society.

Prav gotovo ni naključje, da se najrazličnejše kritike psihiatrije v zlati dobi antipsihiatrije pa tudi kasneje niso ustavile ob vprašanju položaja žensk v psihiatričnih ustanovah in da je bilo vprašanje generiranja odnosov moči dominantnega spola znotraj psihiatričnih institucij zastavljeno in problematizirano pozneje kot katerokoli drugo

vprašanje, ki zadeva politiko psihiatrije.

Generiranje moči v psihiatričnih ustanovah je potrebno razumeti znotraj mreže vseh institucij in socializacijskih postopkov ter tehnik, ki privedejo žensko v psihiatrijo, leta pa se kaže kot ekstrem na koncu verige, sestavljene iz delcev vsega tistega, kar potiska žensko v pasivni, inferorni in z občutki krivde obremenjeni položaj. Če je položaj ženske najpogosteje omejen na ozke, reducirane prostore, pa se ti prostori dokončno zožijo takrat, ko pride ženska v psihiatrijo. Takrat zares "prevzame odgovornost" za svojo "patologijo", s katero jo počasi poskušajo sprijazniti različne institucije, ki v karierah posameznikov figurirajo kot predhodnice psihiatrije. Politika psihiatrije dokaže ženski to, kar ji dokazuje vsa njena okolica, da sta torej ona in njena bolezen krivi za njene probleme in konflikte, da je torej njen status drugorazrednega državljana povsem upravičen.

Govoriti o ženski je torej vedno pomenilo govoriti o biološkem, o naravi, o določenem telesu, kar je dovoljevalo ženski identifikacijo s tistim, kar je ženska "po svoji naravi"; po naravi pa je lepa, koketna, skromna, nežna, šibka, materinska, zapeljiva, tiha, popustljiva, pogosto hinavska in nemoralna. Legitimnost delovanja tistih, ki so iz te naravne sheme izpadle, je bila postavljena pod vprašaj. Ženske so znotraj svojih legitimnih prostorov sprejele določen način vedenja, ki je usmerjen v odklanjanje agresivnosti, v skrb za druge, v samokritičnost in kopičenje občutkov krivde za stvari, ki grede narobe v življenju najbližjih, v izrazito negativno orientiranost do sebe ipd. Ti vzorci vedenja kažejo na to, da je ženska te dovoljene prostore, ki so ji odmerjeni, sprejela za svoje. Kažejo se ji kot del njene identitete, kot zunanji videz njene ženskosti.

Različni vzorci vedenja obeh spolov, ki so dobro izurjeni in skrbno varovani, pa sprožijo dejstvo, da se duševne stiske žensk izražajo na drugačen način. Drugačne od moških, se

duševne stiske žensk zamejijo v okvir takoimenovanih "ženskih bolezni", kot so depresije, poskusi samomorov, anksiozne nevroze, paranoje, promiskuiteta, frigidnost ipd. S spolnimi predsodki obremenjene psihiatrične diagnoze pozabijo na to, kar po izčrpnem raziskovanju tega vprašanja zapiše Phyllis Chesler: "Depresija je namesto agresije ženski odgovor na razočaranje in izgubo" (Women and Madness, str. 44).

Pri razmišljanju o ženskah v psihiatriji in o politiki duševnega zdravja ni mogoče mimo ugotovitve, da je tudi psihiatrizacija žensk obremenjena in odvisna od kulture in politike določenega časa in od položaja, ki ga zavzemajo ženske v različnih družbah.

V zgodovini so torej razmišljanja o ženski vedno znova povezana z vprašanji njene bolezni, ženska postane tako objekt medicinskega diskurza par excellence. Mary Ann Doane poudarja, da gre za svojevrstno premestitev, ki je žensko kot objekt poveličevanja in erotične satisfakcije spremenil v objekt, ki mu je imanentna bolezen. Ta premestitev je posledica premika pogleda s površine ženskega telesa na njeno psiho, v njeno "globino". Globina ženske psihe pa je bolna. Bolezen pri njej torej ni nekaj naključnega, temveč nujnega, kar dokazuje tudi dejstvo, da je večina psihoanalitikov v preteklosti publicirala kot ekspemplarične primere svojih pacientov največkrat prav slavne primere žensk: pri teh je telo funkcioniralo kot izraz bolezni, ki se je kazala v oblikah histeričnih napadov, epilepsije, trzanja obraznih mišic, kroničnih bruhanj itd.

Produkcija ženskih simptomov, ki je največkrat edino orodje v boju za lastno avtonomijo, je povezana z iskanjem prostorov svobode, to pa nujno pomeni tudi z redefiniranjem ustaljenih spolnih vlog. Ženske duševne motnje je treba torej videti tudi kot zahtevo po izstopu iz nevdružnega primeža spolne vloge in položaja manjvrednosti, pasivnosti, sramu in psihofizičnega nasilja, ki ga ta vloga nosi s seboj. Čeprav se "beg v bolezen" najpogosteje označuje kot

pasivni korak v neznanu, je takšno dejanje pogosto prvo, ki ga ženska v svojem življenju stori, da bi našla prostor lastne avtonomnosti. Vprašanje pa je, kolikšen prostor je ženski znotraj psihiatrije odmerjen in koliko pripomore institucija in politika psihiatrije k temu, da se takšno dejanje, spremeni v začetek neke psihiatrične kariere, ki v ženski zlomi zahteve po izhodu iz primeža realnosti in jo z metodami in taktikami psihiatričnega zdravljenja preoblikuje v pasivno, "krotko telo". Tudi politika duševnega zdravlja utrjuje znotraj obstoječe ideologije stereotipnih spolnih predstav v ženski prepričanje, da je "otročja", "pre-občutljiva", "histerična". Različni postopki zdravljenja naj bi okrepili njeno voljo, samonadzor, neobčutljivost, distanciranost. Ženski se v trenutkih psihičnih zlomov, ki kažejo na zmedenost, zapletenost in nenormalnost njenih življenjskih situacij, svetuje le to, da nadzoruje svojo emocionalnost. Zato je tudi danes, tako kot v moralističnih časih viktorijanstva, ločena od svoje družine, kar hospitalizirana ženska dojema kot "kazen za storjena dejanja". Še danes je za žensko, ki pride v psihiatrično institucijo, ena od potencialnih groženj tudi ta, da bo izgubila svojo družino.

Iskanje lastne avtonomije, ki se pri ženski kaže tudi v obupni zahtevi po odločanju o svojem lastnem telesu - vedno znova objektu moškega pogleda - se s hospitalizacijo ženske zaključí. Eden od prvih znakov, da je z žensko "nekaj narobe", je njena neurejenost, ki je ženski takorekoč prepovedana. Ženska mora najprej "poskrbeti" za svoj zunanji videz, se torej "urediti". Le urejena in negovana bo lahko opravljala funkcijo objekta moške želje, ki je ena njenih identitetnih lastnosti, ne glede na to, ali ji takšna vloga ugaja ali ne. Če se znotraj psihiatričnega diskurza manifestira bolezen ženske skozi njeno "pozabljeno telo", je razumljivo, da vsebuje zdravljenje tudi zahteve po polepšanju njenega obraza in telesa, saj se znotraj diskurza, ki ohranja in reproducira razmerja neenakosti spolov ter spolne stereotipe, pomanjkanje skrbi za zunanji videz kaže kot

izguba lastnega statusa in lastne identitete. Vsakodnevni apeli ženski, naj skrbi za svojo lepoto, so mehanizmi, ki spodbujajo poti njene lastne depersonalizacije, stopnja podrejanja tem zahtevam pa je merilo njenega duševnega zdravja.

Biti normalen moški je torej nekaj drugega kot biti normalna ženska. Garant dihotomije normalno-nenormalno, ki se znotraj medicinske binarne logike sprevrne v opozicijo zdravje-bolezen, pa je psihiatrična institucija. Ta opozicija predpostavlja, da obstaja neka Norma, preko katere se prepoznavanje odvija. Normalno je torej tisto, kar obstoječo Normo potrjuje in jo širi, njen smisel pa je v tem, "da obstaja zunaj nje tisto, kar ne ustreza zahtevi, ki ji norma služi" (Canguilhem; 1987, str. 180). Canguilhem opozarja na eksistenčno prvobitnost ne-normalnega, ki je historični predhodnik tistega, kar je v določenem času označeno kot normalno, in ki šele kasneje vzbudi regulacijsko normalizacijsko intenco.

Politika psihiatrije tudi ob samem vprašanju žensk in razmerij neenakosti spolov uresničuje normativni načrt utrjevanja normalnega, ki se kaže tako v produkciji različnih kriterijev, na temelju katerih pride ženska v psihiatrijo, kot tudi v seksističnih odnosih do hospitaliziranih žensk znotraj ustaljenih delovanj in postopkov totalne ustanove. Politika diagnosticiranja je v današnji psihiatriji podvržena redukcionizmu, ki žensko ob iskanju prostorov njene lastne avtonomije in svobode dokončno disciplinirajo in sledijo tistim življenjskim izkušnjam, ki jih ženske doživljajo, preden pridejo v psihiatrično ustanovo. Zaradi zoženih prostorov, s katerimi se smejo identificirati, so te izkušnje obremenjene z dejstvom, da imajo ženske manj prostora za napake in odstopanja od veljavnih norm in zato ni naključje, da so povsod po svetu zastopane v psihiatričnih ustanovah v večjem številu kot moški. Odvisnost od moških norm vedenja omogoča, da različne oblike vedenja sprožijo mistifikacije o ženskih bolezenskih znakih, zavrnitev klasične ženske vloge pa je pogosto izraz nevrotičnosti,

psihotičnosti, homoseksualnosti.

Nasprotno pa se lahko moški svojim stereotipnim vlogam bolj oddaljijo, ne da bi obstajal strah, da bi bili označeni kot " duševno bolni". Moški je lahko agresiven, dominanten, celo krut, pa vendar so oblike njegovega vedenja bolj razumljive, bolj tolerirane in manj sankcionirane.

Roswita Burgard je v eni od berlinskih psihiatričnih ustanov odkrila, da je ena od treh najpogostejših simptomatik, ki se navajajo pri hospitalizaciji žensk, " agresivnost do moža ". Primer, ki ga navede: "Gospa A. ne opravlja več svojih gospodinjskih dolžnosti in kaže neprimerno agresivnost". (Burgard, 1980, str.87). Agresivnost moškega je pogosteje označena znotraj kazensko-pravnih norm, medtem ko je agresivnost ženske medikalizirana, je izraz njene patologije. Podobno je promiskuiteta pomemben del v repertoarju ženske motenosti, medtem ko je nasprotno, isto dejanje pri moških izraz njihove spolne moči. Kot poudarja Phyllis Chesler, pomenita promiskuiteta in frigidnost tako padec v "ženskost" kakor poskus izhoda iz nje, znotraj politike psihiatrije pa sta dober razlog za hospitalizacijo žensk (str. 56). Tisto, kar je pri moškemu označeno kot normalen način čustvovanja, je pri ženski označeno kot simptom.

Večja hospitalizacija žensk, vedno številčnejše iskanje pomoči v psihiatričnih ustanovah in vedno bolj množična medikalizacija žensk, ki je v nekaterih zahodno-evropskih državah višja od moške za več kot 50%, torej ni posledica ženske patologije in naravne čustvene neuravnovešenosti, temveč posledica direktne zveze, med deprivilegiranim položajem žensk, njihovim statusom zatiranega objekta v sodobnih družbah, ter produkcijo specifičnih "ženskih bolezni".

Teresa Bernardez (1985) ugotavlja, do so socializacija žensk, njihov socialni status, diskriminacija ter predsodki, ki spremljajo neenakost spolov, tisti dejavniki, ki pri ženskah sprožajo psihične zlome. Pomemben del ženske socializacije tvori občutek nemoči in "naučena neogljenost" (learned helplessness), ki oblikujeta tisti prostor, ki si

ga ženska lahko vzame (women's rightful place) in se z njim identificira. Občo formo tega prostora tvori navadno družina, v kateri ženska skrbi za to, da se družina ohranja. Bolj kot sociokulturne razlage duševnih motenj pri ženskah, ki so poudarjale, da so le-te posledica velikih družin iz katerih te ženske izhajajo, prisotnosti le enega od staršev, nizke izobrazbe, pomanjkanja socialnih vezi, se danes kaže ta poroka in položaj, ki ga ženska zavzema v družini in ki se znotraj strukturne neenakosti utrjuje s pomočjo mreže drugih družbenih institucij, za tisto, ki žensko privede v duševno bolnico.

Raziskave fenomena poroke so ugotovile, da status poročene ženske v večini generira tiste negativne občutke, ki so se v ženski izoblikovali že v času socializacije, medtem, ko je poroka za moške mnogo postaje varovalni in zaščitni okvir.

Kritiki tega stališča trdijo, da gre za temeljno značilnost žensk samih, povezano z njihovim strahom pred uspehom. Teorijo o "ženskem sindromu" je mogoče ovreči že z analizo konverzacij v mešanih skupinah, kjer moški v neverjetno visokem odstotku primerov ženske prekinjajo, nadzorujejo praviloma vrh diskusije, medtem ko ženske opravijo vezni del pogovora. Disciplinska funkcija ženske socializacije je usmerjena v to, da ženske znotraj pogovorov opravljajo "konverzacijsko gospodinjsvo" (conversational housework), sestavljeno iz postavljanja vprašanj, pritrjevanja izgovorenemu, podpiranja govorcev.

Pojav duševnih zlomov, ki jih prinaša s seboj status poročene ženske, je po eni strani povezan z neko posebno obliko izgubljene identitete (sprememba imena, status spolnega objekta, ekonomska odvisnost, dvojna obremenitev, skrb za otroke kot stvar dolžnosti) in po drugi strani z "gospodinjskim sindromom", ki se onstran množice monotoničnih domačih opravil kaže kot utrujenost, potrost, nemir, razdražljivost, brezbržnost, nespečnost.

Ni torej naključje, da je povsod v zahodnoevropskih

državah, kakor tudi na Slovenskem socialna struktura žensk, ki pridejo v psihiatrično ustanovo, sestavljena v največji meri iz žensk-gospodinj in delavk z najnižjim socialnim statusom. Ženske, ki na svojevrsten način pripovedujejo svojo zgodbo in ki hočejo ubežati neki življenski določenosti, so s strani psihiatričnega diagnosticiranja označene kot depresivne in paranoidne. Nobena ne ubeži zlorabi zdravil, nihče pa ne problematizira situacij, ki ženske v takšna stanja potisnejo.

Več ameriških raziskav trdi, da izolacija, enoličnost domačih opravil in uporaba tablet v daljšem časovnem obdobju privedejo do takšnega psihičnega stanja, ki vsebuje vse klasične elemente psihoze (Burgard, 1980. str. 84).

Tako se razkrije tudi socialna in politična vloga psihiatrične institucije, ki stigmatizira kot deviantna tista vedenja, ki na sprevrtnen način govorijo o realnosti nekih stisk.

Če je bila torej smrtnost v 19. stoletju med ruralnimi ženskami na evropskih področjih kar 30% višja od moške in na mestnih področjih 10%, se danes kot analogija tem številkam postavlja število njihovih hospitalizacij in njihovo neprimerno višje število v skupini zlorab tablet.

V ZDA, Veliki Britaniji in Kanadi je zloraba tablet (antidepresivi, sedativi, nevroleptiki, med žensko populacijo 70% višja kot med moško (cf. Mowbray et al., 1985; Chesler, 1983).

Tudi to je eden od elementov, ki dokazujejo s spolnimi stereotipi obremenjeno psihiatrično diagnosticiranje. Le-to je razumljivo že ob dejstvu, da tvorijo številčni primat moški psihiatri, ki prav tako obremenjeni s spolnimi predsodki, ohranjajo seksistično politiko sodobne psihiatrije. To gre povezati z nemožnostjo komunikacije med moškim psihiatrom in žensko, ki samo sebe doživlja po eni strani kot nezadostno in po drugi strani išče poti do avtonomnih prostorov lastnega sveta.

Izkušnje z moškimi psihiatri in terapevti so pokazale, da

moški zaradi povsem drugačnih življenskih izkušenj niso sposobni tiste mere identifikacije, ki je nujna za vzpostavitev temeljnega zaupanja, s pomočjo katerega bi izkušnjo nesprejetosti pri ženski bilo mogoče spremeniti v občutek lastne vrednosti, da izkušnje ženske ne jemljejo dovolj resno, temveč nasprotno, njeno življensko stisko pogosto relativizirajo. Njihovo razumevanje je še zlasti omejeno ob vprašanjih spolnega nasilja in strahu pred njim, saj je moškim vedno prisotni strah pred spolnimi zlorabami tuj in se skozi njihov pogled zdi nemalokrat neupravičen in nerazumljiv.

Tako medikalizacija utrdi v ženski prepričanje, da je žrtev svoje lastne patologije. Takšne oblike zlorabe, ki jih znotraj totalnosti psihiatrične institucije doživljajo vsi, ženske pa še toliko bolj, je Franca Ongaro Basaglia strnila v triadno binarno opozicijo psihiater/moč/moški ter bolničarka/nemoč/ženska (Basaglia, 1988).

Psihiatrični instituciji se torej dominacija moškosti generira na svojevrsten način in se kaže v odrekanju legitimnosti vsemu, kar store ženske za to, da bi se rešile občutkov odvisnosti in manjvrednosti. Poskusi, da bi našle svoje izgubljeno ali nikoli omogočeno avtonomijo, se končajo nekje v črni jami medicinskih diagnoz. Ob takšni obliki zlorab je mnogo raziskav opozorilo tudi na številne spolne zlorabe, ki jih ženske doživljajo s strani moškega osebja.

Tako stopajo danes vse odločneje na pot tiste zahteve, ki poudarjajo novo definiranje ženske in njenih duševnih stisk, ter tiste, ki opozarjajo na pomen ženskih skupin s psihiatrinjami in psihoterapevtkami, ki bi probleme žensk obravnavale ne kot probleme h katerim so ženske nagnjene po svoji "ženski naravi", temveč kot probleme, ki jih kot ženske v družbi pogosteje zadevajo.

LITERATURA

Alternative psihiatriji, Medjunarodni skup Psihiatrija i

društvo, Lila ulica, Beograd 1988

Burgard, Roswita, Wie Frauen "verrückt" gemacht werden, Frauen Verlag, Berlin 1980

Canguilhem, Georges, Normalno in patološko, ŠKUC, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1987

Chesler, Phyllis, Women and Madness, New York 1983

Connell, R. W., Gender and Power, Polity Press, Oxford, 1987

Foucault, Michel, Nadzorovanje in kaznovanje, Delavska enotnost, Ljubljana 1984

Matthaei, Jutta, Frauen in die Psychiatrie, Sozialpsychiatrische Informationen, Psychiatrie, Hannover 1979

Mowbray, Carol T., Susan Lanir, Marilyn Hulce, Woman and Mental Health, New York 1985

Darja Zaviršek, diplomirana sociologinja, mlada raziskovalka, Višja šola za socialne delavce, Šaranovičeva 5, Ljubljana

MOJCA DOBNIKAR

Povzetek

Ob konkretnem primeru nasilja nad mladim dekletom razmišlja avtorica o družbenih in psiholoških vzrokih nasilja nad ženskami. Zavzame se za načelo, da nasilje ni način komuniciranja med enakovrednimi partnerji; da ni problematična žrtev, temveč nasilnež; da nasilje ni nekaj samoumevnega in normalnega.

Summary

On the basis of a case of violence against a young girl the author reflects on social and psychological causes of violence against women. She pleads for the principle, that violence is not to be regarded just as a way of communication between equal partners; that victim is not problematical but the doer; that violence is not to be regarded as self-evident and natural.

"Magnetni ris zločina je zdaj že močnejši od sile težnosti."

Aleš Debeljak, Imena smrti

Za začetek naj povem zgodbo. Zgodbo o fantu, ki se je rodil v delavski družini, družini priseljencev z juga. Ko je bila mati noseča z njim, in to je bila njena prva nosečnost,

jo je mož pretepal. Mogoče jo je pretepal tudi že prej, tega ne vem. Med dolgotrajnim zdravljenjem tuberkuloze so ji zdravniki svetovali, naj naredi abortus. Ni ga naredila, to je bilo proti njenim nazorom. Kljub bolezni in nasilju je rodila. Tega fanta.

Fanta, ki je kasneje dobil še nekaj bratov in sester, je oče pretepal že od malega, dobesedno še kot dojenčka, tako kot njegove brate in sestre. Shodil je pozno, posteljo je močil še v puberteti, grizel je nohte. Četrty razred osnovne šole je ponavljal, ker je bil dalj časa na zdravljenju zaradi poškodb, ki mu jih je prizadejal oče. Šolanje je končal s sedmimi razredi osnovne šole. Potem se je zaposlil in opravljal različna dela. Še vedno je živel pri starših. V devetnajstem letu se je zaljubil v domačinko, leto dni starejšo študentko. Zatajil ji je svoje ime in poreklo, zlagal se ji je, da hodi v zadnji letnik srednje šole. Hodila sta nekaj mesecev, še nekaj časa po njegovem odhodu v vojsko. Na zaprisego se je peljala skupaj z njegovim očetom in v pogovoru z njim začela odkrivati laži. Čez nekaj časa se je odločila, da bo prekinila zvezo. Prišel je na dopust. Nekajkrat sta se srečala. Ni se mogel sprijazniti s tem, da ga hoče zapustiti. Ubil jo je. Obsojen je na 14 let zapora. Na razglasitvi sodbe je bil oče pijan, mati in sestra sta jokali.

Psihiatrovo mnenje pravi, da je fant introvertiran, negotov, brez zaupanja vase in v svoje sposobnosti, brez samospoštovanja, pa izredno občutljiv; počuti se odrinjenega, zapostavljenega. Kot delavec je bil priden, vesten, marljiv. Poskušal je preseči svoje socialno okolje. Vojaška karakteristika pravi, da je bil tih, miren vojak; da je vestno izpolnjeval povelja, imel pravilen odnos do sovojakov in nadrejenih. Pri pouku je dosegel odlične ocene. V enoti so ga zelo cenili, bil je pohvaljen kot najboljši vojak.

Zakaj sem vam povedala to zgodbo? Gotovo ne samo zato, da bi vas ganila. Če bi vas hotela ganiti, bi vam pripovedovala o žrtvi, o dvajsetletnem dekletu, ki je imelo med več kot 30

udarci z nožem čas doživeti smrtno grozo. Za tragično zgodbo sem zvedela pred kratkim, ko so starši umorjenega dekleta, v nemočnih poskusih, da bi *post festum* še karkoli naredili, klicali na Sekcijo Lilit. Še nekaj časa po tem klicu sem se spraševala, zakaj so nas poklicali, zakaj ravno nas; prav tako kot se verjetno vi zdaj sprašujete, zakaj sem vam povedala to zgodbo.

Rada bi vas opozorila na tri točke, ki so po mojem mnenju ključne za razumevanje tega dogodka, pa tudi vprašanja nasilja sploh: nasilja v družini, nasilja okolja in njegovih norm ter funkcioniranja institucije oziroma njenega prototipa, vojske.

Če se vsaj približno zanesemo na psihiatrovo oceno in mnenje centra za socialno delo, moramo ugotoviti, da so razmere v družini še kako vplivale na oblikovanje otrokove osebnosti. Res je, da od njegovih bratov in sester ni še nihče moril (podatkov o njihovem morebitnem asocialnem vedenju nimam), iz česar seveda lahko izpeljemo sklep, da ni nujno, da bi še tako negativni vplivi pripeljali mlado osebo v asocialnost ali celo v zločin. Toda po drugi strani vemo in že vsi priznavamo, tudi socialne službe, da se vzorci družinskega vedenja prenašajo z generacije na generacijo; da ima sin, ki je leta in leta gledal, kako oče pretepa mater, vse možnosti, da bo tudi sam pretepal svojo partnerko, in da bo hči, ki je leta in leta gledala isto, precej verjetno tudi sama žrtev partnerjevega nasilja. Če se temu pridruži še introvertiranost in velika občutljivost otroka, toliko slabše, kajti to pomeni, da svojih čustvenih reakcij na vedenje ljudi okrog sebe ne bo znal niti mogel izražati. Ne bo jih znal niti mogel izraziti tako, da bi bilo to za okolje sprejemljivo in bi hkrati njega samega zadovoljilo.

V našem - pa ne samo našem - primeru se je družinskim razmeram pridružil prav gotovo nezadovoljiv položaj družine v socialnem okolju. Gre za priseljence. Gre za ljudi, ki izhajajo iz drugačne kulture in drugačne mentalitete, zaradi česar gotovo nenehno živijo pod določenim pritiskom okolja.

Ta pritisk nekatere prisili v mimikrijo, druge v negativno reakcijo, odkrit odpor, tretje v čim popolnejšo asimilacijo, ki pa je gotovo možna šele v drugi generaciji. Fant iz zgodbe je najprej poskušal z mimikrijo. Prikril je svoje ime in materin jezik. Prikriti pa ni skušal samo svojega nacionalnega izvora temveč tudi socialnega. V družbi, ki ceni delavski razred samo deklarativno, ne daje pa mu možnosti za dostojanstveno življenje, je to seveda popolnoma razumljivo.

Fantova osebnostna struktura je po mojem laičnem mnenju popolnoma pohabljena. Njegovi starši so tujci v svojem okolju. V okolju ne morejo najti razumevanja, kaj šele odobravanja za življenjske vzorce, ki so jih prinesli iz svoje matične kulture. So torej razseljene osebe. Poleg tega sodijo na dno družbene lestvice. Njihovi osebni dohodki so bedni, komajda omogočajo preživetje, zaradi česar so njihove možnosti za prilagoditev okolju oziroma vživetje vanj še manjše. Oče je alkoholik. Mati je naučena ubogati, potrpeti, biti žrtev. Ne zna se postaviti niti zase niti za otroke. Otroci so temu vsak dan priča. Tudi sami so žrtve nasilja, ki se mu po prinesenih kulturnih vzorcih nimajo pravice upreti. Ko začnejo hoditi v šolo, se najbrž prvič zares srečajo z drugo kulturo. Ta kultura vsaj načelno ne odobrava nasilja. Torej ga skrivajo, tudi če so tako tepeni, da morajo v bolnišnico. Kje in kako naj se naučijo normalno komunicirati? V družini, kjer vlada zakon nasilja? V šoli, kjer skrivajo svoje poreklo, ker so že samo zaradi njega lahko žrtve posmeha, izigravanja in odklanjanja? V najboljšem primeru se naučijo biti skrivači.

Tak skrivač - brez posmehljive konotacije - mora seveda v vojski popolno funkcionirati. Vojska je ustvarjena za skrivače. Vse, kar zahteva od vojaka, je poslušnost, pokoravanje ukazom, ki sploh ni težko, dokler ne narediš nobenega prestopka. Ukazi so mnogokrat nelogični in nedoumljivi, pa nič zato. Lahko jih je ubogati, če razumeš osnovo, to je, da je njihov edini smisel v njih samih, da so sami sebi namen oziroma da je njihov edini namen poslušnost sama. Nič

drugega. Izigravaš jo lahko po mili volji, da te le nihče ne ujame pri tem. Tako pohabljen osebna struktura, kot sem jo malo prej opisala, se temu seveda zlahka prilagodi. Še toliko lažje, če se nenadoma znajde v okolju, kjer njen jezik in poreklo nista tuja in kjer ni kaznovana brez vzroka, neupravičeno, kar se ji je prej dogajalo vse življenje. Moj sklep iz tega primera je, da je idealna osebnost za vojsko strukturno pohabljen osebna, in obratno, da je idealno okolje za strukturno pohabljen osebna vojska.

V primeru, o katerem sem govorila, so bili ustvarjeni idealni pogoji za nastanek takšne osebnosti: nasilje v družini, nasilje okolja. V obeh situacijah obstajajo ljudje, ki imajo predpravic, in ljudje, ki imajo zelo malo ali nič pravic. Enakopravna komunikacija med neenakovrednimi seveda ni možna.

Danes je v nekaterih krogih moderno govoriti, da je nasilje način komuniciranja. Takšno mnenje je mogoče slišati celo od socialnih delavcev. Socialna delavka, ki se je udeležila razgovora v Sekciji Lilit o nasilju nad ženskami, nam je prostodušno povedala: "Kadar pride k meni po pomoč ženska s takšnim problemom, ji najprej rečem, da jo ima mož, ki jo pretepa, rad." Ne pravim, da tako razmišljajo vsi socialni delavci in drugi strokovnjaki, h katerim se zatekajo po pomoč žrtve družinskega nasilja. Toda odgovori na anketo o nasilju nad ženskami, ki jo je Sekcija Lilit objavila v več časopisih, žal kažejo prav to, da je v institucijah, ki naj bi pomagale žrtvam nasilja, močno razširjeno pojmovanje nasilja kot načina komuniciranja. Samo tako si je namreč mogoče razložiti, da velika večina žensk, ki so odgovorile na našo anketo, nikjer ni dobila ustrezne pomoči.

To nas lahko začudi ali pa tudi ne. Institucija, pa naj bo še tako odprta, "mehka", ima nujno hierarhično strukturo in se navzven postavlja kot avtoriteta; strokovnjaki, ki so v njej zaposleni, imajo znanje, imajo vednost, ki je uporabniki, žrtve, potrebne pomoči, bojda nimajo. Znanje je seveda moč in v tem primeru sploh ne edina. Spet smo pri

problemu (ne)enakovredne komunikacije. Strokovnjak lahko žrtvi nasilja verjame ali ne. Njen problem se mu lahko zdi problem ali ne. Lahko se mu zdi, da žrtev potrebuje pomoč - ali pa ne. In mimogrede sami žrtvi naprti krivdo za njen položaj ("teorije" o izzivanju, sadomazohističnih odnosih ipd.).

* * *

Anketa, ki sem jo omenila, je bila prvi korak k ustanovitvi telefona SOS in zatočišča za ženske in otroke, žrtve nasilja. Izhodišče te akcije je, da nasilje ni način komuniciranja med enakovrednimi partnerji in da ni problematična žrtev, temveč nasilnež. Izkušnje telefonov SOS in centrov za žrtve nasilja po svetu kažejo, da so ženske žrtve nasilja samo zato, ker so ženske, in da so vse druge razlage racionalizacije v korist nasilneža, tj. moškega.

Socializacija otrok poteka različno glede na spol. Ženska je v njej postavljena na mesto šibkejšega, nemočnega, inferiornega, tistega, ki je potreben zaščite, kar pa hkrati že pomeni tudi na mesto tistega, nad katerim se dokazuje premoč. Nasilje je potemtakem problem razmerja moči. To razmerje moči - med moškim in žensko - prepreda celotno družbeno strukturo in se v družini samo najjasneje izkristalizira. Najti ga je mogoče v vseh socialnih slojih, v vseh izobrazbenih strukturah, v vseh starostnih obdobjih, ne nazadnje skoraj v vseh kulturah in seveda v vseh institucijah. Skratka, nasilje je kulturni vzorec, ki ga vsi bolj ali manj sprejemamo.

Izhodišče akcije za telefon SOS in zatočišče je ravno nasprotno: nasilje ni samoumevno, ni normalno. Končno je treba reči bobu bob. Nasilnež je res morda tudi sam žrtev - problematičnega socialnega okolja, družinskih razmer ipd. - vendar kljub temu ostaja nasilnež. Žrtev je tista, ki je potrebna razumevanja in pomoči. Prostovoljke, ki bodo delale na telefonu, bodo žrtvam nasilja dajale informacije o inšti-

tucijah, ki jim lahko pomagajo, v razgovoru jim bodo pomagale analizirati nasilno situacijo, vzroke zanjo, možnosti razrešitve. Ob SOS telefonu bodo organizirane skupine samopomoči, katerih osnovni cilj bo razvijanje samospoštovanja. Glavni razlogi, zakaj ženske trpijo nasilje, so namreč strah, občutek manjvrednosti, sram in seveda upanje, da bo nasilje spremenil svoje vedenje. Toda le kdaj se je to že zgodilo?

Mojca Dobnikar, prevajalka, publicistka, Povšetova 104 d, Ljubljana

PROJEKTNI TEDEN IN OKROGLA MIZA O ŽENSKEM VPRAŠANJU IN SOCIALNEM DELU

Učitelji in študentje Višje Šole za socialne delavce smo v tem šolskem letu posvetili nekaj skupnih projektov raziskovanju ženskega vprašanja v socialnem delu. Prvi delovni obisk na Visoki Šoli za socialno delo v Dortmundu, s katero nas vežejo tesne delovne vezi, je, na pobudo gostiteljev, imel isto temo. Priznam, da se nam je "ženski" program, ki so nam ga ponudili, zdel na prvi pogled presenetljiv, pa tudi po nepotrebnem ozek. Vendar so izkušnje tega prvega pripravljalnega delovnega obiska spodbudile toliko novih ustvarjalnih razprav in uvidov, da je izmenjava študentov, ki mu je sledila, že omogočila primerjanje izkušenj, odkrivanje, pa tudi dialog o naših izkušnjah. Skupina učiteljev in študentov, ki je bila v Dortmundu, je tudi zasnovala t.i. "blok-eksperimentalni" projektni teden, ko smo vsi učitelji in študentje Šole delali na problematiziranju, artikuliranju položaja ženske pri nas in vključevanju teh vprašanj v socialno delo. Temu je sledila že omenjena okrogla miza v Cankarjevem domu. O projektne tednu na Šoli in o okrogli mizi bom navedla nekaj zanimivih ugotovitev.

Za projektni teden na Šoli smo iz kongresnih in dortmundskih izkušenj ter študija literature ponudili nekaj tem, za katere smo presodili, da so ključne za problem ženske: nasilje v družini; nasilje nad žensko; ženska v psihiatriji; položaj ženske-delavke; prostitucija; politična aktivnost žensk. Delalo se je v malih skupinah, ki so tudi organizirale pogovore, obiske posameznih ustanov. Na plenarnih srečanjih je bil predstavljen film, ki je pokazal ameriški program usposabljanja otrok za upor in obrambo pred nasiljem staršev, stricov, odraslih. Mag. Tanja Renner je izredno zanimivo prikazala politične dejavnosti žensk znotraj komunističnega gibanja in nemoč, da bi se kot posebno, žensko, osamosvojilo. Na plenumu so bile podrobno predstavljene dortmundske oziroma zahodnonemške izkušnje. Zanimivo je bilo poročanje Katarine Vidović, gostje iz Zagreba, o vsebinskih podrobnostih nastajanja SOS telefona v Zagrebu in zatočišča za ženske. Ljubljanska skupina Lilit je predstavila začetke prizadevanja, da se SOS telefon za pomoč ženski zoper nasilje vpelje tudi pri nas.

Teden je bil buren, kontroverzen, poln. V vseh skupinah smo načeli še enotno temo, ki je nismo znali posebej predvideti, pokazalo se je, da je v izhodišču vseh ženskih razprav: žensko vprašanje in poklic socialne delavke. Pokazalo

se je, kako študentke, bodoče socialne delavke, negotovo ravnaajo s svojo lastno ženskostjo. Niso navajene ravnati z njo, nimajo izkušenj, da bi se v ženskosti razločile, samorazbrale. Na to problematiko smo naleteli prav dramatično ob predlogu, da bi večina skupin imela le ženske člane in tako izkusila, preverila, uporabila možnost, da ženske med seboj raziščemo teme, ki ogrožajo in bolijo. Za maloštevilne kolege je ostala samo mešana skupina na temo ženska in delo ter posebna moška skupina, ki je zbudila odpor in zadrego. Čeprav smo "ženska" šola in se na vseh projektih dogaja, da so mnoge skupine samo "ženske", se je tokrat predlog, da moški ne smejo biti člani, zdel nesprejemljiv in porabili smo več kot uro dela prvega dne za opravičevanje, za razdelavo občutkov krivde, zato da smo same sebi dovolile, da ostanemo med seboj.

Občutke krivde na strani deklet so dopolnili agresivni, ostri toni s strani kolegov, ki so bili, in to je le na videz paradoksalno, usmerjeni v isto smer: v dokazovanje, da razločevanje ni potrebno, da ni dveh videnj. Stran od tistega, kar sem in mislim kot moški - ker to sem, ali kot ženska - k navideznemu, neprepoznavnemu, le navidez skupnemu.

Tudi mene je presenetil ta odpor zoper pogled, tokrat, v enem tednu, skozi posebno žensko izkušnjo. Ne zato, da bi ostala edina, temveč zato, da bi jo vključili, ker je sicer ni oziroma ni vidna.

Bila sem članica skupine, ki je raziskovala probleme nasilja v družini in možnosti za obrambo pred njim. Navajam le nakaj ugotovitev v ilustracijo stvarnosti, ki smo jo spoznavale.

16 od 18 članic skupine ve za konkreten primer nasilja nad žensko ali otrokom v družini, dve sta govorili o lastnih, travmatičnih izkušnjah. Vemo, da ni zatočišča za ženske, vendar v vseh teh letih tudi nobena strokovna služba za socialno delo ni ničesar ukrenila, da bi se ženska ali otrok zaščitila. Strokovne službe imajo vrste posebnih ponudb, ne pa tiste, ki je temeljna in usodna - zaščito, prostor za umik in možnost in pomoč, da se premagajo strah in grožnje.

Vendar so strokovne rešitve nepopolne skoraj povsod tam, kjer bi se morala upoštevati stvarnost ženske, ki je drugače vezana v družino, z otrokom, v življenje: samski domovi za delavke so organizirani tako, da omejujejo in prepovedujejo "žensko" življenje. Zvedeli smo za konkreten samski dom, kjer stanovalce kaznujejo s (takrat) 3000 din kazni, če ugotovijo, da sušijo perilo na radiatorjih. V drugem, mati treh otrok ni smela niti za eno edino novoletno noč pripeljati svojih otrok iz reje v dom, da bi praznično noč preživeli skupaj. Ženska se - s pomočjo naših strokovnih ustanov - lahko umakne kvečjemu v samski dom ali podnajemniško sobo - seveda brez otrok. Zanje ima na razpolgo le

rejo ali zavod. Nič znanja ne energije nismo vložili nikamor drugam.

In še - kaj se je zgodilo v tej družbi, da ženskestanovke domov pristajajo na vse te neprijetnosti. Zakaj se pri nas s takšno muko začenja samoorganizacija za medsebojno pomoč.

Okrogla miza v Cankarjevem domu je bila priložnost, da se odkriti problemi bolje definirajo in ponudijo v razpravo kolegom, socialnim delavcem in psihologom, sociologom, pravnikom, ki delajo na problemih pomoči. Bila je odmevna okrogla miza, ki je zadržala udeležence dolgo v razpravi, v kateri ni šlo le za ugotavljanje nemoči, temveč tudi za operacionalizacijo korakov, na primer vsaj ukrepov za zatočišče in telefon.

Avtorji in naslovi prispevkov bodo pokazali okvir dela. A. Kavár-Vidmar je obravnavala temo Združevanja poklicne in družinske vloge in spet enkrat pokazala, koliko vprašanj še ostaja odprtih. V moji interpretaciji gre za to, da se v organizaciji delovnega življenja ne upošteva realna življenjska situacija ženske, ki praviloma želi oboje, biti delavka in mati, vendar v pogojih, ki bi to omogočili, to pomeni vsaj več možnosti, da se delo prilagodi potrebam materinstva za tiste, ki so matere in želijo biti.

Pavla Rapoša Tajnšek je obravnavala naslovno temo. Predstavila je značilnost zahodnonemškega ženskega gibanja in institucij za pomoč ženski, ki so iz njega izšle. Ob tem, ko jih je skušala osvetliti iz našega zornega kota, je podrobno opisala delo svetovalke za ženska vprašanja na eni od mestnih občin, ki ima nalogo delati za enakopravnost žensk v zaposlovanju ipd.; predstavila je delo zatočišča za pretepe ženske in posvetovalnice, ki je z njim povezana. Slišali smo o projektu Wildwasser, ki združuje deklice in odrasle ženske, žrtve spolne zlorabe, v skupine za samopomoč. Materinski center v eni od revnejših četrti mesta vodijo prostovoljci, njegova naloga pa je pomagati materi oziroma staršem pri vzgoji otrok, iskanju zaposlitve, premagovanju osamljenosti. Za naše razmere neobičajna je svetovalnica za prostitutke. Čisto nove možnosti za akcijo odkriva združevanje arhitektk in urbanistk, ki vodijo kampanje za varnejše in bolj človeško mesto, za prilagojena stanovanja.

Viktorija Bevc, socialna delavka na centru za socialno delo Center, je govorila o patriarhalnih normah in vrednotah, ki jih uporabljamo - tudi v stroki - zoper žensko, ki bi, v dobro otroka, ravnala drugače, kot bi mati "smela". Tako je oddaja otroka v posvojitev dejanje, ki ga je treba skrivati vse življenje tudi pred samo seboj, ker spet ni skupine za pomoč, ki bi pomagala ženski, da obvlada stisko.

Darja Zaviršek je načela boleče vprašanje s temo Discipliniranje žensk - od spolnih zlorab deklic do zlorab

Žensk v politiki "duševnega zdravja" današnje psihiatrije. V tem kontekstu postaja usodno potrebno razbrati žensko kot posebno, nujno, od tistega, kar je vsiljeno v svetu, ki ga obvladujejo patriarhalne institucije.

Katarina Vidović iz Zagreba je v tekstu Samoorganizirajuće žene s one strane institucije nasilja i nasilja institucije tudi na okrogli mizi pokazala udejanjeno možnost za pomoč pri problemu, ki se nam ves čas kaže kot osrednji, na temo nasilja nad žensko. Katarina Vidović je prostovoljka pri SOS telefonu za ženske in otroke, žrtve nasilja ter aktivistka ženske skupine Trešnjevka v Zagrebu.

Mojca Dobnikar, članica skupine LILIT, ki vodi projekt za ustanovitev SOS telefona v Ljubljani, je med drugim dala kritično oceno običajnega strokovnega odziva centra za socialno delo na nasilje, odzive, ki le odlagajo problem.

Tone Kikelj je odprl temo, ki se zdi na prvi pogled zunaj konteksta. V prispevku ženska kot obrambni subjekt problematizira položaj žensk in otrok v obrambnih konceptih SLO in DS SFRJ, ki žensko in predvsem otroke proti določilom ženevskih konvencij izpostavljajo nasilju in na katere ženske niso imele in nimajo vpliva.

Okroglo mizo sta v prvem delu zaključili dr. Maca Jogan in Vida Milošević. S prispevkom Odpravljanje podrejenosti žensk kot celostni družbeni proces je dr. Joganova razširila okvir za razumevanje žensk v socialnem delu, saj ga je postavila v kontekst podrejenosti ženske. Na podoben način, vendar iz drugih izhodišč, je Vida Milošević pokazala, da so nairobijske strategije dokument, ki je potreben in uporaben tudi za analizo in spreminjanje naše stvarnosti in stroke.

V poročilu sem želela pokazati, da je razbiranje posebnih ženskih vprašanj pomembno za socialno delo. Pomembno, ker omogoča, da odkrijemo potrebe in možnosti za pomoč in spreminjanje, ki jih doslej nismo videli. Pomembno tudi zato, ker omogoča v stroki, kjer dela večina žensk, izoblikovanje in razločevanje osebnega in strokovnega in s tem boljši pogled v vsakdanjo stvarnost, v katero posegamo. Pri tem se zavedam dejstva, da gre za en vidik, ki ni edini, vendar je nujen element za nerazumevanje socialnih problemov ljudi.

dr. Gabi Čačinovič-Vogrinčič

LETO DNI IZKUŠENJ SOS TELEFONA ZA ŽENSKO IN OTROKE ŽRTVE NASILJA

Povsem gotovo je, da sta ustanovitev SOS telefona za ženske in otroke žrtve nasilja ter kampanja, ki so jo ob tem organizirale aktivistke ženske skupine Trešnjevka (pri tem so opozorile na razširjenost družinskega nasilja v vseh

družbenih slojih), začeli snemati gosto kopreno, ki ni dopuščala, da bi nasilje nad ženskami in družinsko nasilje v našem okolju razumeli kot resen družbeni problem. Kdo ustvarja to kopreno, kdo dela problem nasilja v družini tako nedotakljiv? Predvsem smo to me same, kadar se delamo, da je nasilje v družini problem "nekoga drugega"; potem so to moški, ki naredijo vse, da se izognejo tako posamezni kot tudi vsaki kolektivni odgovornosti, čeprav so prav oni v 95 odstotkih primerov nasilneži v družini. Vendar so najvažnejši akter v procesu nevtralizacije problema nasilja v družini institucije, ki poleg tega, da problem negirajo (zakoni), s svojim pristopom hranijo vse tiste zablude o pretepenih ženskah, katerih korenine segajo globoko v patriarhalno zavest in dominacijo moškega (centri za socialno delo).

Z ustanovitvijo telefona pred letom dni smo me kot ženske odstranile svoj del koprene, tako da smo začele pri dejstvu, da je vsaka od nas, brez izjeme, že samo zaradi tega, ker je ženskega spola, lahko žrtev nasilja. Prav tako smo se strinjale, da je nasilje, ki ga vsak dan doživljamo pri delu, na ulici ali v lastnem domu, eden od ključnih problemov naše osvoboditve. Povezale smo se in organizirale, ker smo dojele, da lahko samo tako pomagamo ženskam, ki doživljajo nasilje v družini, in se postavimo proti moškemu nasilju sploh.

Nikakor ni čudno, da so pri nas, tako kot povsod po svetu, kjer obstaja organizirana ženska pomoč, organizatorke SOS telefona (prvega v Vzhodni Evropi) feministke. Tako je zato, ker se v feminističnem gibanju prvič postavljajo ključna vprašanja o nasilju nad ženskami, njegovi naravi, vzrokih in posledicah, odgovoru družbe na nasilje nad ženskami itd. Teh vprašanj si ne postavlja nobena družba, kaj šele, da bi s svojo politiko odgovarjala nanje. Feministični odgovori so hkrati teoretični in praktični.

Rezultat institucionalizirane moči moških nad ženskami je psihološka, socialna in ekonomska odvisnost žensk od moških. Enoletne izkušnje SOS telefona potrjujejo feministično razmišljanje, da so mnoge ženske prisiljene trpeti nasilje moške moči ravno zaradi te odvisnosti. Da bi se ženske osvobodile odvisnosti od moških, ni dovolj samo to, da se zaposlijo, včasih pa niti zelo visoka raven osveščenosti ne zadostuje za prekinitev nezadovoljivega odnosa.

Da bi to dosegle, je ženskam potrebno ozračje podpore, v katerem se jim vrne izgubljeno samozaupanje, in PROSTOR, ki je varen pred kakršnikoli patriarhalnim vmešavanjem (od razjarjenih mož do strokovnega pranja možganov). Ravno to poskuša nuditi organizirana ženska pomoč.

Kaj od tega je nam, volonterkam SOS telefona za ženske in otroke žrtve nasilja, uspelo ustvariti v preteklem letu? Takoj je treb reči, da v Zagrebu še vedno ni varne ženske hiše-zatočišča za ženske-žrtve moškega nasilja in njihove

otroke. Razlogov za to je veliko, v glavnem pa so enaki tistim, ki so nas ovirali pri ustanovitvi telefonske linije.

Ko smo pred letom in pol začele priprave za ustanovitev SOS telefona za ženske in otroke žrtve nasilja, smo obiskale tako rekoč vse mestne institucije, ki so pristojne za pomoč v primerih družinskega nasilja. Skoraj povsod smo se srečevale z nejevero, nezanimanjem in zmanjševanjem problema. To velja za socialne delavce, od katerih smo pričakovale ravno nasprotno. Drugače kot vse druge institucije so veliko razumevanja pokazali uslužbenci javne varnosti, s katerimi tudi zdaj najboljše sodelujemo. Na vso srečo začetek dela telefona ni bil odvisen od socialnih delavcev. Centri za socialno delo se v obravnavanju družinskega nasilja še danes niso pomaknili dosti naprej od tega, da ga priznavajo. Predvsem zato, ker socialni delavci niso ustrezno educirani, ker so obremenjeni s "papirologijo" in ker so skrajno nefunkcionalno organizirani. Do teh spoznanj smo prišle na osnovi kontaktov s socialnimi delavci v zvezi s posameznimi primeri. Večinoma so v centrih reševanje problemov samo oteževali, ne da bi se pri tem sploh zanimali za potrebe in želje žensk, ki so pri njih iskale pomoč. O zaostalosti metod socialne zaščite smo se prepričale tudi ob pripravljanju programa usposabljanja za prostovoljke SOS telefona na osnovi nekaterih svetovnih izkušenj (Velika Britanija, ZDA, Kanada, Avstralija, ZR Nemčija). Usposabljanje je potrebno vsaki bodoči prostovoljki ne glede na njeno predhodno strokovno usposobljenost in izobrazbeno raven. Vsaka prostovoljka se usposobi za vodenje pogovora, tako da spodbuja žensko k razreševanju problema brez kakršnegakoli sugeriranja. Da bi to dosegla, mora prostovoljka razumeti naravo nasilja nad ženskami in psihično življenje ženske ter praktično vaditi vodenje pogovora. Med pogovorom so v središču pozornosti potrebe in čustva ženske, prostovoljka v vsakem trenutku popolnoma verjame ženski, ki kliče. Prav tako mora prostovoljka poznati osnovne podatke o sistemu socialne zaščite in pravni plati nasilja v družini. Veliko koristnih informacij, opominkov, navodil in nasvetov je v brošuri, ki je vedno poleg telefona. Za dobro vodenje razgovora ne smemo zaiti v rutino, če pa začitimo utrujenost ali preobremenjenost, je najbolje, da za nekaj časa prekinemo delo.

Ko je SOS telefon začel delati, nismo mogle niti pomisliti, da bo tako veliko pozivov. Doslej jih je bilo preko 4000. Približno 80-90% so klici žensk, ostalo pa klici moških in otrok, od katerih je slednjih več. Že pred celovito kvalitativno obdelavo podatkov, ki ravnokar teče, je mogoče z gotovostjo reči, da je podoba družinskega nasilja, ki smo jo dobile v letu dni dela, prav tako razbila vse predsodke, povezane s tem fenomenom. Predvsem se na SOS telefon javljajo ženske iz vseh družbenih slojev in vse se počutijo enako brezizhodno, če so dolgotrajno izpostavljene nasilju partnerja. Večina žensk, ki so obiskale pomoč na centrih za socialno delo, je popolnoma nezadovoljna z odnosom socialnih delavcev do njih osebno in do njihovega

problema. Večina nasilnežev ima hkrati probleme z alkoholom, mnogi pa so tudi kronični, neuspešno zdravljeni alkoholiki. Ženske najpogosteje iščejo namestitev kot način pomoči. To je hkrati tudi trenutek, ko je nam prostovoljkam najtežje. Kadar so tri postelje, ki nam jih je odstopil Karitas, zasedene, ali če ženska pokliče izven delovnega časa Karitasa; če se ne želi ločiti od otrok in zaradi tega ne more dobiti namestitve v domu v Nazorjevi; ali kadar iz kakršnihkoli drugih razlogov zavrne namestitev v prenočišču Rdečega križa, takrat ji tudi SOS telefon ne more pomagati - pobegne na ulico, v park ali k znanecem, ali, kar je najbolj nevarno, ostane doma, na milost in nemilost prepuščena nasilnežu. In kaj je z žensko, ki ne more do telefona?

Ravno v takšni situaciji je bila tudi Dragica P., brez zaposlitve, stara 27 let. Tako kot mnoge druge ženske je bila nekaj let žrtev zlorabljanja in pretepanja moškega, s katerim je živala in imela z njim štiriletnega otroka. Od doma je pobegnila vsakokrat, ko je zaslutila, kaj se pripravlja. Kadar je imela dovolj denarja za plačilo prenočišča pri Rdečem križu, ni nihče zvedel, kaj se je zgodilo, kadar pa ni imela denarja, je poklicala 428-222 in me smo ji povrnilo stroške prenočitve. Dragica ni nikoli poklicala milice, ni iskala pomoči na centru za socialno delo. Strah je bil močnejši od vsega. Etika dela na SOS telefonu ne dovoljuje, da se karkoli ukrene proti volji ženske, ki nas kliče. Sprašujemo pa se, zakaj zdravnik v Vinogradski bolnišnici ni sprožil kazenske prijave, potem ko je pred več kot letom dni pri Dragici P. ugotovil hude telesne poškodbe. Vsaka ustanova mora to storiti po svoji uradni dolžnosti in to ne glede na izjavo poškodovane osebe. Gotovo je edinole, da bi do kazenske prijave prišlo, če bi šlo za karkoli drugega razen za zakonski pretep. Tako pa je bila izjava, da je do poškodb prišlo v prometni nesreči, dovolj, da je usoda Dragice P. ostala nespremenjena naslednje leto dni. Na nesrečo se je stanje vse bolj poslabševalo, dokler niso nekega dne sredi februarja tega leta Dragico P. našli mrtvo v njenem stanovanju. Sodna medicina je ugotovila, da je smrt posledica izliva krvi v možgane in da je bila izzvana nasilno. Po telesu je imela očitne poškodbe, stare 2 do 4 dni. Ni težko zaključiti, kako je Dragica P. umrla. Vendar ne more več govoriti zase, pravica pa je slepa. Njen izvenzakonski partner je takoj izjavil, da je Dragica pila - poskušal je vreči senco na njeno osebnost. In do neke mere je v tem uspel, saj se zdaj sodniki in sodnice sprašujejo, kakšna oseba je bila Dragica, ali je bila dobra in skrbna mati in soproga, ali je bila morda preveč labilna, zakaj ni nikoli iskala pomoči, zakaj se ni zaposlila, ali ni na ta način ogrožala svojega otroka itd. itd. Le kakšna žena in mati je bila?

To preusmerjanje pozornosti s podobe moškega-nasilneža na moralno podobo ženske-žrtve je pravzaprav simptomatično za vse situacije, ko ženska išče pravico zase in ko njena beseda stoji proti besedi moškega (posilstvo, ločitev, seksualno maltretiranje itd.). In to je tisto, kar bi nas,

Ženske, moralo prisiliti, da razmislimo o tem, koga pravzaprav ščitijo zakoni in po čigavih merilih in izkušnjah so napisani. Vsaka od nas se lahko znajde pred ljudmi, ki bodo secirali njeno osebnost, vedenje, navade, in pri tem omalovaževali njene resnične občutke, ali pa jih sploh ne bodo upoštevali, kajti, zaboga, "to vendar niso nikakršni dokazi". In kdo naj odgovori v imenu mrtvih žensk?

Je po tragični smrti Dragice P. še potrebno ugibati, ali so nam potrebne varne hiše-zatočišča za ženske, ki trpijo nasilje v družini? In to povsod, v vsakem mestu, v vsaki vasi. Si lahko ženske to izborimo, da se ne bo več ponovilo, kar se je zgodilo Dragici?

Katarina Vidović

RAVNOTEŽJE SPOLOV NA BALIJU

"Karkoli že počno balijski moški, ženske delajo".

Hugh Mabett¹

Ženske s svojo pisanostjo in nenehnim gibanjem so ena prvih stvari, ki jih opaziš na otoku Baliju. Pletejo darove, skrbijo za templje, molijo. Doma kuhajo, strežejo, pospravljajo. Z velikimi košarami se vozijo na tržnice, kjer prodajajo in barantajo. Moški kot "gospodarji" na videz stojijo ob strani. Toda Bali je otok ravnotežja in v tem smislu so tudi razdeljene vloge. Mnogi turisti se veselijo počitnic z lepimi Bališkami - in na svojo žalost ugotovijo, da so "nedotakljive".

Ženske v pisanih sarongih na poti v tempelj, ženske s težkimi košarami na glavah, ženske na tržnici, na cesti, na hišnem pragu, ženske na motorjih, ženske v gibanju... Tudi ko moški stojijo se ženske gibljejo.

Otoku, ki je bil deležen že vseh oznak, od Zadnjega do Izgubljenega raja, dajejo ženske bistveno podobo. V hiši gospodinji, na vrtu pletejo tempeljske darove, na tržnici "uprizarjajo" fascinantno (in za nas včasih tako zelo naporno) barantanje, z navidezno lahkoto nosijo na glavah neverjetno težke tovore, mlajše se iz ene v drugo vas vozijo z motorji, pod večer na lesenih odrskih deskah plešejo...

Medtem ko mnogi moški posedajo ali postopajo naokrog, ženske delajo. Gledano z evropocentrističnimi očmi, ujetimi v vzorec lastne kulture, je to podoba družbe s strogim patriarhalnim obrazcem. Toda ko popraskaš po površju, odkriješ še en drobec v znanem balijskem iskanju ravnotežja.

Od vtisa, raziskovanja, do poskusa razumevanja in razložitve, je lahko dolga pot. In končni rezultat je nedvomno še vedno evropocentrističen. Vsaka razlaga je torej razlaga

z omejitvami.

Zivljenje devetih desetih prebivalcev Balijskega obkroženja obvladujejo tri institucije: *banjar*, vaška skupnost ali "vaška republika", *subak*, kmetijska skupnost in *pemaksan*, tempeljska skupnost. Preostala desetina se uvršča med plemstvo, razdeljeno v tri kaste, ki razen starih nazivov in ostankov nakdanjega ugleda nimajo posebne moči. Indonezijska vlada jim je odvzela vse privilegije.

Banjar je skupnost ene vasi ali pa tudi samo polovice, če je vas velika. Vaški svet, sestavljen iz odraslih članov skupnosti, se sestaja vsakih petintridest dni in s popolnim konsenzom odloča o stvareh kot so poroka, ločitev, dedovanje, gradnja in vzdrževanje javnih objektov, cest in kopališč, moralni prestopki, prekrški, zakon in red in nekatere obredne ceremonije. Vaški svet je torej vir socialne kontrole. V svetu je polovica moških in polovica žensk.

Subak v povprečju obsega sto hektarov polj. Je asociacija lastnikov, najemnikov in delavcev, ki skrbijo za živiljsko pomembni namakalni sistem in kmetijski program. Skupnost sestavljajo v glavnem moški.

Pemaksan je ponavadi skupnost treh templjev, rodovnega templja (*pura puseh*), velikega templja (*pura balai agung*) in templja smrti (*pura dalem*). Templji morajo biti vzorno vzdrževani, ples drama in glasba pa morajo ostati na visokem nivoju, če naj bo bogovom zadoščeno.

Skupnost deluje po demokratičnem konsenzualnem načelu kot *banjar* in *subak*, sestavljajo pa jo v glavnem ženske. Vidimo torej, da so moške in ženske zadolžitve enakomerno porazdeljene.

Odnos moški-ženska je brez ostrih nasprotij, pravijo raziskovalci Balijskega obkroženja. Stari kovanci in kipi, ki predstavljajo par, so skoraj identični, razlikujejo se le po unahih. V dramah in plesih, ki so pomemben del otoške tradicije in kulture, lahko igrajo moški in ženske izmenično obe vlogi. Dečki in deklice imajo lahko enaka imena, oba, oče in mati, pa prevzameta ime svojega prvorojenca. "Teknonymy" je sistem po katerem so ljudje poimenovani o svojih potomcih in ne po prednikih. V tej genealoški amneziji "čas ne teče toliko iz preteklosti v sedanost, kot iz sedanosti v prihodnost".² Če je otroku ime Putu, se starša preimenujeta v Putu-jevega očeta in Putu-jevo mamo. Kdor v določeni starosti dobi še vedno nosi svoje ime, ga spremlja sramotni pečat neplodnosti.

Ženske so nadalje lahko lastnice zemlje in nadzornice moških delavcev. Moški pripravljajo jedi za nekatere ritualne prireditve. Ženske in moški lahko skupaj opravljajo enaka dela, res pa je, da so ženske ponavadi slabše plačane.

Moč in "moč" templjev

Bali je otok templjev. Na 5426 kvadratnih kilometrih je postavljenih okrog dvajset tisoč večjih in manjših templjev, poleg teh pa vsaj še tristo tisoč družinskih. Religija je ena najmočnejših kohezivnih sil družbe, ki se uradno imenuje hinduistična, strokovnjaki pa pravijo, da je zaradi vseh njenih posebnosti in drugačnosti umestneje govoriti kar o "Balinistični religiji". Religiozni opravki so povečini prepuščeni ženskam. Vsi drobni darovi, umetelno spleteni iz palminih in bananinih listov, ki krasijo vsak hišni prag in dvorišče, so delo ženskih rok. Prav tako tudi veliki pisani darovi v posodah (sadje, sladice iz riža in kadilo), ki romajo v templje vsak dan ali ob velikih verskih praznikih. Ženske poznajo vse detajle vsakodnevnih molitev. Tudi moški, ki so dobri poznavalci lastne kulture, pritrjujejo, da je žensko poznavanje in razumevanje religioznih opravil mnogo večje. "Ženske enostavno razumejo te stvari in vedo, kaj je treba storiti."³ Kako je mogoče, da je religija, simbol moči in s tem moške dominacije skoraj v vseh religioznih sestemih, na Baliju prepuščena ženskam?

Galungan, praznik stvarjenja sveta se praznuje na sredo, enajsti teden dvestodeset dni dolgega leta. Balijski ga, ko ga poskušajo razložiti tujcem, primerjajo z Božičem.

Če že Stirinajst dni nepretrgoma dežuje, bo na to dan prenehalo. Balijski so prepričani v dobroto bogov in v nekaj podobnega se prepričajo tudi tuji obiskovalci. Od jutra do večera romajo ljudje v templje z darovi, ki jih s sveto vodo blagoslavljata dva duhovnika. Ženske z velikimi pisanimi posodami sedijo na eni strani, moški s pododricami na drugi, oboji pa se sproščeno pogovarjajo, smeji in gestikulirajo. Duhovnika nekako odmaknjeno bolj sama zase mrmrata besede iz starih hindujskih spisov. Scena prav malo spominja na božične polnočnice, kjer je pozornost množčče obrnjena naravnost v duhovnika in kjer se vsi zgroženo obrnejo, če si kdo drzne spustiti drobcen smeh. Na Baliju med Bogom in vernikom ni posrednika. Duhovniki niso religiozni voditelji, učitelji ali pridigarji. Včasih niti sami ne razumejo besedil, ki jih mrmrajo. eden od njih je na vprašanje, kaj pomenijo besede, ki jih izgovarja rekel: "Ne vem in ne bi si upal razumeti".⁴ Duhovnik je nekakšen "tehnični specialist", ki pomaga doseči zaželjene rezultate molitev. Njegova dolžnost je ljudi varno pripeljati v trans in iz njega.

Duhovniki nimajo statusa učitelja, ne modreca, ne sve-tovalca. Z ničemer se ne dvigajo nad druge ljudi. Balijska religija ne podeljuje moči nikomur posebej. Morda je to eden od razlogov, zakaj so religiozni opravki lahko v ženskih rokah in ne v moških. Če Balijske vprašam po vzrokih pravijo: "To je pač balijski način", in se nasmehnejo.

Poročni pobeg

Poznavanje poročnih običajev je naslednja ženska domena. Poroka v okviru dveh družin, ki živita v bližini se ponavadi odvija pred moževim hišnim templjem z enostavnim ritualom, med katerim je žena predstavljena moževi širši družini. Pred tem sta "zakonca" po vsej verjetnosti že živela skupaj, kajti Balijski so na tem področju precej širokosrčni.

Pri poroki v okviru družin z različnih področij se pojavi vprašanje položaja in ugleda, ki ga je mogoče rešiti na dva načina. Prvi vsebuje bahavo razkazovanje, ki zahteva precej denarja, drugi pa je "zdravorazumski" - zaljubljenca skupaj pobegeta.

Tradicionalno je pobeg potrebno izvesti ponoči, dandanašnji se lahko izvede tudi podnevi, pa je še vedno "veljaven". Par ne sme iti naravnost v moževo hišo, nekaj dni mora ostati v hiši kake tretje osebe, ki prevzame odgovornost za dokazovanje upravičenosti pobega na temelju ljubezni pred vaškim svetom. Če obstaja "sum nasilja", se pravi sum dejanske protivoljne ugrabitve, se mora par ločiti.

Dolžnost bodočega moža je, da obvesti izvoljenkine starše, da je na varnem in srečna.

V večini primerov starši vedo vnaprej ali pa vsaj slutijo, kaj se pripravlja. Včasih poskušajo pobeg zaradi družinskih interesov ali preprosto zaradi balijskega neverjetnega čuta za dramatičnost preprečiti ali ustaviti. Pri tem ne manjka kričanja, joka, stoka, zaklinjanja, tako za vsak slučaj, če bi šlo kaj narobe.

Običaj je, da novoporočenca zaživita v moževi hiši.

Turistična mitologija

Turistična industrija objublja "vrnitev v raj": nedotaknjenost, beli pesek, palme kot obvezno rajsko drevo in eksotične prebivalce, ki so domnevno tako sproščeno promiskuitetni.

Bali je otok z največ turisti na kvadratni kilometer površine. Večina jih prihaja in ostaja na jugu otoka v Kutu, ki je edini kraj, kjer so na voljo deklice za užitek in plačilo. In te deklice so "uvožene" z Jave in nekaterih drugih otokov, Balijski je le toliko, kolikor za vse stvari na otoku po pravilu obstajajo izjeme.

Ustno izročilo pravi, da se zde beli možiki Balijskam grdi in neprijetnega vonja. S tem bi naj bilo pojasnjeno, zakaj se balijske ženske ne ukvarjajo s prostitucijo. Bolj verjeten vzrok je tradicionalna morala, temelječa na religiji in pa socialna nadzorovanost in moč vaškega sveta, ki lahko svoje pripadnike kaznuje ali celo izključi iz skupnosti kar je velika sramota.

Spremembe so balijski družbi inherentne. A z vsakoletnim povečevanjem števila turistov se je bati, da bodo spremembe prehitre in prevelike. Noben otok ni samo otok.

Opombe: 1-4. Hugh Mabbett, The Balinese, January Books, New Zealand 1985

Irena Weber

JOKASTINI OTROCI: ŽENSKA DUŠEVNOST V MATERINI SENCI

Christiane Olivier, Jokastes Kinder, Die Psyche der Frau im Schatten der Mutter, DTV, München 1989

"Otrok, ki si ga želita ob starša, je s svojim rojstvom v naročju patriarhalne družine izključno 'objekt matere'. Obstajajo le redke ženske, ki o sebi ne mislijo, da so nenadomestljivi vzgojitelji otroka, oče pa se zdi za te stvari popolnoma nepotreben." (str. 51)

Prvi človek, ki ga srečamo na svoji poti, je mati, zato zapiše Christiane Olivier, francoska psihoanalitičarka, že na samem začetku: "Na kavču govori vsak o svoji materi." (str. 8) Mati - Jokasta, na katero pozabi Freud in ob njem ostala psihoanaliza, ko se ustavlja ob Ojdipu in Elektri, je torej tista, ki začne krog neenakosti spolov, moškega seksizma in ženske inferiornosti. Njena trditev je povezana z dejstvom, da v prvih letih otrokovega odraščanja prevzame mati večji del skrbi za otroka, zato se tako moški kot ženska najprej definirata v odnosu do ženske. Svoj sklep izpelje C. Olivier iz dveh temeljnih Freudovih tez, prvič, da se otrokova seksualnost vzbudi najprej skozi mater, in drugič, da je prvi otrokov objekt "incestuozni". Mati je tako za moškega kot za ženskega otroka temelj za vsa čustva in erotska zadovoljstva, le da je njen odnos do sina povsem drugačen kot do hčerke, njenega nekomplementarnega spola. Če je deček zapleten v elementarno ojdipsko situacijo vse od rojstva in se od vsega začetka konfrontira z nasprotnim spolom, pa začne deklica svoje življenje z razcepom, ki ga sproži dejstvo, da je ljubljena kot otrok, njeno telo pa ni objekt materine želje. Mati ima le v sinu edinstveno priložnost, da vidi sebe skozi pogled moškega, ki je drugačen od vseh drugih moških pogledov, ker jo sprejema v celoti, saj predstavlja tudi sama popoln objekt sinove želje. Za mater je torej spolno zadovoljujoč objekt le sin, deklica pa je to lahko le za svoj komplementarni spol, za svojega očeta.

Mati, ki se kaže dečku kot "zeleča", se do hčere obnaša nezavedno ambivalentno. Ta "diskurz materinstva" pa je še toliko bolj prisoten in odločilen zato, ker realna očetova odsotnost omogoči materi, da prevzame celotni prostor ob otroku. Zato se sprašuje C. Olivier, ali ni tako kot ojdipski konflikt tudi pozicija Jokaste univerzalni princip vsakega odnosa mati-sin?

Moški otrok, ki mora stopiti čez mnogo preprek, če hoče stopiti iz tega konflikta, se mora neprestano boriti z materjo, ki naredi vse, da je sin ne bi zapustil. Prvič torej bije boj proti ženski želji otrok s svojo materjo. Ta boj,

iz katerega nikoli ne izide kot popolni zmagovalec, bije moški vse živiljenje z vsemi ženskami, saj se nikoli, ali pa vsaj silno redko, zares otrese strahu pred žensko željo. Prva simbioza z materjo producira v moškem občutke panike ob misli, da se bo simbioza, iz objema katere se je komajda izvil, še kdaj ponovila. Tako moški v živiljenju naredi vse, da se ne bi nikoli več spojil v isti želji kot ženska; cilj njegovega sovraštva pa je, držati žensko stran od prostora, na katerem hoče stati sam. Med seboj in njo išče vedno znova nove psihične in socialne prepreke, ki se kažejo tudi v temeljnih črtah moške seksualnosti, v kateri omeji vse tiste geste in besede, ki bi ga spominjali na simbiotske nežnosti z materjo.

Mati ob svojem ženskem otroku "Jokastinega konflikta" ne more izživeti, saj deklica zanjo ni zadovoljujoč objekt. Zato je eden prvih občutkov deklice povezan z občutkom, da je "nezadostna", saj je v materi odsotna želja po njenem telesu. C. Olivier poudarja, da so to korenine za trajno odtujenost ženske od svojega telesa, ki ga doživlja kot nepopolno, vedno premalo privlačno ipd. Zavist deklice ni, kot je poudarjal Freud, povezana z zavistjo zaradi penisa, temveč zaradi materinega telesa. Deklica dojema svoje telo kot "nikogaršnje", saj ni podobno ne materinemu ne očetovemu. Prav tako pa ne more uresničiti potrebe po lastni sprejetosti svojega telesa, ki je mogoča le preko njenega odnosa z očetom.

V razvoju deklice in dečka obstaja torej asimetrija, na katero opozori že Freud, vendar se nit njegovega razmišljanja ob tem ne prekine, ustavi se le ob dejstvu, da je za otroka ženskega spola težko najti pot od matere k očetu. C. Olivier pa nasprotno poudarja, da ne gre le za zapletenost in težo koraka, ob katerem se je vredno vedno znova ustavljati, temveč še več, ta korak je za deklico nemogoč. Deklica, ki se loči od svojega "incestuoznega objekta", ob katerem ni nikoli sprejeta kot telo, se v iskanju očeta znajde v praznem prostoru. Odsotni oče vsakdanjosti realnega živiljenja, ki živi zunaj doma in v družino vedno le vstopa in izstopa - pod pretvezo, v katero vsi verjamemo, kot da gre za nepisani, vendar dolgo veljavni konsenz, da skrbi za ekonomsko varnost družine - se tako brani pred nikoli preživetim strahom nove simbioze. Moškemu je zveza mati-sin tako slab spomin, da naredi vse, da ni prisoten, da se na noben način ne vplete, in tako pusti deklico samo v njeni praznini in v njeni želji po tem, da bi bila sprejeta. Tako je ljubezen moškega do ženske vedno protislovna in prepojena z nezaupanjem ob vdorih nje v svet njegovega živiljenja, ki jim je najlažje uiti tako, da se zapre v prostor službenih dolžnosti, televizijskih oddaj in časopisnih novic. Ženska pa prevzame množico vsakdanjih družinskih dolžnosti in skrbi za otroke, kjer se ponovno vzpostavi simbiotski odnos s sinom, ki je kal novega moškega sovraštva do ženske in nove klasične patriarhalne družinske strukture, ki jo vzpostavi moški v trenutkih bega pred "vsemogočno materjo". Če je torej Freud opozarjal, da deklica težko zamenja spolni objekt, pa C. Olivier nadaljuje: "Lahko pa tudi rečemo, da majhna deklica objekta sploh ne more zamenjati, ker potem

nima nobenega." (str. 52)

Ženska prihaja tako iz brezbarvne situacije, zaznamovane z odsotnostjo želje drugega po njenem telesu in zato vse življenje išče nekoga, za katerega bi bila končno "zadostna". Ženska torej vedno išče "dobro mati", partnerja, ki ne bo, kakor njena mati, priznal le del nje, temveč jo bo sprejel vso, v celoti njenega duha in telesa. To iskanje se najpogosteje izteče v sklep o nemogočem ("princa na belem konju ni"), saj odgovarja moški na takšna iskanja z lastnim strahom in zahtevami po uditvi gospostva tipa: "Kam si spet dala moj pulover? Kaj bomo danes zvečer jedli?" Ta konflikt, ki je posledica prvotne nesprejetosti dekličinega telesa, se pri ženski kaže pogosto kot potreba po "polnosti" (bulimia) ali zahteva po "praznini" (anorexia nervosa), in se pogosto označuje s sintagmo "ženske psihične motnje". Elementarna ambivalenca, ki jo deklica doživlja ob svoji materi pa je tudi temelj in vzrok, da se v vsakdanjem življenju v večini primerov nikoli ne preveri sistem ženske solidarnosti.

Večni strah moškega, da bo zaprt in omejen, je v neprestani prepletenosti s strahom ženske, da ne bo dovolj ljubljena in željena. To sta konstanti, ki jih zaznamuje Jokastina ljubezen.

C. Olivier postavi to vprašanje v kontekst družbenega in političnega, ko pokaže, kako "idealni družinski sistem" nuklearne družine producira "odsotnega očeta". Center tega majhnega zoženega sveta je mati, od katere se zahteva preveč, kar sproži vedno znova prevelike zahteve nje do otroka, to pa pri otroku sproža strah in ambivalenco. Danes je svet otroka bolj kot kdajkoli prej zožen le na svet "vsemogočne matere" in morda še na svet bratov in sester. Strukturna neenakost spolov ob rojstvu otroka odvzame ženski še preostale priljubljenosti, v že tako zoženem prostoru alternativ, saj se želja po otroku obeh partnerjev spremeni v realno materinstvo, ki ga opravlja le mati. Ženska tiči v sistemu materinstva brez možnosti, da bi lahko le za hip izstopila iz njega. Tisto, kar povzroči največji razkol med spoloma, torej ni razlika v seksualnosti, temveč materinstvo, ki evidentno pokaže razkol med željo po otroku in trenutkom, kjer ženska naenkrat nima nobene druge možnosti razen te, da postane ob odsotnem očetu sama preveč prisotna. To je pot, ki pelje žensko v krog triadne ujetosti maza-hizma/predaje/agresivnosti, in na katero odgovarja otrok z lastno triado zavrnitve/agresivnosti/občutkov krivde (str. 158).

Nosečnost torej ni le sprememba fiziološkega stanja, ampak tudi socialnega statusa, saj se mora ženska odločiti, ali bo sprejela status matere in izstopila iz statusa aktivne ženske ali pa bo obdržala tudi zadnjega in se neprestano soočala s preveliko obremenjenostjo in večnimi občutki krivde. Zato je vprašanje vzgoje otrok ob materi, ki zasede ves prazni prostor, ki v družini za očetom ostane, v svojem temelju politično vprašanje in se dotika dejstva, da nimala sodobna družba ženski nikoli legitimne pravice, da

bi zahtevala in tudi dobila sodelovanje pri vzgoji otrok. Prav na tej točki pa C. Olivier razbije seksistični mit o ženski zavezujoči in simbiotski povezanosti s sinom, ki vidi vzrok v tem, da ima ženska končno v popolni lasti objekt, ki poseduje tisto, kar je temelj njenemu občutku ne celosti in zavisti.

Redefiniranje vprašanja spolov in postavitev novih partnerskih odnosov pomeni torej v prvi vrsti, da bodo očetje začeli zares skrbeti za svoje otroke, da bodo stali v prostorih, kjer jih iščejo njihove hčere, ki naj bi postale končno nove ženske, ki jim občutek nezadovoljenosti ne bo odvezal bogastva življenjskih izbir. Prav tako pa bo ukinitev strukturne neenakosti spolov ukinitela potrebo po obračunu z vsako žensko, ki pride na pot moškemu, v večnem strahu, da bo našla poti do njegove bližine. Le tako je mogoče prekiniti krog moškega sovraštva in ženske inferiornosti. Kot poudarja C.Olivier: "Dokler pa bo družina ostala kraj razlike med vlogo moškega in vlogo ženske, toliko časa bo otrok sprejel vase seme seksizma." (str. 175) Avtorica pove torej več kot le tisto, kar so pred njo dokazovali že mnogi in je Marguerite Duras strnila v metaforo "mati je institucija"; pokaže namreč, da je tudi to vlogo sprejela ženska zato, ker ji je bila vsiljena in se je šele skozi določen časovni razvoj začela kazati kot naravna in samoumevna. Zavedanje neke družbene konstrukcije realnosti je še novo in zato za mnoge še premlado, da bi mu verjeli.

Darja Zaviršek

SPOLNA ZLORABA DEKLIC

Rosemarie Steinhage, Sexueller Missbrauch an Mädchen, Ein Handbuch für Beratung und Therapie, Hamburg 1989.

Najnovejša knjiga Rosemarie Steinhage, pedagoginje, raziskovalke in aktivne članice ženskega gibanja v Nemčiji, je ena od mnogih, ki se od začetkov 80. let ukvarjajo s tematiko spolnih zlorab otrok, še zlasti deklic. To vprašanje, ki ga je konec 70. let začelo problematizirati prav žensko gibanje, je definiralo spolne zlorabe otrok izključno kot nasilje nad žibkim, brezmočnim telesom, ki ga izvajajo tisti, ki imajo znotraj patriarhalne strukture družbe moč, oblast in na temeljih zgodovinskega spomina utemeljeno pravico do nasilja in telesa drugega spola. Tudi avtorica sama demistificira vprašanje spolnih zlorab že na samem začetku, ko nedvoumno zapiše: "Spolna zloraba je seksualiziranje moči in nasilja" (str. 19).

To nasilje se pojavlja najpogosteje prav v prostorih, ki jih zamejujejo stene družinske intimе. V najpogostejših primerih so povzročitelji moški, ki v odnosu do deklice imajo ali prevzamejo vlogo očeta: to so očetje, očimi, rejniki, skrbniki, materini prijatelji, pa tudi stari očetje in bratje. Otroci, ki doživljajo spolne zlorabe (v 80-90% primerov so to deklice), doživljajo torej v družini s strani svojih najbližjih ogrožanje, nevarost, strah in spolno

nasilje bolj kot skrb, ljubezen in občutke varnosti.

Drugačno od dejanskih izkušenj pa je vsakdanje učenje deklic, ki je v repertoar "vzgoje za živiljenje" vneslo neprestano opozarjanje pred neznanimi moškimi, ki deklice z zapeljivimi besedami zmamijo v temne veže in jih tam izkoristijo v svoje namene.

Opravka imamo s svojevrstno premestitvijo, kjer se deklico v okolju zlorab in nasilja svari pred hudobnim zunanjim svetom, pred katerim jo lahko zaščititi prav to in samo to okolje nasilja. Oblikovanje takšne podobe sveta še pripomore k temu, da se deklica temu nasilju ne upre, kajti storiti ta korak pomeni izstopiti prav v to nevarno in tuje okolje, pred katerim jo zdaj "varuje" varni in topli dom. Stisnjena v ta primež se deklica obda z molkom in pasivnostjo, s krhkim oklepom svojega lastnega sveta, ne da bi prekršila nepisano prepoved "nikomu izdati te skrivnosti".

R. Steinhage navaja nemške statistike, ki letno zabeležijo 10 000 primerov spolnih zlorab otrok, dejanske številke pa se po mnenjih raziskovalk tega vprašanja gibljejo med 200.000 do 300.000. Med ostalimi podatki je pomemben odstotek, ki dokazuje, da je številka povzročiteljev, najozeljih družinskih članov izjemna; 75 odstotkov povzročiteljev ima z zlorabljenimi deklicami tudi sorodstvene odnose (zanimiv je podatek, da v primerih zlorab dečkov povzročitelji niso očetje, temveč bolj daljni sorodniki, družinski prijatelji in neznanci).

Pomembno in nezanemarljivo je tudi dejstvo, da povzročitelji izhajajo iz vseh socialnih slojev, le da je med višjimi sloji in tam, kjer je sorodstvena oddaljenost minimalna, večja možnost, da se spolna zloraba prikrije. Verjetnost, da se spolna zloraba razkrije, je torej večja, če je povzročitelj tujec, in če izhaja iz nižjega socialnega sloja. Čim ožja je sorodstvena povezava med povzročiteljem in prizadeto deklico, tem intenzivnejše, pogostejše, nasilnejše ter bolj skrito je spolno nasilje.

R. Steinhage definira polje spolne zlorabe kot dejanje, ki se začne tam, "kjer se moški zavestno zadovoljujejo s telesom deklice ali pa se pustijo od njega zadovoljevati. Spolni kontakti z deklicami so vedno nameravana dejanja povzročiteljev. ... Spolna zloraba pomeni, da povzročitelj zlorablja zaupanje, odvisnost in seksualnost deklice, ter izrablja njena otroška čustva za svoje interese." (str. 16-17) Spolne zlorabe deklic torej niso naključna, temveč načrtovana in ponavljajoča se dejanja, dejanja moči in nasilja.

R. Steinhage demistificira tudi predstavo o moških storilcih, ki se jih označuje kot "skrajno patološke tipe", alkoholike ipd., zaradi želje po odmiku od dejanskosti, ter želje, da bi se izognili soočenju z dejstvom, da so to "povsem normalni moški" vseh družbenih slojev, vseh poklicnih pripadnost, ki živijo v vsaki človeški sredini.

Zato, da bi prikrili svoja dejanja, uporabljajo povzročitelji najrazličnejše taktike in strategije, od katerih je pomembna zlasti taktika vsiljevanja sokrivde deklici z znano sintagmo "To je najina velika skrivnost!", ki med drugim implicira tudi aktivno vlogo deklice, objekta povzročiteljevega nasilja.

Tako ostane kot realnost takšne situacije le življenje polno strahu, prikrivanja in groze pred realiziranjem povzročiteljevih groženj ("Če bodo zvedeli, kaj si delala, te bodo poslali v popravni dom!").

Posledice, ki jih spolne zlorabe povzročijo, so kompleksne, in kaotičnost otroškega sveta v takšnih okoliščinah bi bilo komajda mogoče označiti z ohlapno sintagmo "psihosomatske motnje". Poškodovano ni le čustvovanje deklice, ki ji je ponujena podoba sveta, ki ga deklica ne more sprejeti, temveč se v njej krepi tudi prepričanje, da mora biti v njej in na njej nekaj zelo narobe, če ji zlo dela nekdo, ki jo ima rad in ima ona rada njega. Še več, tudi njeni najbližji, mati, bratje, sestre, vse to molče sprejemajo.

Izkušnja, ki je premočna, da bi se lahko ob izhodu iz otroštva zaključila, se kaže pri prizadetih ženskah v obliki občutkov silnega strahu, sramu, krivde, manjvrednosti in nezaupanja. Vse to se pogosto strne v prepričanje, da je na njej nekaj grdega, zlega; da je nekaj čudnega na njenem telesu, kar je napeljalo očeta, da jo je zlorabljal.

R. Steinhage opozori tudi na pogosto produciranje razkola med materjo in hčerjo, ki ga izvaja povzročitelj (poveljevanje hčerke pri materi, kritiziranje matere hčerki, taranje hčeri o odsotnosti materine želje po spolnosti). S tem vzbuja povzročitelj pri hčeri občutke odgovornosti za stvari, ki se tičejo matere, hči pa se pogosto znajde v situaciji, kjer sledi lastni želji, da bi izpolnila očetove želje. Deklica pogosto ni le v vlogi spolnega objekta, temveč tudi v vlogi zaupnice in ljubimke. S tem je dodobra vzpostavljen tekmovalni odnos z materjo ter prevzeta odgovornost za različne vloge in naloge, ki jih mora deklica opravljati.

Pomemben del svojega razmišljanja posveti R. Steinhage vprašanju, kako pomagati prizadetim, žrtvam spolnih zlorab. Nedvomno je eden pomembnih korakov, ki je še zlasti uveljavljen v anglosaksonskem svetu tisti, ki zahteva predvsem redefiniranje vloge otroka, družinskih odnosov in vprašanja žrtve. Otroci, še zlasti deklice, niso žrtve par excellence, temveč postanejo to šele znotraj takšnih odnosov in takšne vzgoje, ki se ni otresla primesi patriarhalnosti. Značilnosti te vzgoje lahko strnemo v sintagmo: "Odrasli imajo vedno prav, zato jih je treba vedno ubogati." Zato nosi redefiniranje tega vzorca zahtevo, da se otroku ne odvzema pravice do upora, do izražanja svojih zahtev, želja in nestrinjanj v odnosu do starejših. Otrok mora iz trpnega objekta postati subjekt.

Na drugi strani pa je delo v najrazličnejših terapevtskih skupinah, ženskih skupinah za samopomoč, uperjeno v pomoč in v učenje samopomoči, ki jo potrebujejo tiste ženske, ki so spolne zlorabe doživljale v mladosti in se spopadajo z občutki krivde, strahu pred moškimi, s problemi sprejemanja svojega lastnega telesa itd.

Ena od ključnih zahtev, ki jih postavljajo vse, ki se ukvarjajo z vprašanjem spolnih zlorab je, da morajo sveto vanje in terapijo s prizadetimi deklicami in ženskami izvajati ženske, saj se le ženske vsak dan srečujejo z realnim strahom pred spolnim nasiljem, ki je moškim tuj. Izkušnje terapevtskih in svetovalnih skupin dokazujejo, da je temelj takšne oblike pomoči v zavedanju in razumevanju specifičnih ženskih problemov, ki je pogoj za vzpostavitev dovolj velike mere zaveznitva med prizadeto žensko-deklico ter svetovalko-terapevtko.

Izkušnje z moškimi terapevti-svetovalci so pokazale, da se moški pogosto nagibajo k identifikaciji s povzročiteljem, da izkušnje prizadete ne jemljejo dovolj resno, da iščejo vzroke spolne zlorabe v povzročitelju (je bolan, zato njegovih dejanj ne gre jemati resno), pogosto usmerjajo svoje sveto vanje v poudarjanje, da mora dobiti deklica ponovno zaupanje v moške, dajejo večji pomen seksualnim aspektom spolne zlorabe kot aspektom nasilja, večina študij opozarja tudi na to, da je nemalo terapevtov kot pogost del terapije, ki naj bi imel "zdravilni" učinek, uporabljalo tudi napeljevanje na različne vrste spolnih kontaktov, ki naj bi prizadete "razbremenili" strahov pred spolnostjo.

R. Steinhage poudarja, da se morajo v središče sveto vanja-terapije postaviti potrebe in interesi prizadete deklice ali ženske, katerih predhodna izkušnja je prav nasprotna; njihovi interesi niso bili nikoli zares upoštevani, zato se tudi same niso naučile upoštevati le-teh, temveč so nasprotno, svoje telo in svojo celotno osebnost vedno doživljale kot slabo in nezadostno. Terapevтка-svetovalka se mora torej nedvoumno postaviti na stran prizadete deklice, ki ji je mogoče pomagati le, če se pridobi njeno zaupanje, če se ji brezpogojno zaupa, ter jo podpre v prepričanju, da je krivda le na strani povzročitelja. Takšno delo z deklicami naj bi v njih okrepilo občutke lastne vrednosti in zavest o tem, da pripada njihovo telo le njim in da odrasli nad njim in nad njeno seksualnostjo nimajo pravic.

Pri delu z najmlajšimi deklicami od tri do pet let je še zlasti pomembno, da terapevтка-svetovalka najde tisto osebo, ki ji deklica zaupa, in kateri lahko zaupa tudi izkušnje spolnih zlorab, ter jima pomaga utrjevati njuno medsebojno prijateljstvo.

Izkušnje z materami prizadetih deklic so pokazale, da je pogovor z materjo naslednji korak pri delu z deklico, da pa se svetovalka-terapevтка ne more hkrati ukvarjati z obema in da se ne sme postaviti na materino stran. Mati je pogosto tudi sama zapletena v situacijo družinskega nasilja (najpo-

gosteje psihičnega, večkrat pa tudi fizičnega), iz katere ne najde izhoda, kar najverjetneje pomeni, da o dogodkih v družini molči, ne da bi svojo hčer zaščitila, ker bi s tem sebe še bolj izpostavila.

Pomembno je, da se mater v takšnih situacijah ne obsoja, kajti, kot pravi Rosemarie Steinhage, "nobena mati ni odgovorna za to, da je njen mož spolno zlorabil njeno hčerko" (str. 96). Vendar je kljub vsemu mati odgovorna za to, da je svojo hčer pustila samo, ne da bi jo podprla, čeprav je tudi sama v situaciji, ki je tako grozeča, da si pred njo najpogosteje zatiska oči, potem pa se nemočno sprašuje, zakaj ji hči ni zaupala. Pogosto se njena nemoč in strah obrneta proti hčeri, ki se ji kaže kot glavni krivec za nerešljivo situacijo.

Zato je potrebno nuditi materi podporo, da bi spet dobila nadzor nad svojim lastnim življenjem: "Le matere, ki so samozavestne in lahko živijo avtonomno, lahko varujejo svoje hčere pred spolno zlorabo." (str. 106)

Ob razmišljanju o različnih načinih pomoči prizadetim deklicam in ženskam se avtorica kritično ozre na družinsko terapijo, ki izhaja iz predpostavke, da gre za motnjo družinskega sistema, s tem pa je poudarek usmerjen stran od posameznika na družino. Spolne zlorabe naj bi bile posledica "disfunkcionalnega družinskega sistema" (str. 120), katerega vzrok je uničena partnerska zveza, otroci pa so prepoznani kot nosilci simptoma. Logika, ki ji sledi družinska terapija, izhaja iz predpostavke, da se je mati svoje vloge gospodinje, zakonske žene in matere naveličala in jo delegira na starejšo hči, ki se možu-očetu ponuja kot nadomestek. Tako je terapevtska intervencija usmerjena v to, da se partnerska zveza spet razčisti, kar naj bi rešilo problem spolnih zlorab in bi ponovno vzpostavilo izgubljeno zaupanje med očetom in hčerjo.

To torej pomeni, da se na dejstvo spolne zlorabe ne gleda kot na dejanje nasilja, ampak kot na spolni delikt, ki je razrušil družinsko harmonijo, smisel terapije pa je, da se družinski sistem ponovno vzpostavi. Družinska terapija ob primerih spolnih zlorab otrok pogosto pomeni, še nadalje nositi odgovornost za svoje starše, razumeti njihovo obnašanje s pomočjo interpretacij in razlag njihovih vedenj, ter jim oprostiti. Če torej spolna zloraba vedno pomeni uničenje družine, pa "družinska terapija pomeni vedno dajati upe posameznim družinskim članom, da lahko družina ostane skupaj" (str. 125).

Vrednost knjige Rosemarie Steinhage torej ni le v tem, da kompleksno razkriva dolgo prikrito vprašanje spolnih zlorab deklic v okviru družinskih odnosov, temveč tudi v tem, da išče možnosti za različne oblike pomoči, ki jih je mogoče ponuditi prizadetim, da bodo izstotopile iz temnega risa samoočezevanj, strahu in nezaupanja ter našle prostore varnosti in izgubljene občutke samozaupanja ter spoštovanja.

OBA STA ISTO

Elisabeth Badinter, *L'un est l'autre. Des relations entre hommes et femmes*, Éditions Odile Jacob, Paris 1986

Elisabeth Badinter, avtorica popularne "Materinske ljubezni", je napisala zanimivo knjigo o odnosu med spoloma skozi zgodovino, od nastanka človeške vrste, do današnjega časa. Podajamo kratek povzetek v pouk, razmislek in izziv.

Glavna teza avtorice je, da sta komplementarnost in delitev dela med spoloma bistvena značilnost človeške vrste, vendar komplementarnost ne pomeni podrejanja enega spola drugemu, točneje patriarhata. V tekstu, ki je bogato dokumentiran, pokaže, da je patriarhat samo značilnost določenega zgodovinskega obdobja, ki naj bi mu sledilo bistveno drugačno razmerje med spoloma oziroma med ljudmi.

Knjiga je razdeljena na tri dele z značilnimi naslovi: Eden in drugi (*L'un et l'autre* = obdobje komplementarnosti), Eden brez drugega (*L'un sans autre* = obdobje patriarhata), ter Eden je drugi (*L'un est l'autre* = obdobje enakosti med spoloma) oziroma bolj prosto prevedeno Oba sta isto.

Učlovečenje in s tem specifično razmerje med spoloma naj bi se začelo s pokončno hojo, ki je imela za posledico poleg drugega tudi spremembo lege in zoženje medenice, s tem pa težke porode in pogoste smrti samic. Genetski razvoj je pripeljal do skrajšanja nosečnosti in manjših mladičev z mehkejšo lobanjo, ki so zaradi večje neobgljenosti potrebovali dolgotrajno skrb matere. To je samicam omejilo gibanje in povzročilo, da si hrane niso več mogle pridobivati z lovom na večje živali, ampak so jo lahko predvsem nabirale. Različen način pridobivanja hrane pri samcih in samicah ne obstaja nikjer v živalskem svetu, niti med primati, ampak je značilnost človeške vrste. To je prva in temeljna delitev dela med spoloma.

Delitev dela na lov in nabiranje ne pomeni odvisnosti enega spola od drugega, temveč komplementarnost, menjavo rastlinskih proteinov za živalske, saj so oboji nujni za človeško prehrano.

Antropologi so doslej kot aktivnost, ki je razvila fizične in psihične sposobnosti človeka, obravnavali predvsem lov. Badinterjeva opozarja na zanemarjanje specifičnih sposobnosti, ki jih zahteva nabiranje: poznavanje užitnih ra-

stlin, orientacija v prostoru in času, zmožnost v kratkem času nabrati veliko količino, jo prenesti in shraniti. Ob tem so morale samice ves čas paziti na mladiče.

Obstajajo dokazi (ločena najdišča moških oziroma ženskih in otroških okostij), da so v določenem obdobju moški ter ženske z otroki živeli v ločenih skupinah, ki so se občasno sestajale, do so izmenjale različne vrste hrane.

Paleolitske upodobitve in razni materialni ostanki ne dajejo nobene podlage za domnevo o kakšnem hierarhičnem razmerju med spoloma, ne za patriarhat, ne za matriarhat. V primitivni družbi, ko še ni privatne lastnine, vprašanje sorodstvenih vezi zaradi dedovanja ni pomembno. Ugotavljanje sorodstva po materi ne pomeni matriarhata (oblasti žensk).

Različne dejavnosti in medsebojna odvisnost so bile podlaga za "delitev oblasti". Avtorica meni, da v paleolitiku fizični in metafizični moči lovca, ki ubija, simetrično ustreza prokreacijska moč ženske. O tem pričajo značilnosti umetnosti tega obdobja: kult rodovitnosti, izražen v kipih boginj, "Vener" iz 9. tisočletja p.n.š.

Med 8. in 6. tisočletjem p.n.š. so ljudstva Bližnjega Vzhoda prešla od nabiranja in lova h gojitvi rastlin in udomačevanju živali. Ekonomska sprememba je imela za posledico preoblikovanje družbe, mišljenja, duhovnega in kulturnega življenja. Ugled ženske in matere izpričuje nenavadno veliko število skulptur (kipcev), ki predstavljajo dostojanstvene, veličastne ženske osebe. Upodobitve moških oseb so v tem obdobju redke in mnogo manj mogočne. Kult boginj-mater je bil razširjen po vsem Bližnjem Vzhodu. Ko je človek začel obvladovati naravo, so ženske gojile rastline in rodovitnost zemlje se je povezovala z rodnostjo ženske. Moški so v tem obdobju prehajali od lova h gojitvi živali. Komplementarnost je obstajala, vendar pomembnost opravil ni bila enaka. Bolj ko napreduje poljedelstvo, bolj narašča veljava žensk. Značilni ženski liki (Potnia - gospodarica) izražajo gospodovalnost boginje, ki zagotavlja plodnost kot vir blagostanja. Od žensk je odvisna obilnost letine, kajti one poznajo skrivnost ustvarjanja. Kaže, da v tej relativno mirni dobi moške vrednote niso imele posebne veljave, zato tudi ni bilo pravih moških božanstev.

V neolitiku se razvije "moško" poljedelstvo, obdelovanje zemlje z ralom, torej s pomočjo živali, za razliko od "ženskega", za katerega je značilna motika. S tehniko oranja, ki omogoči z manj truda obdelati večje površine, postane polje moška domena. Opazovanje udomačenih živali pa je tudi omogočilo razumevanje vloge moškega v reprodukciji prebivalstva.

S spremembo načina življenja in prehranjevanja je sredi neolitika začelo prebivalstvo naraščati. Potrebe po zemlji so se povečale, s tem pa tudi ropanje in bojevanje. Vojskovanje je predvsem moška domena in vojna postane simetrično

dopolnilo materinstvu. V mitologiji boginjo mater nadomesti najprej dvojica božanstev in nato moško božanstvo. Nadomestitev boginj z bogovi, ki ni potekala brez boja, je izražena v mitologiji mnogih ljudstev.

Patriarhat, ki sledi, obsega v zgodovini človeka približno štiri tisočletja. Patriarhat ne označuje samo oblike družine, ampak celotno družbeno strukturo, ki temelji na očetovski oblasti. Vladar ali plemenski poglavar imata enako oblast nad člani skupnosti kot oče v družini. Oblast je od boga. Bog in stvarnik je bog oče. Ženska vloga je celo v prokreaciji zreducirana na minimum. Ženska dobi negativni predznak kot nevarnost nereda in anarhije. Čim bolj je neka družba patriarhalna, trša je do žensk in bolj izraža svoj strah pred njihovim uporom. Ta strah očitno ni bil utemeljen, saj v zgodovini ni znan noben kolektivni upor ženskega spola. Ženske so za dolgo dobo prevzele ideologijo svojih gospodarjev. Kot mejnika tega obdoba Badinterjeva postavlja začetek atenske demokracije v 5. st. p.n.š. in francosko revolucijo, iz katere je po skoraj dvestoletnih prizadevanjih končno izšla demokracija za vse.

Patriarhalni sistem je šel v poudarjanju razlik med spoloma tako daleč, da je skoraj onemogočil komplementarnost. Razlik med spoloma namreč ne pojmuje z vidika menjave, dopolnjevanja, ampak z vidika nasprotovanja, opozicije. V radikalni asimetriji spolov, kjer ženska ni le drugačna, ampak je slaba, zla, nevarna, temeljita moč patriarhalnega sistema in klica njegovega razkroja. Po mnenju avtorice sta delitev človeštva na dve sferi, dobro - moško in slabo - žensko, do absurda privedla ortodoksní islam in nacizem. Nasploh je slab položaj žensk značilnost vseh totalitarnih režimov.

Dalje preteklost dokazuje, da so komplementarni odnosi med spoloma bili mogoči in najbrž vedrejši kot ti, ki jih poznamo zadnjih 4000 let. Ravnotežje moči omili grožnjo upora in konfliktov. Kakor hitro pa en spol poseduje vso oblast, vlada v strahu, da mu bo oblast odvzel drugi in ga izničil.

Ob koncu tega dela se avtorica sprašuje, kako je mogoče, da so si ženske, ki so v nekaterih obdobjih nedvomno uživale velik ugled in dokajšnjo moč, pustile to odvezti. Domneva, da je razlog za to v človeški biseksualnosti, zaradi katere so moški in ženske hkrati aktivni in pasivni, napadalni in podrejeni, možati in ženstveni. S tem da so ženske polagoma prepuščale svojo moč, so bile razrešene odgovornosti, v zameno pa so pridobile zadovoljstva pasivnosti in mogoče celo zadovoljitev skritega mazohizma. Moški naj bi pridobili neoviranost agresivnih teženj. F. HŽritier meni drugače, namreč da se ženske niso znale prilagoditi družbenim spremembam. Hipoteza F. HŽritier nam je bližja. Lahko bi postavili še eno, namreč majhno zainteresiranost žensk za politično oblast, saj Badinterjeva pravi, da niti v zgodnjem neolitiku, ko je bil pomen žensk največji, ni bilo pravega

matriarhata. Vse to so predvsem domneve, ki jih je skoraj nemogoče dokazati. Tudi Engles ni znal prepričljivo pojasniti razlogov za "zgodovinski poraz ženskega spola".

Odnosi podrejenosti in nadrejenosti med moškimi in ženskami so slika odnosov med ljudmi nasploh. Propad patriarhata se je začel s propadanjem politične oblasti vladarja. Zahteva po enakosti in svobodi, postavljena v francoski revoluciji, se je sprva nanašala samo na moške. Demokratične vrednote pa so bile usodne za kralja, za boga očeta in tudi za očeta v družini.

Čeprav so francoski revolucionarji zahtevali pravice človeka le za moške, je zanimivo, da je Descartesov učenec Poulain de la Barre v svoji knjigi iz leta 1673, torej stoletje pred francosko revolucijo, razvijal tezo o enakosti spolov, ker so ženske obdarjene z enakim razumom kot moški in so jim podobne skoraj v vsem, zato bi lahko opravljale vse poklice.

Revolucionarji 18. stoletja niso šli tako daleč. Le redki so se zavzemali za enakopravnost žensk. To sta bila predvsem Condorcet in Mme d'Epinau, ki je na svoj način že dve stoletji pred Simone de Beauvoir rekla, da se ženska ne rodiš, ampak postaneš. Condorcet je zahteval, da zakonodajalci ne spregledajo pravic polovice človeštva.

Drugi, zlasti Diderot, so se zavzemali za nekaj, kar bi danes imenovali enakost v različnosti. Večina pa je sledila Rousseauju, za katerega je ženskost nepremostljiva razlika med spoloma in ovira za enakopravnost.

Konvent je odločno zavrnil volilno pravico žensk z utemeljitvijo, da naravnih omejitev ne more spremeniti noben zakon. Olympe de Gouges s svojo deklaracijo pravic ženske in državljanke l. 1891 ni uspela. V Franciji je neenakopravnost žensk za dolgo utrdil Napoleonov civilni zakonik, ki je kar se tiče žensk, eden najbolj patriarhalnih v svojem obdobju.

V opisu "dolgega pohoda žensk" navaja Badinterjeva vrsto zanimivih osebnosti in uspehov. Navedimo, da so ženske prvič dobile volilno pravico v ameriški državi Wyoming l. 1869. K izboljšanju položaja žensk je veliko prispevalo uvajanje obveznega osnovnega izobraževanja za oba spola ter postopna dostopnost visokošolskega izobraževanja in poklicne aktivnosti za ženske. Posebno pomembni pridobitvi sta bili ženska kontracepcija in liberalizacija splava, kar je ženske odrešilo preštevilnih nosečnosti in ljudem omogočilo načrtovanje družine.

Za patriarhat značilna kontrola nad rodnostjo žensk in delitev dela po spolu sta se v desetletjih po drugi svetovni vojni spremenili. Ženske odločajo o rojstvih otrok in delijo ekonomski svet oziroma svet dela z moškimi.

Ko so ženske s kontracepcijo in legalizacijo splava pri-

dobile pravico in možnost odločati o svojem maternstvu, je bilo to sprva videti kot intimna pridobitev, kot dokončna stopnja k enakopravnosti žensk. Izkazalo pa se je kot začetek novega obdobja, ki daleč presega žensko vprašanje.

Odkar ženska lahko sama odloča, ali bo imela otroka z določenim moškim, se je razmerje moči obrnilo v škodo moškega. Pravica moških do svobodnega odločanja o rojstvu otroka je dejansko omejena na negativni vidik.

V zahodnih deželah se novo razmerje med spoloma izraža v novih načinih življenja, na primer v izvenzakonski skupnosti, ki je vedno pogostejša, medtem ko sklepanje zakonskih zvez upada; narašča število enoroditeljskih družin. Pomembno je tudi širjenje prakse, da žena ob poroki ne prevzame moževega priimka, kar je ena od značilnosti patriarhalne družine, kjer sprememba priimka pomeni, da ženska odslej pripada drugemu moškemu.

Opis zgodovinskega razvoja Badinterjeva zaključuje z ugotovitvijo, da se v 20. stoletju na zahodu končuje veljavnost načela neenakosti moških in žensk, ki je trajalo skoraj 4000 let. Meni, da bi se ljudje verjetno lažje prilagodili enakosti v razlikah kot izenačevanju vlog obeh spolov. Na nesrečo človeštva izkušnje kažejo, da je komplementarnost le redko sinonim za enakopravnost in razlike se hitro spreminijo v asimetričnost. Današnja doba ni več čas primitivne ločitve spolov, ampak čas, ko si on in ona vse delita.

Tretji del je predvsem razprava o posledicah in problemih izenačevanja. Zdi se, da ob bistveni razliki v kromosomih in anatomiji ostaja posebnost žensk predvsem to, da rodijo otroke. Različne družbe pripisujejo tej razliki večji ali manjši pomen. Avtorica upa, da bo upoštevanje podobnosti končalo vojno med spoloma. Čeprav je izenačevanje vlog značilnost zahodnega sveta, je revolucionarni pomen novih odnosov v tem, da so pokazali, da patriarhat ni nujna posledica komplementarnosti in da delitev dela ne zahteva oblasti enega spola nad drugim.

Izenačevanje vlog avtorica utemeljuje ne le z večjo profesionalno aktivnostjo žensk, ki sega že na skoraj vsa področja, temveč tudi z večjo udeležbo moških pri vzgoji in skrbi za otroke. "Novi očetje niso le hranilci družine, ampak se ukvarjajo z otroki na način, ki je bil doslej doma na mater. Te spremembe se izražajo v masovnih medijih: filmu, TV, reklamah, modi ipd.

Na pravnem področju so pravice žensk izenačene s pravicami moških.

Približujemo se mitu o androginu. Novo razmerje med spoloma ženske lažje sprejemajo kot moški. Zavedajoč se svoje ženskosti brez obnavljanja izražajo tudi svojo moškost. Za moške je položaj težji; če so moški ljudje, ki ne rodijo otrok, je njihova definicija negativna, kar povzroča težave

z identiteto.

Razvoj v smeri izenačevanja ne poteka brez ovir in nasprotovanj. V zadnjem času se kažejo težnje po omejevanju pravice do splava (primerjaj nedavno odločitev vrhovnega sodišča ZDA!), mnoge države se čedalje bolj intenzivno ukvarjajo s populacijsko politiko, zaradi aidsa se vedno bolj uporablja kondom, naša specifika pa je, da se ženskih kontracepcijskih sredstev pogosto ne dobi.

Z opisom sodobnega načina življenja na zahodu avtorica dokazuje, da so danes razlike med posamezniki pomembnejše od razlik med spoloma. S tem, ko biseksualna družba povečuje podobnost med spoloma, omogoča izražanje vseh individualnih razlik. Družba ni več razdeljena na dve heterogeni skupini ljudi, ampak je sestavljena iz množice posameznikov, ki so si hkrati podobni in se razlikujejo na najrazličnejše načine.

Spremembe na družbenem in individualnem nivoju se kažejo tudi v odnosih znotraj para. Tu nas čaka trojen izziv; združiti ljubezen do sebe z ljubeznijo do drugega, uskladiti željo po svobodi z željo po sožitju in prilagoditi svojo dvojnost dvojnosti partnerja. Ljubezen-strast naj bi prepustila mesto ljubezni-prijateljstvu.

Knjiga se končuje optimistično, s prepričanjem, da so se začeli oblikovati novi odnosi med ljudmi, ki ne bodo več obteženi z nasiljem enega spola nad drugim. To ne bo konec človeka, ampak nov človek.

dr. Andreja Kavár-Vidmar

ARCHIV

für Wissenschaft und
Praxis der sozialen Arbeit
ArchsozArb

Vierteljahreshefte zur Förderung
von Sozial-, Jugend- und
Gesundheitshilfe

Begründet von Professor Dr. Hans Achinger
Herausgegeben von Professor Dr. Teresa Bock
Rektoratsstraße 46, 4060 Viersen 1

im Auftrag des Deutschen Vereins
für öffentliche und private Fürsorge
und des Instituts für Gemeinwohl GmbH
beide in Frankfurt/Main.

Schriftleitung:
Walter Schellhorn, Dr. Margarete Heinz
Am Stockborn 1-3, 6000 Frankfurt/Main

Frankfurt/Main · 20. Jahrgang · Nr. 2/1989

Inhalt	Seite
Alternative Streitentscheidung im Scheidungsfolgenrecht. Überlegungen zur Übertragbarkeit US-amerikanischer Vermittlungsintervention während und nach der Scheidung in das Recht der Familiengerichtshilfe Professor Dr. Roland Proksch, Nürnberg	71
Kinder nicht verheirateter Eltern. Skizzen für eine gesetzliche Neuregelung Professor Dr. Lutz Müller-Alten, Darmstadt	112
Berichte	
Erziehungs- und Lebensberatungsstellen in einem psychosozialen Versorgungsverbund Diplom-Psychologe Adalbert Hutter, Varel 2	119
Buchbesprechungen	131

Social Casework

The Journal of Contemporary Social Work

Volume 70

Number 4

April 1989

Articles

- 195 Relationships between HMOs and Mental Health Providers
Marilyn O' Bryant Robinson
- 201 Rural and Urban Social Work Practice: Is There a Difference?
Reginald O. York, Roy T. Denton, and James R. Moran
- 210 Social Work Practice and Retirement
Virginia E. Richardson
- 219 Lingering Sadness: Young Adults' Response to Parental Divorce
Sara E. Bonkowski
- 224 Sociocultural Dissonance among Ethnic Minority Populations
Kenneth L. Chau
- 231 From Consultation to Therapy in Group Work with Parents of Cultists
Arnold Chanon Bloch and Ron Shor
- 237 **Research Note**
Job Satisfaction and Other Characteristics among Hispanic-American Human Services Workers
R. L. McNeely
- 243 **Case Study**
Munchausen-by-Proxy Syndrome: An Unusual Form of Child Abuse
F. Beth Stone
- 247 **Book Reviews**

TRANSRACIAL ADOPTEEES AND THEIR FAMILIES: A STUDY OF IDENTITY AND COMMITMENT, by Rita J. Simon and Howard Altstein. *Reviewed by John Y. Powell.*

INTUITIVE PSYCHOTHERAPY: THE ROLE OF CREATIVE THERAPEUTIC INTERVENTION, by William N. Confer. *Reviewed by Margaret R. Rodway.*

SUPERVISING COUNSELORS AND THERAPISTS: A DEVELOPMENTAL APPROACH, by Cal D. Stoltenberg and Ursula Delworth. *Reviewed by Vernon R. Wiehe.*

PROMOTING ISSUES AND IDEAS: A GUIDE TO PUBLIC RELATIONS FOR NONPROFIT ORGANIZATIONS, by Public Interest Public Relations. *Reviewed by Sunshine Janda Overkamp.*

FROM ISSUE TO ACTION: AN ADVOCACY PROGRAM MODEL, by Eleanor D. Taylor. *Reviewed by Robert Sunley.*

HANDBOOK OF FAMILY VIOLENCE, edited by Vincent B. Van Hasselt, Randall L. Morrison, Alan S. Bellack, and Michel Hersen. *Reviewed by Cindy Minton.*

THE HALFWAY HOUSE: ON THE ROAD TO INDEPENDENCE, by Sylvia L. Golomb and Andrea Kocsis. *Reviewed by John C. Rife.*

HAVE YOU SEEN THESE?

Social Casework

The Journal of Contemporary Social Work

Volume 70

Number 5

May 1989

Articles

- 259 The Use of Self-Disclosure by Professional Social Workers
Sandra C. Anderson and Deborah L. Mandell
- 268 Older People's Age Self-Concept
Anne-Linda Furstenberg
- 276 Self-Observation: An Empowerment Strategy in Assessment
Judy Kopp
- 285 The Self-Concept: A Social-Cognitive Update
Paula S. Nuriss
- 295 The Prognosis for Social Work Diagnosis
Stuart A. Kirk, Max Siporin, and Herb Katchins
- 305 New Beginnings for AIDS Patients
Barbara Oberholzer Dane

310 Forum

Viewpoint: Process Recording—An Anachronism
Paul Kurland

Counterpoint: In Defense of Process Recording
Marilyn L. Urbanowksi and Margaret M. Dwyer

315 Book Reviews

THE CREATIVE PROCESS OF PSYCHOTHERAPY, by Albert Rabinberg.
Reviewed by *Mary Jo Anichewicz*.

UNDERSTANDING AND TREATING THE PSYCHOPATH, by Dennis M. Dawes.
Reviewed by *John S. Michol*.

MENTAL HOSPITALIZATION: MYTHS AND FACTS ABOUT A NATIONAL CRISIS,
by Charles E. Kessler and Amy E. Shubin. Reviewed by *Ursula C. Gruber*.

THE SOCIOBIOLOGICAL PERSONALITY, by Benjamin Wolman. Reviewed by *Susan Dwyer*.
HAVE YOU SEEN THESE?

320 Personnel Vacancies.

Social Casework

The Journal of Contemporary Social Work

Volume 70

Number 6

June 1989

323 Editorial Notes

Alcoholism—From Many Perspectives
Articles

325 A Biopsychosocial Model of Alcoholism
John Wallace

333 Dual Diagnosis in Alcoholic Clients: Clinical Implications
Paul Mulinski

340 Spouse Interventive Confrontations in Unilateral Family Therapy for Alcohol Abuse
Edwin J. Thomas and Marianne R. Yoshioka

348 Recovery for the Alcoholic Family: Family Systems Treatment Model
Ann Marie C. Starr

355 Treating Adolescent Alcohol Abusers
Ellen R. Marshouse

364 Treatment Issues for Alcoholic Women
Joanne E. Turnbull

370 Treatment Issues for Black, Alcoholic Clients
Craig Beverly

375 Alcoholism Training for Social Workers
Gerald King and Zain Larrizoin

383 Book Reviews

THE TREATMENT OF ALCOHOLISM, by Edgar P. Naar. Reviewed by *Donald G. Frisvold*.

PSYCHOLOGICAL THEORIES OF DRINKING AND ALCOHOLISM, edited by Howard T. Blane and Kenneth E. Gmelin. Reviewed by *Andrew Richardson*.

EFFECTIVE OUTPATIENT TREATMENT FOR ALCOHOL ABUSERS AND DRINKING OFFENDERS, by John S. Cappelletti. Reviewed by *Thomas P. Olin*.

ASSESSMENT OF ADDICTIVE BEHAVIORS, by Phyllis Tauxey. Reviewed by *Rae M. Wisniewski*.
Reviewed by *Joan Lewis*.

ALCOHOLISM AND SUBSTANCE ABUSE IN SPECIAL POPULATIONS, by Gary W. Larrison and Ann W. Larrison. Reviewed by *William E. Powell*.

392 Personnel Vacancies

Inhalt

np 3/89

Katharina Gröning	Sexualität mit Kindern. Vom Wandel einer Diskussion	195
-------------------	---	-----

Heiko Waller/Ulrich Laaser/ Günter Wendt	Gesundheitsförderung durch Gemeinwesenarbeit. Forschungsergebnisse aus Großbritannien	205
---	--	-----

Burkhard Müller	Jugendkultur und die Pädagogen	221
Benno Hafener	«Älterwerden» in der Jugendarbeit	234

Bruno W. Nikles	Machtergreifung am Bahnhof. Nationalsozialistische Volkswohlfahrt und kirchliche Bahnhofsmision 1933-1945	242
-----------------	---	-----

Essay

Ingeleore Eberfeld	Über die Unnatur des Freitodes	261
--------------------	--------------------------------	-----

Kurzdiskussion

Jan Künzler	Zur Armutssituation älterer Frauen	266
-------------	------------------------------------	-----

Forschungsnotiz

Karl-Heinz Reuband	Wächst in der Bundesrepublik die Ausländerfeindlichkeit?	270
--------------------	--	-----

neue praxis aktuell

Hans-Uwe Otto/ Karin Böllert	<i>Kommentar: Soziale Arbeit auf dem Weg ins politische Abseits Information (S. 277); Tagungshinweise (S. 279); Aktuelle Materialien (S. 280)</i>	275
---------------------------------	---	-----

Silvia Staub-Bernasconi	Soziale Arbeit und Ökologie 100 Jahre vor der ökologischen Wende. Ein Vergleich der theoretischen Beiträge von Jane Addams (1860-1935) und Wolf Rainer Wendt (1982)	283
Wolfgang Rickert/ Ursula Hebborn-Brass	Die Differenzierung der rechtlichen Grundlagen von Heimunterbringung	309
Günther Robert	»Ich kenne meine Fehler, aber ich finde sie nicht« Über die Problematik der Veralltäglicdung von Metaperspektiven	315
Martin R. Textor	Vergessene Mütter, die nicht vergessen können. Leibliche Eltern von Adoptivkindern	323
Essay		
Volker Ladenthin	»Als die Liebe laufen lernte.« Über die »Aufklärung« in den Endsechzigern und heute	336
Forschungsnotiz		
Georg-Wilhelm Rothgang	Das Integrierte Praktikum im Studium der Sozialarbeit/Sozialpädagogik. Erkundungsstudien zu studentischen Erfahrungen und Sichtweisen	340
Kurzdiskussion		
	Internationale Begegnungen arbeitsloser junger Erwachsener. Exportierte Arbeitslosigkeit oder importierte Beschäftigung?	349
Tagungsbericht		
	»Youth in Trouble.« Drittes Internationales Symposium über Mobile Jugendarbeit Esslingen, 26.-29. September 1988	356
neue praxis aktuell		
Hans-Uwe Otto/Karin Böllert	<i>Kommentar:</i> Legalisierung sozialer Ausgrenzung <i>Dokumentation:</i> Stärkung der Interessenvertretung von Kindern auf kommunaler Ebene	361 362
Reinhold Haller	<i>Kurzdiskussion:</i> Soziomarketing	365
	Abstracts about the Articles 3/89	367
	Abstracts about the Articles 4/89	368

THEORIE UND PRAXIS DER SOZIALEN ARBEIT

INHALT

- Rudi Peter
Sozialgemeinde
- Renaissance einer sozialpolitischen
Konzeption 242
- Heinz Niedrig
Wer hilft den Langzeitarbeitslosen?
Jörg H. Tänzler
Scheitert die Reform des Vormundchafts-
und Pflegschaftsrechts?
Angelika Diller 247
- Wer bestimmt wo's lang geht?
- Zusammenarbeit zwischen türkischen
und deutschen Fachkräften 251
- Christina Höber/Helge Kempkes
Forschung und Aktivierung staatsrelbezogener
sozialer Arbeit 256
- Sabine Hebenstreit-Müller/Cornelia
Kockatemper-Dunzlaff, Manfred Murschall
Kontaktstellen-Vernetzungsmodell
von Familienstiftung 262
- INFORMATIONEN UND MATERIALIEN
Lotte-Lemke-Preis der AW 273
- Pflegenstand im Krankenhaus 274
- Aushörung des Rentenreformgesetzentwurfes
im Bundesrat 276
- Sozialhilfe 1988 um 7,2 % auf 27 Mrd. DM
gestiegen 276
- Opfer von Sozialfasen weiter im Abseits
- AW kritisiert Scheinreform des Strafvollzugs
LESEFORUM 277
10. Internationale Konferenz der Sozialarbeiter
AUTORENVERZEICHNIS 280

Herausgeber:
Arbeitswohlfahrt
Bundesverband e. V.
Bonn

Redaktion: Heinz Mading Technische Redaktion: Doris Art
Redaktionsbeirat: Rolf Ackermann, Hermann Buschhoff, Elinde Ellers, Hannelore Föld,
Richard Haer, Horst Koffka, Percy Lüth, Paul Saalkamp, Eva Sommer, Hans Tress, Helga Zähler

THEORIE UND PRAXIS DER SOZIALEN ARBEIT

INHALT

- Aunemarie Mennel
Auf der Suche nach einem gerechteren
Steuersystem 282
- Günther Heynen
Zur Rentenreform 1992 289
- Sabine Kocot
- Milieu-Therapie- für Problemjugendliche
im israelischen Kibbuz 291
- Dieterich Espinger
Sterben gehört zum Leben
- Die Hospizbewegung 297
- Christa Menacher/Nicoline Pfeiffer/
Max Kriegerich/Edmund Fröhlich
Sozialpädagogische Familienhilfe
in einem Landkreis 307
- Stellungnahme der Arbeiterwohlfahrt
und Weiterbildung
Grundsätze zur Erwachsenenbildung 312
- INFORMATIONEN UND MATERIALIEN
Die AW zum Rentenreformgesetzentwurf 1992 316
- Das neue BSHG-Regelsatzbemessungssystem
in der Diskussion 317
- 4,6 Millionen Beschäftigte im
öffentlichen Dienst 317
- Arbeitslosigkeit häufigste Sozialhilfesache 318
- 1,2 Mio. Versorgungsempfänger
des öffentlichen Dienstes 318
- 44,5 Prozent der verheirateten
Frauen erwerbstätig 318
- 23,4 Mio. Familien 1988 319
- AIDS-Kranke und Sozialarbeit 319
- AUTORENVERZEICHNIS 320

Herausgeber:
Arbeitswohlfahrt
Bundesverband e. V.
Bonn

Redaktion: Heinz Mading Technische Redaktion: Doris Art
Redaktionsbeirat: Rolf Ackermann, Hermann Buschhoff, Elinde Ellers, Hannelore Föld,
Richard Haer, Horst Koffka, Percy Lüth, Paul Saalkamp, Eva Sommer, Hans Tress, Helga Zähler

THEORIE UND PRAXIS DER SOZIALEN ARBEIT

INHALT

- Margret Dieck/Gerhard Niergele
Die »Neuen Alten«
- Die »Karriere des neuen Alters«
ist vorwiegend von kurzer Dauer 162
- Gerald Schulte/Joachim Trube
Soziale und alternative Beschäftigungs-
projekte: Zwischen Sozialarbeit und
Beschäftigungspolitik 172
- Michael Opelka
Die Idee des garantierten Grundein-
kommens - eine Alternative zur
Vollbeschäftigungspolitik? 182
- Harmut Dießenbacher
Wie groß ist das institutionelle
Mißhandlungsrisiko in der Altenpflege? 190
- Bregtje Wandel
Sprachkurse für junge Aussiedler
als Eingliederungshilfen 194
- INFORMATIONEN UND MATERIALIEN 198
- Dienste der Arbeiterwohlfahrt für
Arbeitslose 198
- AW warnt vor einer »Schmalspurpflege-
ausbildung« 198
- Arbeitslosen und ihren Familien drohen neue
Beschränkungen 198
- BAG-Jahresbericht 199
- AW verabschiedet neuen Tarifvertrag für
Beschäftigte in Altenheimrichtungen 200

Herausgeber:
Arbeiterwohlfahrt
Bundesverband e. V.
Bonn

Redaktion: Heinz Meuthig Technische Redaktion: Doreis Art
Redaktionsleiter: Rolf Ackermann, Hermann Buschhoff, Ethelinde Elbers, Hannalore Fojak,
Richard Haer, Horst Koffka, Percy Lüth, Paul Saarlam, Eva Sommer, Hans Tress, Helga Zeltner

Neue Praxis

THEORIE UND PRAXIS DER SOZIALEN ARBEIT

- INHALT
- Hilfen für Suchtkranke und Suchtgefährdete
- Kernausagen der Arbeiterwohlfahrt 202
- Peter Haas
Vom Managen sozialer Dienste 212
- Bernad Madlicke
Standortbestimmung und Fortentwicklung
der freien Wohlfahrtspflege
- Problematik 216
- Ludwig A. Haas
Erwachsenenbildung zwischen Mündigkeit
und Affirmation 219
- Karin Haug
Seniorenbeiräte zwischen Partizipation
und Kontrolle 231
- INFORMATIONEN UND MATERIALIEN
- Strukturanalyse zur Arbeitslosigkeit 238
- Akademiekurse des Deutschen Vereins 239
- Preisindex zur Fortschreibung
des Pflegekindergehalts 239
- Sozialleistungen 1987 239
- Neues Grundgesetzprogramm der SPD 240
- AUTORENVERZEICHNIS 240

Herausgeber:
Arbeiterwohlfahrt
Bundesverband e. V.
Bonn

Redaktion: Heinz Meuthig Technische Redaktion: Doreis Art
Redaktionsleiter: Rolf Ackermann, Hermann Buschhoff, Ethelinde Elbers, Hannalore Fojak,
Richard Haer, Horst Koffka, Percy Lüth, Paul Saarlam, Eva Sommer, Hans Tress, Helga Zeltner

Volume 28

Ljubljana 1989

No. 3

UDK 304 + 36

UDC 304 + 36

CONTENTS

WOMEN'S QUESTION AND SOCIAL WORK

EDITORIAL

- Gabi Čačinovič-Vogrinčič
Women's question and social work 263

ARTICLES

- Maca Jogan
A contribution to the problematization of tradition:
production of women's (natural) identity 266
- Andreja Kavar-Vidmar
The combination of professional and family role 281
- Pavla Rapoša-Tajnšek
Women and social work - experiences in FR of Germany
and our own ones 288
- Mirjana Ule
"Premodern" role of "privacy" and "women's labour"
in industrial modernity 301
- Darja Zaviršek
Women in politics of mental health of modern
psychiatry 307
- Mojca Dobnikar
On violence 317

REPORTS

- A project week and a round table on women's question
(Gabi Čačinovič-Vogrinčič) 324

- One year's experiences with SOS telephone for women and children - victims of violence (Katarina Vidović) 327

- The balance of sexes on Bali (Irena Weber) 331

NEW BOOKS

- Iokasta's children (Christiane Olivier, Jokastes Kinder, Die Psyche der Frau im Schatten der Mutter, DTV, Munchen 1989) Darja Završek 336

- The sexual abuse of girls (Rosemarie Steihage, Sexueller Missbrauch an Madchen. Ein Handbuch fur Beratung und Therapie, Hamburg 1989) Darja Završek 339

FROM FOREIGN PERIODICALS

- They are both the same (Andreja Kavar-Vidmar) 344

DOCUMENTATION

- Signal informations about foreign periodicals 350

NAVODILO SODELAVCEM

Sodelavce prosimo, naj svoje prispevke pošiljajo v dveh izvodih na naslov: Uredništvo Socialnega dela, Višja šola za socialne delavce, Šaranovičeva 5, 61 000 Ljubljana.

Obseg člankov, teoretičnih razprav in poročil o raziskavah naj ne presega 15 tipkanih strani. Obseg ostalih prispevkov, to je poročil, vesti, ocen, prikazov idr. naj ne presega 5 tipkanih strani, če ni drugače dogovorjeno. Člankom priložite povzetek do 15 vrstic.

Vsako besedilo naj bo napisano z dvojnimi razmakom, to je do 36 vrstic na stran, ker sicer ni mogoče besedila popravljati.

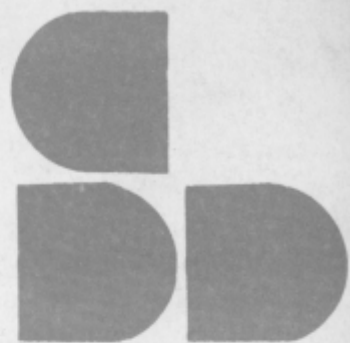
Opombe in navajanje virov: Člankom dodajte po potrebi OPOMBE in seznam LITERATURE. (1) V opombah podrobneje pojasnujemo besedilo ter navajamo vire. Opombe potekajo po zaporednih številkah, ki jih v besedilu pišemo za en razmik nad besedo, na katero se nanašajo (npr. pomoč¹). Vsebino opomb navedemo na koncu besedila pred seznamom literature in ne pod črto vsake strani. (2) Literaturo navajamo tako, da že med besedilom navedemo v oklepajih ime avtorja, letnico izida dela, iz katerega je vzeta navedba, in stran (npr. Fromm, 1963, 21). Na koncu besedila dodamo seznam uporabljenih literature, urejen po abecedi priimkov in imen avtorjev. Primeri: Dragoš, S., Zakaj ni socialnih programov, Socialno delo, 28, 1989, 2, 161; Miloševič, V., Socialno delo, Samozaložba, Ljubljana 1988.

Grafikone, sheme in druge slike priložite na posebnem listu, v besedilu pa označite, kam sodijo.

Besedilu priložite na posebnem listu svoje osebne podatke: ime in priimek, strokovni in znanstveni naslov, ustanovo, kjer ste zaposleni in funkcijo, natančen domači naslov z navedbo občine in krajevne skupnosti, telefonsko številko in številko Ziro računa.

UDC 304+36

***social
work***

Vol. 28, 1989

No. 3

Slovenian review for theory and practice